

De Communistische Kaderpolitiek onder de Koude Oorlog

**De uitsluitingen uit de Kommunistische Partij van
België als dimensie van het democratisch
centralisme: 1944-1956**

door **Widukind De Ridder**

*“Je begrijpt de zaken verkeerd”, zei de geestelijke,
“het vonnis komt niet ineens, de procedure gaat geleidelijk over in het vonnis.”*

Franz KAFKA, Het Proces

Dankwoord

Eerst en vooral wil ik mijn promotor Els Witte en de co-promotoren Guy Vanthemsche en Peter Scholliers bedanken, al was het maar omdat ze interesse betoonden voor dit, misschien wat ongewone, onderwerp. Voor het overige wil ook Alain Meynen bedanken voor de interessante gesprekken die ik met hem heb kunnen voeren en ook de medewerkers van DACOB-CARCOB, die mij op uiteenlopende wijzen hebben bijgestaan. Voor wat betreft de “technische” en “vormelijke” ondersteuning, wil ik nog mijn ouders, Jozef Devillé, Korneel Devillé, Joy Adegoke, Reglindis De Ridder en Helmut Stallaerts bedanken. Speciale dank aan mijn moeder voor het “redden” van mijn bibliografie. Uiteraard zijn zij allen bij deze vrijgepleit van de blunders die eventueel in deze verhandeling zouden geslopen zijn. Dank.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	1
Hoofdstuk 1: Algemene context.....	15
1.1. Voorbij de grenzen van het “utopisch en wetenschappelijk socialisme”?.....	15
1.2. De organisatiesociologie als “praxis”	21
1.2.1. Marx, Lenin en Trotsky.....	21
1.2.2. Weber	22
1.2.3. Michels	23
1.3. Een organisatiesociologische analyse van het partijwezen?	24
1.3.1. De multidimensionaliteit van het machtsbegrip	24
1.3.2. De mediëring van collectieve en individuele doelen binnen politieke partijen.....	25
1.3.3. Het institutionaliseringsproces.....	26
1.3.4. Het institutionaliseringsproces van de PCF.....	26
1.4. Het democratisch-centralisme	27
1.4.1. Het formele en informele organogram.....	28
1.4.2. Psychologie en praktijk van het democratisch-centralisme.....	30
1.4.3. Het democratisch-centralisme als antipode van het fractionalisme.....	31
1.4.4. De interne dynamiek van het democratisch-centralisme.....	32
1.5. Het “militantisme” en de “uitsluitingen” als conceptueel duo en in relatie tot het democratisch-centralisme	33
1.5.1. Het militantisme.....	33
1.5.2. De uitsluitingen uit politieke partijen.....	36
Hoofdstuk 2: De KPB en het ontstaan van de communistische kaderpolitiek in de vooroorlogse periode: 1921-1940.....	40
2.1. Het ontstaan van de KPB, de CCC en de bolshevisering: 1921-1928.....	40
2.2. De “klasse-tegen-klasse-politiek”	42
2.3. Het ontstaan van de Commissie der Kaders tijdens de overgang van de “klasse-tegen-klasse-politiek” naar de “volksfrontpolitiek”: 1928-1935	43
2.4. De discursieve praktijken rond “de eenheid” onder de Volksfrontpolitiek: “het sektarisme” en “de provocateurs”.....	46
2.5. De verhouding tussen de CCC en de Commissie der Kaders	49

**Hoofdstuk 3: De partijdiscipline in de context van de communistische
regeringsdeelname.....51**

3.1. De ontwikkelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog en hun onmiddellijke nasleep: 1939-1944	51
3.2. De verhouding tussen de CCC en de Commissie der Kaders tijdens en na de bezetting	52
3.3. De “autokritiek” als disciplineringsmechanisme.....	56
3.3.1. De dossiers met betrekking tot het gedrag van de militanten tijdens de bezetting	56
3.3.2. De autokritiek in de onmiddellijke naoorlogse periode	57
3.4. De communistische “kaderpolitiek” en de discursieve praktijken rond “de eenheid” ..	59
3.4.1. De "selectie van de partijkaders”	59
3.4.2. De selectie van de partijkaders en de discursieve praktijken rond “de eenheid” ...	61
3.4.3. De uitsluitingen uit de KPB en de discursieve praktijken rond “de eenheid”	62
3.4.5. Het “grootschalig fractiewerk in Vlaanderen”	67

Hoofdstuk 4: De communistische kaderpolitiek en de ontwikkelingen in de periode 1947-1954.....73

4.1. De verscherping van de Koude Oorlog: 1947-1953	73
4.2. Het uittreden van de KPB uit de regering Huysmans	74
4.2.1. Een onderscheid tussen binnen- en buitenlandse verhoudingen?.....	74
4.2.2. Was de “historische rol” van de KPB in 1947 uitgespeeld?.....	76
4.2.3. De KPB binnen de binnenlandse verhoudingen: 1947-1954.....	79
4.3. De ontwikkelingen binnen de communistische kaderpolitiek: 1947-1954	80
4.3.1. De wederopnames in de partij voor het IXde congres in 1948.....	81
De “affaire van de vier”	81
4.3.2. De uitsluitingen uit de partij voor het IXde congres in 1948	84
4.3.3. De discursieve praktijken rond “de eenheid” na de breuk met het ABVV in 1948	86
4.3.4. Het IXde partijcongres van 1948: een heroriëntering van de communistische kaderpolitiek	87
4.3.5. De "strijd tegen het Trotskisme en het Titisme”	90
De uitsluiting van Fernand Demany in 1950.....	91
4.3.6. De uitsluitingen en wederopnames in de periode 1948-1954.....	92
De uitsluiting van senator Alice Degeer.....	92
De “uitsluiting” van Jean Brachet en de “groep der surrealistes”	93
De oprichting van de PCC op het Xde congres van 1951.....	97
De uitsluitingen m.b.t. privé-aangelegenheden en het verhoor rond de provocateurs.....	98

Hoofdstuk 5: Van Vilvoorde '54 tot Hongarije '56	100
5.1. Het XIde Congres van 1954.....	100
5.2. De communistische kaderpolitiek in de aanloop naar het XIde congres.....	101
5.2.1. De “affaire Somerhausen”.....	103
5.3. De Communistische kaderpolitiek na het XIde congres.....	103
Besluit.....	107

Inleiding

Hoewel onze persoonlijke interesse eerder uitgaat naar sociaal-economische geschiedenis, hebben we toch geopteerd voor een onderwerp dat -strikt genomen- tot de politieke sfeer behoort. De heterodoxe achtergrond die binnen dit hele keuzeprocess gespeeld heeft, dient misschien eerlijkheidshalve kort geëxpliciteerd te worden. Onze uiterst prille of puberale “politieke bewustwording” geschiedde immers aan de hand van auteurs als Malatesta, Kropotkin, Tucker en Bakoenin en werd pas later beïnvloed door marxistische en marxiserende literatuur. Men zou ironiserend kunnen stellen, dat de debatten binnen de Eerste Internationale, voor ons lange tijd zeer actueel zijn gebleven. Daardoor hebben we ook nadien nog een heterodoxe en dubbelzinnige houding bewaard tegenover het marxisme, en dan meer bepaald tegenover haar zogenaamde partijpolitieke “emanaties”. Heel deze ontwikkeling dient uiteraard gezien te worden binnen een specifiek tijdsgewricht, waarmee we op een manier toch worstel(d)en, en waardoor we dus zeer ontvankelijk waren voor minder traditionele contestatievormen en tendensen. De specifieke onderwerpskeuze werd echter ingegeven door een zeker pragmatisme, en dus niet zozeer door één of ander engagement van welke aard dan ook. We waren geïnteresseerd in de wijze waarop “subjectiveringsprocessen” instonden voor de reproductie van bestaande machtsstructuren en –verhoudingen. Die processen hadden we binnen tal van andere “gesloten instellingen” of “ideologische staatsapparaten” kunnen waarnemen, maar tal van heuristische problemen beperkten uiteindelijk onze keuzemogelijkheden.

De geschiedenis van “het communisme” opende in dat opzicht interessante perspectieven. De Kommunistische Partij van België (KPB) was -als opgeheven partij- immers niet langer rechtstreeks verbonden met de hedendaagse partijpolitieke tegenstellingen. De probleemloze toegang tot haar archieven leek ons dus aanvankelijk gegarandeerd. Daarmee bedoelen we dat de archieven van de KPB niet langer verbonden waren met één of andere “zuil”. Het raadplegen van de “levende partijarchieven” sprak ons in die zin bijvoorbeeld al veel minder aan. We konden ons bovendien niet verzoenen met de impliciete manier waarop deze instellingen het onderzoek naar “hun” partij stuurden. Het viel ons namelijk op hoe deze instellingen, in hun lijst met thesisonderwerpen, steeds uitgingen van de rol die “de partij” als rechtstreekse historische actor speelde. We stoorden ons dus aan de wijze waarop impliciet werd uitgegaan, van partijen als inherente emanaties van maatschappelijke breuklijnen en ontwikkelingen. Wij waren daarentegen net geïnteresseerd in de wijze waarop partijen zichzelf in de praktijk o.a. via vertogen, rituelen en symbolen reproduceerden en legitimeerden. Een politieke partij is immers niet zomaar een product van historische processen of een “historische monade”, maar o.a. een machtsdispositief waarbinnen het individu gesubjectieerd wordt in functie van specifieke, maar daarom niet louter electorale, doeleinden. Deze subjectivering is een onafgebroken proces waarbinnen de bestaande verhoudingen steeds opnieuw gereproduceerd moeten worden. We denken binnen de context van voorliggende verhandeling meerbepaald aan de subjectivering tot “communistisch militant”.

Wat deze invalshoek betreft zijn we deels schatplichtig aan het denken van Michel Foucault, zonder er evenwel volledig aan ondergeschikt te zijn.¹ Aan de hand van Foucault en Althusser kregen een aantal “filosofische” (praktisch-theoretische) beschouwingen, die aanvankelijk vooral gebaseerd waren op allerhande Links-Hegeliaanse gedachtegangen (b.v. Max Stirner), eigenlijk een concreter en academisch gezien “acceptabeler” gelaat.² Toch ontleen we noch aan Foucault, noch aan Althusser een expliciet paradigma. Dergelijke paradigmata worden namelijk, meestal louter vormelijk, aan tal van licentiaatsverhandelingen toegevoegd. In nogal wat licentiaatsverhandelingen blijft het gebruik van uiteenlopende theorieën nagenoeg uitsluitend beperkt tot één welbepaald hoofdstuk en eventueel enkele paragrafen in de eindconclusie. Daarom hebben we besloten om vanaf onze inleiding de band te verduidelijken tussen de formulering van onze probleemstelling en een welbepaald “paradigma” of een welbepaalde inspiratiebron. De lezer krijgt dus de kans om onmiddellijk inzicht te verwerven in de manier waarop we onze probleemstelling hebben geformuleerd en derhalve ook in de manier waarop we ze willen uitwerken. Op die manier proberen we dus af te stappen van de nogal artificiële manier waarop tal van historici met theorievorming omgaan. Eigenlijk is ons “paradigma” niet meer dan een manier waarop iemand met de werkelijkheid kan interageren. Het is dus geen steriel begrippenapparaat, dat uit zijn bredere theoretische context wordt gerukt, in functie van de regeneratie van aloude historiografische vertogen. Geen schaamlapje voor de analytische incompetentie waarmee tal van historici van het communisme lijken te kampen.

Toch staat het demonteren van het communistische subjectiveringsproces niet centraal in deze verhandeling. Een dergelijk onderzoek valt buiten het bestek van een licentiaatsverhandeling, wat trouwens onvermijdelijk verbonden is met de status questionis van het onderzoek. We zullen in deze verhandeling slechts een antwoord proberen te vinden op de vraag naar de inhoud, betekenis en de organisatorische dimensies van de uitsluitingen uit de KPb in de periode 1944-1956. Op die manier willen we, en dan meerbepaald a.h.v. haar kaderpolitiek, een andere kijk ontwikkelen op de geschiedenis van de KPb in deze periode. Onze aanpak heeft namelijk ook verregaande consequenties op het niveau van de bron. Wanneer we het hebben over de uitsluitingen uit de KPb, is het ons inziens, bijvoorbeeld compleet irrelevant om 50 jaar na dato opnieuw het uitsluitingsproces te voeren, inclusief openbare aanklager (de niet-geëxpliciteerde ideologie van de moderne liberale democratieën), getuigen (oud-KPb'ers) en uiteraard de almachtige rechter zelf (de Geschiedenis). Welke conclusies kunnen er op lange termijn uit een dergelijk onderzoek getrokken worden, welke openingen, in- en uitgangen maakt ze uiteindelijk mogelijk? Bovendien dienen we ons de vraag te stellen naar de inhoud van de archieven van de KPb? Kunnen we wel volledigheid nastreven indien we dat zouden willen?

¹ Men hoeft onze benaderingswijze dus niet expliciet in verband te brengen met wat men gemeenzaam "het postmodernisme" noemt. Net omdat deze "catch-all-phrase" te pas en te onpas gebruikt wordt en ten onrechte bepaalde analyses historiseert en classificeert. Onze benadering is te heterodox om onder de noemer "postmodernisme" gevat te worden, ze leunt evenzeer aan bij 19de eeuwse als bij pre-socratische redeneringen en laat zich niet inperken door de canon van de "postmoderniteit". Elementen uit de werken van Augustinus, de universalienstrijd (nominalisme-universalisme) of theologische discussies omtrent de synoptische evangeliën (Bruno Bauer) zouden bijvoorbeeld evenzeer gelieerd kunnen worden aan wat men al dan niet het "postmodernisme" wil noemen.

² Al kan men terecht vraagtekens plaatsen achter "de academische credibiliteit" die Louis Althusser zou genieten. We doelen bijvoorbeeld op de polemische kritiek van E.P. Thompson: *"We can see the emergence of Althusserianism as a manifestation of a general police action within ideology, as the attempt to reconstruct Stalinism at the level of theory."* Thompson bracht de structuralistische lezing van Marx door Althusser (die o.a. het concept van "de vervreemding" negeerde en derhalve "de mens" geen essentie toekende) immers in verband met een poging van het stalinisme om zich vanaf 1956 in te dekken tegen bepaalde humanistische kritieken. THOMPSON (E.P.). *The poverty of Theory and other essays*. London, Merlin, 1978, p. 323

De relevantie van deze eindverhandeling is eigenlijk op de eerste plaats verbonden met het feit, dat de meeste historici geen abstractie hebben gemaakt van de formele en informele machtsstructuren van de partij. We doelen meerbepaald op de manier waarop de Belgische historiografie het democratisch-centralisme doorgaans heeft ingevuld. Men nam immers meestal gewoon de letterlijke omschrijving uit de partijstatuten over. Een dergelijke praktijk is misschien deels te wijten aan de beperkte toegankelijkheid van de partijarchieven vóór de uiteindelijke opheffing van de KPVB in 1995. Noodgedwongen ging de aandacht van de historici dan ook uit naar de politieke standpunten van de partij, aangezien die eenvoudigweg via de partijpers geanalyseerd konden worden. Anderzijds is ze ook het product van de gangbare opvatting dat politieke partijen de emanatie van maatschappelijke breuklijnen en ontwikkelingen zouden zijn. Het organogram van de KPVB diende enkel om het geheel te omkaderen, en stond bovendien “nauwkeurig beschreven” in de partijstatuten, en kon dus even gretig als kritiekloos worden overgenomen.

Dit is een opvallende vaststelling, aangezien de vragen naar de organisatorische en structurele opbouw van de diverse communistische partijen vóór 1991 wel het onderwerp uitmaakten van tal van (buitenlandse) politicologische studies. Deze praktijk verraadt dus ook een latent gebrek aan interesse voor het onderzoek binnen de politieke wetenschappen en de buitenlandse vakliteratuur in zijn geheel. Binnen het veld van de politieke geschiedenis, mag de kruisbestuiving tussen geschiedenis en politieke wetenschappen dan al enige tijd deel uitmaken van de “doxa”, toch lijkt het alsof deze ontwikkeling aan de historiografie rond de KPVB is voorbij gegaan. Eén van de mogelijke oorzaken is dat de geschiedenis van de KPVB steeds ondergeschikt gemaakt wordt aan “bredere” geschiedenissen, zoals die van de Belgische natiestaat, de Vlaamse Beweging, enz. De KPVB wordt eigenlijk altijd ingeschreven in andere geschiedenissen. Het meest bekende voorbeeld hiervan is “du rouge au tricolore” van José Gotovitch.³ Gotovitch heeft zich immers vooral op die aspecten van de KPVB gefocust, die ingepast konden worden in een “nationale geschiedenis” van België. De KPVB wordt trouwens meestal binnen territoriale kaders begrepen, waaraan ze dus a posteriori haar legitimiteit lijkt te ontleen. Kort gesteld, gaat men in België impliciet uit van de doelen van de KPVB als “revolutionaire partij”, en besteedt men derhalve geen aandacht aan de organisatorische principes die haar constitueerden, of aan de manier waarop ze haar verhoudingen in de praktijk reproduceerde.

Haar ontwikkelingen worden dus logischerwijs geïnterpreteerd a.h.v. louter “exogene” factoren, die al op voorhand als “historisch” geboekstaafd staan. De KPVB staat zelf dus nooit ter discussie, de KPVB kan zich steeds in het aura van de historische ongedifferentieerdheid wentelen. Haar zogenaamde “essentie” als revolutionaire partij wordt namelijk uitsluitend afgewogen tegenover fenomenen die binnen een stereotype analyse van haar eigen ideologie thuishoren. Binnen dat referentiekader ontwikkelt zich dan een steriel verklaringsmodel, dat zichzelf steeds opnieuw herbevestigt in een haast eeuwigdurende, zichzelf begrijpende relatie. Zo zouden we een bepaalde beeldvorming rond de KPVB bestendigen indien we hier zouden spreken over “dissidenties” in plaats van “uitsluitingen”. “Dissidenties” wijzen immers op het ideologische karakter van bepaalde contestatievormen, en suggereren bovendien dat er überhaupt “objectieve voorwaarden” bestonden voor hun ontstaan. In de algemene context, die aan ons eigenlijke onderzoek vooraf gaat, zullen we dieper ingaan op de bredere dimensies van deze problematiek. Via een kritiek van het bestaande historiografische vertoog rond de KPVB, kunnen we bovendien een brede organisatorische analyse van de KPVB bepleiten en uitwerken.

³ GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944 : un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*. Bruxelles, Labor, 1992, 616 p.

De KPB als organisatie benaderen, heeft inderdaad het voordeel dat bepaalde ontwikkelingen ontdaan worden van hun ideologische achtergrond. Anderzijds, kan het gebruik en de betekenis van een bepaalde terminologie daardoor ook opnieuw teruggekoppeld worden naar de concrete werking van de partij. We kunnen de partij dus op die manier ook voorbij haar organogram denken, als een Lichaam zonder Organen (Deleuze-Guattari). Voormelde problematiek stelt zich namelijk steeds dwingender, aangezien met de afname van de politieke actualiteit van “het communisme” ook het aantal politicologische en andere studies gestaag afneemt.⁴

Een beter inzicht in het functioneren van de KPB, en derhalve in de reproductie van haar machtsverhoudingen, is volgens ons alvast dé eerste vereiste om de besluitvormingsprocessen te kunnen contextualiseren en te interpreteren. Een descriptieve benadering van de verschillende partijstandpunten, heeft in principe niet te lijden onder deze historiografische lacune, maar blijft uiteraard wel steken op het louter descriptieve niveau. Wil België aansluiting vinden bij de historiografische debatten, die vooral in het buitenland rond “het communisme” worden gevoerd, dan zal het eerst en vooral aan deze lacune moeten verhelpen. Slechts dan zal men in België een nieuwe zienswijze kunnen hanteren bij de analyse van de brede historische ontwikkelingen van de KPB. Een dergelijk omvangrijk project kan uiteraard nooit binnen het bestek van één verhandeling worden uitgewerkt. Daarom wil deze verhandeling niet meer zijn dan een bescheiden aanzet tot verder onderzoek. Binnen deze verhandeling beperken we ons namelijk tot één welbepaalde praktijk om een aantal van die dimensies bloot te leggen. Die praktijk zijn de uitsluitingen uit de KPB. Via de uitsluitingen krijgen we een zicht op de vertogen die instonden voor de constructie van de communistische subjectiviteit en krijgen we ook inzicht in de tijd-ruimtelijke factoren waaraan dit subjectiveringsproces onderhevig was. We zullen de uitsluitingen uit de KPB bovendien in verband brengen met een bredere kaderpolitiek, waardoor de uitsluitingen uit hun analytisch isolement kunnen worden gelicht.

We schrijven op die manier, wat men zou kunnen noemen, “een andere geschiedenis” van de KPB, waarbinnen we ook aandacht besteden aan de organisatorische modaliteiten en transitie die met de uitsluitingsprocedures verbonden waren. De uitsluitingen zijn volgens ons namelijk gelieerd met de praktijken die met de psychologie van “het democratisch-centralisme” verbonden waren. Alvorens tot de deelaspecten van ons onderzoek te komen, lijkt het ons interessant om dit verband verder uit te diepen. Formeel functioneerde de KPB immers volgens het klassieke organogram van alle partijen die deel uitmaakten- of hadden uitgemaakt- van de Derde Internationale. Dit organogram maakte als element van het democratisch-centralisme deel uit van de door Lenin opgestelde “21 voorwaarden voor toetreding tot de Derde Internationale”. Partijen die net als de KPB deel uitmaakten van de Derde Internationale werden dus onvermijdelijk op de leest van het democratisch-centralisme geschoeid. Het democratisch-centralisme was dus in al zijn vormen het wezenskenmerk van het bureaucratische model dat we hier trachten te demonteren a.h.v. één welbepaalde praktijk, namelijk de uitsluitingen. Het democratisch-centralisme kan immers geïnterpreteerd worden als het negatief of de antipode van het fractionalisme. Het was immers verbonden met een psychologie van de “eenheid” die, afhankelijk van de context waarbinnen ze functioneerde, werd omgezet in een welbepaalde praktijk. Die praktijk dient echter niet noodzakelijk teruggekoppeld te worden naar één of ander organogram. Die praktijk behelsde enerzijds een welbepaalde politieke lijn, die anderzijds geschraagd werd door welbepaalde discursieve praktijken.

⁴ Een belangrijke uitzondering hierop is Frankrijk, waar de PCF nog steeds een factor van politieke betekenis is gebleven.

Door binnen hiërarchische schema's te denken, zouden we eigenlijk zelf tot het organogram toetreden, en zou het democratisch-centralisme binnen ons denken, haast op dezelfde manier functioneren als in de heetste Koude Oorlogsjaren. Het democratisch-centralisme bakende in zekere zin de grenzen van de "communistische subjectiviteit" af. Het maakte deel uit van de communistische vertogen die bijdroegen tot de subjectivering en disciplineren van de "communistische militant". Het feit dat fractionele activiteiten de antipode vormden van het democratisch-centralisme legde m.a.w. een immense morele macht bij de leiding, die een bepaalde minderheid binnen de partij zondermeer kon reduceren tot een "oppositie factor" die "de wetten van de geschiedenis" tartte. De "communistische militant" was immers niet zomaar een militant, maar maakte zagezegd deel uit van "de voorhoede" die "de geschiedenis" naar haar "laatste synthese" zou begeleiden. De communistische militant was dus inderdaad een bijzondere productieve kracht in zijn hoedanigheid als product van de radicalisering van de burgerlijke revolutionaire subjectiviteit. Het vertoog rond "de wetmatigheden van de geschiedenis" legitimeerde dus de houding van de leidinggevende organen t.o.v. de zogenaamde "dissidente krachten" binnen de partij. Eigenlijk maakte het dus deel uit van de psychologische dimensie van het democratisch-centralisme: de vermeende noodzaak tot "eenheid" binnen de partij. De aanspraken die de "dissidente krachten" zich toeëigenden, konden door de leiding dus allerm minst getolereerd worden. Zij en niemand anders bezaten namelijk het monopolie op het inzicht in "de wetmatigheden van de geschiedenis". De "dissidente krachten" moesten dus zo snel mogelijk uit de weg worden geruimd. Deze uitschakeling kon de uitsluiting uit de partij zijn, maar bleef dus misschien niet beperkt tot de uitsluiting zelf? Het begrip "uitsluiting" kan immers een dubbele betekenis hebben gehad.

De militant kon zich misschien via een complex louteringsproces, waarbinnen de autokritiek een centrale rol speelde, distantieën van zijn daden of geventileerde opinies en kon derhalve als een "verloren zoon" weer worden binnengehaald. Beide vormen van uitschakeling of disciplineren dienen alvast bij onze analyse betrokken te worden. De centrale probleemstelling stelt dus weliswaar de procedure, inhoud, ontwikkeling en betekenis van de uitsluitingen in de periode 1944-1956 centraal, maar dit met het oog op een beter inzicht in het interne functioneren van de partij en in de machtsverhoudingen die haar constitueerden. Op die manier hopen we een aanzet te geven tot nader onderzoek, naar de manier waarop de "communistische wereld" via vertogen, praktijken en rituelen geconstitueerd en gereproduceerd werd. Binnen dit proces speelden subjectiveringsprocessen ongetwijfeld een cruciale rol. De vraag naar de betekenis en de rol van de uitsluitingen, wordt hier dus geïnterpreteerd als een vraag naar de betekenis en de inhoud van het democratisch-centralisme "an sich". De deelaspecten van ons onderzoek situeren zich dus voornamelijk op dit niveau. Welke organisatorische fenomenen lagen in het verlengde van de uitsluitingen? Hoe verhielden de uitsluitingen zich tot de wederopnames in de partij? Hoe lag de relatie met de federaties en de cellen? Hoe zag het democratisch-centralisme er, in theorie en praktijk, uit aan het einde van de zogenaamde "destalinisatie", en wat kunnen we dus zeggen in functie van de latere ontwikkelingen in de KPb? Kunnen we die praktijk louter opvatten als een herinterpretatie van het "organogram", zonder dat we het organogram als analytisch concept zelf in vraag hoeven te stellen? Wat was de betekenis van de "autokritiek" binnen het interne functioneren van de partij? Welke rol speelden de uitsluitingen binnen een eventuele bredere kaderpolitiek?

Eerlijkheidshalve dienen we wel op te merken, dat we hier geen exhaustieve studie van de uitsluitingen uit de KPb nastreven. In hoeverre kunnen we überhaupt alle uitsluitingen (re)construeren?

Werden alle uitsluitingen wel gedocumenteerd? De meest bekende "uitsluitingen" hebben anderzijds betrekking op de zogenaamde "groep van de surréalistes" waar ondermeer Magritte en Dotremont deel van uitmaakten, of op de fameuze "Lyssenko affaire". Welnu, van deze "uitsluitingen" vindt men in de archieven van de KPB nauwelijks of geen spoor terug. Bovendien dienen we voor deze specifieke cases nog een onderscheid te maken tussen rechtstreekse en onrechtstreekse "uitsluitingen". Magritte en Dotremont traden eigenlijk zelf uit de rangen van de partij, en werden post factum uitgesloten. Waar ligt hier met andere woorden de grens? Op die manier krijgen we toch een vertekend beeld van de uitsluitingen, althans indien we die uitsluitingen louter normatief opvatten? Dit zegt anderzijds veel over de communistische partijen an sich, aangezien het dus blijkbaar onmogelijk was om nog als "communist" te functioneren eens men uit de rangen van de partij trad. De communistische identiteit werd de militant in kwestie onttrokken, zodat hij zich er nadien niet langer op kon beroepen, en het ook duidelijk was voor andere militanten, dat verdere contacten met de militant in kwestie uit den boze waren. Het onderscheid tussen rechtstreeks en onrechtstreekse uitsluitingen, kan op basis van de archieven echter moeilijk gemaakt worden. Dat is ook logisch, aangezien de partij uitsluitingsvertoegen construeerde en lange tijd geen aandacht besteedde aan de motieven die bepaalde militanten ertoe brachten uit de partij te treden.

De archieven van de KPB zijn bovendien ook niet geïnventariseerd, waardoor we ons zondermeer zouden beperken tot "natte vingerwerk". Bovendien bestaat er geen archief dat specifiek kan toegeschreven worden aan de uitsluitingsprocedures, waardoor zelfs de inventarisering van het bestaande archief nog steeds geen rechtstreekse oplossing zou bieden. Dit dienen we niet noodzakelijk als een lacune op te vatten. We laten ons hier immers in met het "uitsluitingsvertoog", waardoor de "objectiviteit" van het uitsluitingsdossier niet centraal hoeft te staan. Het gaat ons meerbepaald om de constructie van de voorwaarden tot uitsluiting, die iets meer zeggen over de communistische subjectiviteit en daardoor over de psychologie en praktijk van het democratisch-centralisme in de heetste jaren van de Koude Oorlog. Of deze voorwaarden al dan niet "objectief" waren, doet in die optiek minder terzake, we kunnen er trouwens evenmin kritiekloos van uit gaan dat de partij constant geïnteresseerd was in die "objectieve" gegevens, integendeel zelfs (denken we maar aan de Moskouse processen).

De focus op de "objectieve gegevens", zou trouwens de specifieke tijd-ruimtelijke verhoudingen en belangen, die met de uitsluitingsprocedures verbonden waren, kunnen negeren. Alle overige sancties zouden bovendien bij zo'n analyse betrokken moeten worden. Naast de uitsluitingen bestonden er immers ook nog "de blaam", "de ernstige blaam", "de tijdelijke opschorting", enz. Deze begrippen gaven ongetwijfeld de grenzen aan van het concept "uitsluiting", en kunnen derhalve niet onvermeld blijven, laat staan dat we ze uit hun bredere dispositieve context rukken. We hebben dus onvermijdelijk enkele selectiecriteria gehanteerd, die we nader dienen te expliciteren. Het archief van de KPB is nagenoeg ongeïnventariseerd, waardoor we eerst de verschillende archieven stuk per stuk hebben doorgenomen, althans voor wat betreft de periode 1921-1956. Bij dit onvoorstelbaar tijdrovende werk, werd de formele partijstructuur aanvankelijk gevolgd, en op die manier kwam de discrepantie met de informele structuren naar de oppervlakte. In eerste instantie namen we dus de archieven van de congressen door, en vervolgens die van het Centraal Comité en het Politiek Bureau. In deze archieven vonden we echter sporadisch documenten terug van de Commissie der kaders en het Nationaal-Secretariaat. We stelden vrij vlug vast dat die documenten een heel nieuw licht wierpen op de rol van de Politieke Controlecommissie in de uitsluitingsprocedures. De PCC werd weliswaar binnen de formele structuur steeds in verband gebracht met de uitsluitingen uit de KPB, maar we stelden vast dat tal van beslissingen, uiteindelijk in de Commissie der Kaders genomen werden.

Daarom besloten we alle uitsluitingen te weerhouden die we via de archieven van de Commissie der Kaders konden terugvinden. Een gelijkaardige werkwijze pasten we toe op de uitsluitingen die we terugvonden via de notulen van de PCC. Het archief van de PCC bestaat echter ook uit de beruchte "bios", de autobiografische fiches die van bepaalde militanten werden bijgehouden. Deze "bios" bevatten vaak het volledige uitsluitingsdossier van de militant in kwestie. We hebben dus slechts die cases uit de notulen weerhouden, die teruggekoppeld konden worden naar een persoonlijk dossier dat eveneens berust in de archieven van de PCC. Dit criterium werd logischerwijs niet gehanteerd voor de cases die we terugvonden via de Commissie der Kaders aangezien we deze cases (en hun tijd-ruimtelijke context) anders gelijk zouden schakelen aan de specifieke kenmerken van de dossiers uit de PCC.

We dienen er echter wel op te wijzen, dat de uitgesloten militanten amper of niet aan het woord komen in de bronnen die voorhanden zijn. De "objectieve feiten" kunnen dus doodgewoon niet "ge(re)construeerd" worden. We hebben ons ook al de vraag gesteld naar de relevantie van een historiografische praktijk, die zich vijftig jaar na dato opnieuw wil buigen over de zogenaamde "schuldvraag". Ons gaat het daarentegen net om het problematiseren van het concept "schuld" binnen de KP. Hoe werd de "schuldvraag" gedefinieerd en welke transitie onderging ze in de periode 1944-1956? Het vertoog rond de uitsluiting interpreteren we hier immers als een onderdeel van een disciplinair dispositief, als een element in de constructie van de communistische subjectiviteit. Binnen die processen werd gewoon een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het zich "binnen" en "buiten" de partij bevinden. De uitsluitingen zijn in die zin interessant, aangezien ze een inzicht geven in de voorwaarden die geconstrueerd werden om bepaalde militanten uit de rangen van de partij te sluiten, maar vooral omdat de uitsluitingsvertoegen op die manier disciplinerend werkten voor de militanten die zich nog binnen de partij bevonden. Cynici zullen misschien opmerken dat we hier slechts een krampachtige poging ondernemen om als het ware, te roeien met de heuristische en methodologische riemen die we hebben. Desalniettemin laat onze methodologie het de lezer toe om, indien hij dat inderdaad zou willen, uit de hier aangehaalde bronnen bepaalde gegevens te distilleren die zouden kunnen kaderen in een dergelijk onderzoek. De lezer dient zich er dan wel van bewust te zijn, dat hier meestal slechts één stem aan het woord komt, namelijk die van de partij als "openbare aanklager". Dit lijkt een uiterst banale vaststelling, maar zoals we nog zullen aanhalen, is men daar binnen de Belgische historiografie meestal nogal snel overheen gegaan.

In het eerste deel van ons onderzoek zullen we de verschillende cases groeperen volgens hun welbepaalde kenmerken, en elk afzonderlijk analyseren. Dit impliceert dus dat we een chronologische en thematische aanpak combineren. Om het belang van die aanpak te bepleiten, zullen we nader ingaan op de tijdscesuur waartoe we ons eveneens dienen te beperken. Onze argumentatie is logischerwijs gebaseerd op de bestaande historiografische vertogen die de afgelopen decennia rond de KP werden ontwikkeld. Volgens dit vertoog werd de KP in de periode 1944-1956 geconfronteerd met twee belangrijke fenomenen. Enerzijds het oplaaien van de Koude Oorlog en daarmee samenhangend, de zware nederlagen, die de aanvankelijke electorale successen in rook deden opgaan. Tussen 1944 en 1947 had de KP zich bovendien ontwikkeld van een veredelde groupuscule tot een massapartij met reële regeringsmacht. Deze situatie zou verregaande gevolgen hebben gehad voor de bestaande machtsverhoudingen in de KP, aangezien van de vooroorlogse kaders ongeveer 2000 militanten de oorlog niet overleefd had. Deze kaders werden dus aan ijtempo opnieuw ingevuld. Vanaf 1947 zouden de internationale ontwikkelingen vervolgens voor een algehele verstarring hebben gezorgd en trad de KP dan ook definitief uit de regering.

De aanhang van de KPБ zou vanaf dat ogenblik dus stelselmatig zijn beginnen afkalven, en de partij zou onder invloed van een zogenaamde “sectaire politiek” ook de voeling met de arbeidersbeweging verliezen. Deze situatie zorgde voor de nodige spanningen, die hun hoogtepunt bereikten met het congres van 1954 waar het Politiek Bureau en het Nationaal-Secretariaat, dat onder de autoritaire leiding van Edgar Lalmand stond, aan de kant werd gezet. Deze vermeende “destalinisatie” kon echter niet verhinderen dat de KPБ steeds verder gemarginaliseerd en geïsoleerd raakte. De onderhuidse spanningen bleven groeien en kwamen zelfs opnieuw tot uiting in 1956. Onder het mom van de Hongaarse opstand, en de verklaringen van Chroestjov op het twintigste congres van de KPSU, traden een aantal militanten uit de partij. Vanaf 1956 concentreerden de spanningen zich dan vooral rond een groep die zich niet wenste neer te leggen bij wat men de “Chroeststjov-lijn” noemde. Deze Maoïstische groep rond Grippa zou zich later definitief afscheuren van de KPБ.

Hoewel we steeds de continuïteit in deze periode moeten beklemtonen, kunnen we toch gewagen van een relevante cesuur. De bestaande historiografie ging anderzijds, zoals we reeds beargumenteerd hebben, uit van een heel andere invalshoek dan deze verhandeling. De uiteindelijke relevantie van onze cesuur kan dus niet “a priori” gepostuleerd worden, maar kan wel uitstekend beargumenteerd worden door ze, binnen ons uiteindelijke onderzoek, geleidelijk aan af te zetten tegen het bestaande historiografische vertoog. Het gegeven continuïteit en discontinuïteit is dus van cruciaal belang om de verschillende modaliteiten van de uitsluitingsprocedures te kunnen kaderen. Daarom willen we trouwens ook aandacht besteden aan de ontwikkelingen in de jaren '20 en '30. Bovendien is de cesuur 1944-1956 nogal artificieel, aangezien de KPБ zich tussen 1935 en 1947 eigenlijk op éénzelfde politieke lijn stelde, waarover later ongetwijfeld meer.

Een bureaucratisch model van het stalinistische type functioneerde ongetwijfeld via welbepaalde disciplinerings- en normaliseringsmechanismen. Deze mechanismen waren verbonden met het formele en informele karakter van de partijstructuren en werpen aldus een licht op de reproductie van de machtsverhoudingen binnen de KPБ. Deze machtsverhoudingen konden eventueel op de proef gesteld worden door uiteenlopende vormen van verzet en weerstand. Aangezien er bijvoorbeeld geen geijkte kanalen bestonden waarbinnen de militanten in verzet konden gaan tegen het gevoerde beleid, moesten zij o.a. hun heil zoeken in diffuse vormen van verzet die op hun beurt zwaar konden worden bestraft. Bepaalde vormen van verzet konden immers worden afgedaan als “fractievorming”. De militanten liepen dan het risico te worden gebrandmerkt als “infiltranten” en “provocateurs” en konden dus op die manier zondermeer uit de partij worden gezet. Anderzijds kon de “weerstand” van de militanten ook bestaan uit het verzaken aan het “appèl” van de KPБ. Ongeloof en cynisme tegenover de formele partijorganen, kon misschien een reële bedreiging vormen voor het functioneren van de partij in haar geheel. De informele organen functioneerden immers niet zonder dat ze geschraagd werden door de formele structuren. De organen die instonden voor de uitsluitingen konden dus ook “onverwacht” retroactief uitsluitingen ongedaan maken. De vertogen die geproduceerd werden, konden immers autodestructief werken en dienden dan logischerwijs bijgestuurd te worden. Via het bestuderen van de uitsluitingen krijgen we op die manier zicht op het communistisch machtsdispositief via enerzijds de weerstand die ertegen werd gepleegd en anderzijds via de afweermechanismen die op hun beurt in werking traden. Het begrip “verzet” dient dus ook zeer ruim als “weerstand” te worden geïnterpreteerd. Dit maakt namelijk duidelijk dat bepaalde vormen van “verzet” niet noodzakelijk geschraagd werden door een welbepaalde ideologie, maar integendeel voort konden komen uit een “weerstand” aan het normaliseringsproces waaraan de militanten -net via hun subjectivering tot “militant”- blootgesteld werden.

Deze weerstand werd misschien eerder gekenmerkt door passief cynisme of desinteresse, dan actief engagement tegen de partij. We doelen hier dus op het verschil tussen rechtstreekse en onrechtstreekse uitsluitingen. Aangezien we via de uitsluitingen zicht krijgen op de constructie van de objectieve criteria die een individu subjectieerden tot “communistisch militant”, tasten we tegelijkertijd de grenzen af van begrippen als: “controlemechanismen” en “uitsluitingen” in de strikte zin van het woord. De macht die via uiteenlopende kanalen gedistribueerd werd, zorgde namelijk tegelijkertijd voor een hiërarchisering en een disciplinerende van de “onderworpen lichamen”. Dit gebeurde zoals gesteld, via de boeiende wisselwerking tussen formele en informele kanalen. De rol en betekenis van bepaalde organen die met de uitsluitingen in verband kunnen worden gebracht, kan dus ook verder geproblematiseerd worden. Hun functie en hun volledige of relatieve clandestiniteit komt m.a.w. ook ter sprake.

Aangezien men in België nooit rekening gehouden heeft met de notie "hiërarchisering" (de rekrutering van de subjecten uit de individuen) bij het bestuderen van de uitsluitingen, heeft men ook nooit oog gehad voor de bredere communistische kaderpolitiek. Het logische gevolg was dat men de uitsluitingen ging herleiden tot een product van het organogram: de PCC.⁵ Deze redenering houdt echter geen rekening met de bredere kaderpolitiek, de andere hiërarchiseringsmechanismen: de selectie van de partijkaders, enz. De uitsluitingen waren geen geïsoleerd gegeven, maar maakten deel van bredere subjectiveringsmechanismen, de wisselwerking tussen de psychologie en praktijk van het democratisch-centralisme. Daarom linken we de uitsluitingen expliciet aan de bredere communistische kaderpolitiek. Indien deze invalshoek echter een duidelijk tijd-ruimtelijk kader zou ontberen, dan zou ze verzanden in een losse aaneenrijging van hermetische bedenkingen en analyses. Kortom, het lijkt ons met het oog op later onderzoek uiterst relevant om onze problematiek te toetsen aan de voornoemde bronnen uit deze periode, aangezien de wisselende tendensen en spanningen uitermate stringent de grenzen kunnen aanduiden van het stalinistische bureaucratische model. De functies van uitsluitingen en informele kanalen en structuren vallen tenslotte niet weg te denken uit de context van de wisselende machtsverhoudingen binnen de partij.

We doelen dan met name op het beruchte congres van 1954. Formeel konden we nadien spreken van een “machtswissel”, maar het is pas met het verdwijnen van het stalinistische bureaucratische model –en de vertogen die haar reproduceerden– dat we effectief kunnen spreken van een “reële destalinisatie”. Het gegeven continuïteit en discontinuïteit kan in deze context dus optimaal worden uitgediept. Het gaat hier immers om een periode die vooral op ideologisch-retorisch vlak zeer zwaar heeft doorgewogen in de latere decennia. Hier ligt echter slechts een gedeelte van de relevantie van ons onderzoek. De eventuele continuïteit in het functioneren van de structuren die bij de “uitsluitingen” betrokken waren, kan dus in later onderzoek o.a. de interessante verhouding tussen ideologie en praktijk van het democratisch-centralisme verder uitdiepen. Symbolen en rituelen speelden o.a. binnen deze complexe wisselwerking een cruciale rol. Ook dit onderzoek staat nog in zijn kinderschoenen en heeft dus baat bij de onderzoeksresultaten die deze studie naar voren kan schuiven. We hebben reeds enkele pijnpunten m.b.t. de bronnen aangehaald en ze in de mate van het mogelijke gekaderd. De KPB functioneerde waarschijnlijk op uiteenlopende wijzen en daarbinnen werd misschien niet noodzakelijk alles opgetekend, laat staan dat er archief van tot ons zou gekomen zijn.

⁵ Het meest recente werk wat dat betreft is: SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 77, 1999, pp. 1003-1049.

Dit stelt dus serieuze problemen voor dit onderzoek, waarbinnen de formele én informele structuren die vorm gaven aan de functie en inhoud van de uitsluitingen uit de KPB, uiteraard een centrale rol spelen. De evaluatie van de gekozen literatuur dient dus gezien te worden in het licht van deze specifieke lacunes. Uit het voorgaande bleek echter al dat de Belgische historiografie net op dit punt jammerlijk tekort schoot. Dat wil echter niet zeggen dat deze literatuur volkomen genegeerd kan worden. Met betrekking tot de behandelde periode is er bijvoorbeeld de licentiaatsverhandeling van Luc Peiren die zich, voorafgaandelijk aan zijn eigenlijke studie (periode 1958-1968), heeft beziggehouden met het uitwerken van een aantal krachtlijnen binnen de geschiedenis van de KPB tot 1958.⁶ Helaas werden de bronnen hier geïnterpreteerd op basis van de formele structuur van de partij zoals ze werd neergelegd in de statuten. Dit hoeft niet te verwonderen, aangezien hij misschien niet kon beschikken over de archieven die nu wel voorhanden zijn. Anderzijds heeft hij de KPB op de eerste plaats als de emanatie van maatschappelijke breuklijnen en ontwikkelingen geïnterpreteerd. Hoe dan ook dient men omzichtig om te springen met de door hem geanalyseerde besluitvormingsprocessen en cesuren. Toch werden in zijn verhandeling een aantal interessante ontwikkelingen gekaderd die hun wortels hadden in de periode 1944-1956.

De verhandeling van Van Lint behandelt de periode 1947-1958.⁷ Deze verhandeling behandelt ook sporadisch een aantal uitsluitingen, maar kadert ze onvoldoende in een langetermijnvisie op de geschiedenis van de KPB. Dat geldt trouwens ook voor de bijdrage van Eva Schandevyl, die zich trouwens expliciet gedistantieerd heeft van een eventuele bijdrage aan de historiografie rond de KPB (ze maakte de KPB ondergeschikt aan het onderzoek rond "linkse intellectuelen onder de Koude Oorlog").⁸ Deze lacunes hebben ertoe geleid dat ons onderzoek eigenlijk aanvangt in 1921, dat was de enige manier om inzicht te verwerven in de organen die met de uitsluitingsprocedures in verband kunnen worden gebracht. Aangezien de bronnen voor deze periode echter dermate schaars zijn, hebben we toch de nadruk gelegd op de boeiende periode 1944-1956. Een aantal andere licentiaatsverhandelingen, en dan voornamelijk de licentiaatsverhandelingen die voor de vakgroep geschiedenis van de ULB werden verdedigd, zijn bovendien eerder descriptief van aard en parafraseren dus enkel de bronnen zonder ze überhaupt aan enige vorm van interpretatie te onderwerpen. Het gaat met andere woorden om werken die een voortzetting vormen van de "traditionele" manier van geschiedschrijven. Dit overigens geheel in de lijn van de werken van de promotor van vele van deze licentiaatsverhandelingen, namelijk José Gotovitch. Toch bevat het werk "Du rouge au tricolore" van diezelfde Gotovitch een aantal interessante gegevens, maar dan eerder met betrekking tot biografische en andere aanvullende gegevens. Wel bieden ze enig inzicht in het ontstaan van de krachtverhoudingen binnen de naoorlogse KPB. Een interessante, maar erg korte bijdrage, is die van Hotterbeex (KPB) die weldegelijk heeft gewezen op de verhouding tussen de verschillende niveaus binnen de KPB.⁹

⁶ PEIREN (L.). *De kommunistische partij van België tussen 1958 en 1965: een partijanalyse*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1988, 485 p.

⁷ VAN LINT (I.). *De Kommunistische Partij van België, een politieke analyse: 1947-1958*. Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1984-1985, 240 p.

⁸ SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 77, 1999, pp. 1003-1049. SCHANDEVYL (E.). *Tussen revolutie en conformisme: linkse intellectuelen in België tijdens het interbellum en de vroege Koude Oorlog: een onderzoek naar hun engagementen, netwerken en denkbeelden*. Brussel, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 2003, 2 v.

⁹ HOTTERBEEEX (M.). The price of delayed adaption: The communist party of Belgium. In: WALLER (M.), FENNEMA (M.). (Eds.). WALLER (M.), FENNEMA (M.). (Eds.). *Communist Parties in Western Europe: decline or adaption?* Oxford, Basil Blackwell, 1988, pp. 179-192.

Rond de specifieke organen bestaan nagenoeg enkel de inleidingen op de desbetreffende inventarissen. Zo dient m.b.t. tot de Politieke Controlecommissie gewezen te worden op de bijdrage van Claude Renard, die een zeer summier overzicht heeft gegeven van de diverse ontwikkelingen binnen de Politieke Controlecommissie (PCC) in zijn inleiding op de inventaris van de persoonsdossiers van de PCC.¹⁰ Een andere specifieke bijdrage is die van Jules Verelst en Griet Maréchal. Beide auteurs zijn archivariissen en hebben de PCC vooral vanuit dit oogpunt benaderd.¹¹ Hoewel beide auteurs zelf decennialang lid zijn geweest van de KPVB gaan ze niet in op de plaats van de PCC binnen de formele en informele structuren van de partij. De informele structuren blijven zelfs compleet onvermeld. De weinige Belgische auteurs die zich over de PCC van de KPVB buigen, leggen namelijk steeds de nadruk op het indrukwekkende aantal autobiografische fiches die deel uitmaken van haar omvangrijke archief. Veelal zijn deze fiches overigens de enige reden waarom diverse historici het archief überhaupt een blik waardig gunnen. Deze fiches werden en worden dus door diverse generaties historici stelselmatig gebruikt om allerhande biografische gegevens te verzamelen. De meeste historici delen klaarblijkelijk de mening van José Gotovitch:

*“Les biographies exigées des militants dans la clandestinité, au retour des camps, ou plus tard encore au cours de leur « ascension » politique. Ces tranches de vie implacables-« on ne ment pas au Parti »- font fi de toute tricherie, elles parent aux déformations et occultations de la mémoire.”*¹²

Deze redenering houdt echter geen rekening met de brede institutionele en historisch-organisatorische context waarbinnen deze fiches werden aangemaakt. De autobiografische fiches maakten immers deel uit van de individuele dossiers die berusten in de archieven van de PCC. Deze fiches waren eigenlijk vragenlijsten die ingevuld werden door alle leden die in aanmerking kwamen voor de opname van een welbepaald ambt. Anderzijds konden ze ingevuld of opgemaakt worden door militanten die om de één of andere reden het onderwerp uitmaakten van een klacht binnen hun eigen cel, federatie of andere partijafdeling. Het is dus duidelijk dat de autobiografische fiches hiërarchiserend werkten en een determinerende factor waren bij het bepalen van de hoeveelheid politiek kapitaal van een militant. We dienen dus grote vraagtekens te plaatsen bij de “objectiviteit” van deze gegevens.¹³ Deze gedachte schijnt in België echter moeilijk ingang te vinden.

Zo bepleit ook het enige artikel dat totnogtoe aan de PCC werd gewijd het gebruik van deze autobiografische fiches binnen het onderzoek:

*“naar de sociale en culturele achtergrond van de betrokken individuen, de houding die zij bij bepaalde gelegenheden aannemen (tegenover de buitenwereld zowel als binnen de eigen beweging), de meningen die zij opperen en de handelingen die zij stellen”.*¹⁴

¹⁰ RIKIR (M.), RENARD (C.). *Catalogue des dossiers C.C.P.: Répertoire des dossiers personnels constitués par la Commission de contrôle politique du Parti communiste de Belgique pour les fédérations de Wallonie et les militants francophones de la fédération de Bruxelles*. Bruxelles, Editions du CARCoB, 1999, 158 p.

¹¹ VERELST (J.), MARÉCHAL (G.). De politieke controlecommissie van de communistische partij van België. Haar opdrachten, organisatie en archief. Een verkenning. In: *Opstellen voor een inspirerende non-conformist. Een huldeboek voor Werner Vandenaabeele (1926-2001)*. Lokeren, 2002, pp. 264-275.

¹² GOTOVITCH (J.). *Op. Cit.* p. 9.

¹³ Daarom verwijzen we de lezer, voor wat betreft biografische gegevens, door naar de bijlagen van José Gotovitch in zijn "Du rouge au tricolore". In deze verhandeling willen we deze gegevens immers niet nogmaals overnemen.

¹⁴ VERELST (J.), MARÉCHAL (G.). *Op. Cit.* p.265.

Griet Maréchal had zich in haar openingswoord bij de opening van het “Documentatie en Archiefcentrum van de Communistische Beweging” (DACOB) in 1996 ook al in gelijkaardige zin uitgelaten:

“ De communistische partijen controleerden hun militanten van nabij. Dit resulteerde in een eersterangsbron, de dossiers van de politieke controlecommissie. Deze verschillende soorten persoonlijke dossiers geven informatie over de motivatie om zich in de communistische beweging te engageren, over activiteiten in vakbonden en over andere organisaties (met commentaren over de ontevredenheid over de werking van die andere verenigingen). Deze bronnen moeten met de nodige kritische zin worden gebruikt, omdat ze “voorgestructureerd” zijn, antwoorden op specifieke vraagstellingen die het partijapparaat relevant achtte. Toch is het, in vergelijking met andere partijen, een bijzonder rijke bron.”¹⁵

De context die wij in deze verhandeling centraal willen stellen, wordt hier dus compleet genegeerd. Dergelijke stellingnamen zijn symptomatisch voor de wijze waarop de historiografie rond het communisme in België meestal bedreven wordt. Men besteedt immers weinig of geen aandacht aan de brede institutioneel-historische context, en meerbepaald aan het democratisch-centralisme. Een heel ander geluid weerklonk echter uit de “autobiografische gesprekken” van Alain Meynen met Louis Van Geyt:

AM: “We moeten die autobiografieën bijgevolg vooral vanuit een organisatiesociologische invalshoek lezen? Men wou via die autobiografieën de kaders binden aan de leiding van het partijapparaat? Uw schriftelijke instemming met de “onvoorwaardelijke trouw” moet gezien worden als een onderdeel van een disciplinair dispositief?

LVG: “Ik wist dat ik scheepsrecht moest betalen. Ik moest op een of andere wijze zeggen dat ik akkoord was met dat standpunt.”¹⁶

De autobiografische fiches werden hier dus voor de eerste keer gekaderd binnen het functioneren van het communistisch machtsdispositief, zonder dat er daarom nadrukkelijk werd op ingegaan. Al deze gegevens volstaan dus niet om het geheel afdoende te contextualiseren. Daarom wordt ook een beroep gedaan op de memoires van een aantal vooraanstaande KPB’ers. Het gaat dan voornamelijk om werken van Jacques Grippa, Bert Van Hoorick en Jean Blume.¹⁷ In zeker opzicht zijn deze werken bruikbaar dan de voornoemde wetenschappelijke studies, hoewel de auteurs ze op de eerste plaats autolegitimerend hebben opgevat. Soms bevatten ze echter interessante verwijzingen naar organisatorische fenomenen en ontwikkelingen. Ook deze gegevens volstaan niet en daarom richt dit onderzoek zich op de Franse literatuur rond de PCF. In Frankrijk wordt het onderzoek naar de PCF immers multidisciplinair opgevat en vormt het ook al sinds jaar en dag een volwaardige en belangrijke tak van het historisch en politologisch onderzoek. Aangezien de PCF lange tijd een soort voogdijfunctie uitoefende over de KPB, gingen we uit van een aantal mogelijke gelijkenissen tussen beide partijen.

¹⁵ Griet Maréchal zoals geciteerd in: STEENHAUT (W.), LUYTEN (D.). Een nieuw archiefcentrum in Vlaanderen: het Documentatie en Archiefcentrum van de Communistische Beweging. In: *Brood en Rozen*, 4, 1997, p.108.

¹⁶ MEYNEN (A.), VAN GEYT (L.). Van Praag 1948 tot Vilvoorde 1954 : politiek-biografische gesprekken met Louis Van Geyt. Brussel, IMAVO, 2001, p.58.

¹⁷ BLUME (J.). *Drôle d’agenda*. Bruxelles, Fondation Joseph Jacquemotte, 1985, 2. vol. GRIPPA (J.). *Chronique vécu d’une époque: 1930-1947*. Berchem, EPO, 383 p. VAN HOORICK (B.). *In tegenstroom: 1919-1956*. Gent, Masereelfonds, 1982, 291 p.

Dat spreekt immers voor zich aangezien de partijstructuren vorm kregen binnen de Komintern. Ook de onderzoeksvragen die in Frankrijk gesteld worden leken ons uitermate actueel. Zo is er de bundeling artikels onder redactie van Claude Pennetier en Bernard Pudal rond o.a. de disciplinerende functies van de autobiografische steekkaarten en de autokritiek binnen het communistische partijapparaat in Frankrijk en Italië.¹⁸ Ook de werken van Annie Kriegel bieden op organisatorisch of institutioneel-historisch vlak vaak nog interessante informatie.¹⁹ Een aanvulling op deze publicaties is de recente biografie van Eugen Fried, van de hand van Annie Kriegel i.s.m. Stéphane Courtois.²⁰ Een andere bruikbare studie is van de hand van Michel Dreyfus die zich heeft beziggehouden met de diverse interne crisissen en dissidenties binnen de PCF.²¹ Een werk dat hier nauw bij aansluit is een ongepubliceerd doctoraat over de uitsluitingen in de schoot van de PCF.²² Met betrekking tot het militantisme, komt het voornaamste werk dat de afgelopen jaren terzake verscheen uiteraard ook aan bod, namelijk “militantisme et militants”.²³ Wat betreft politicologische paradigma's wordt geadviseerd voor de studie van Panebianco over de transitie binnen politieke partijen.²⁴ Panebianco wijst voornamelijk op de rol van de “institutionaliseringprocessen” in de wijzigingen binnen de functies van de politieke ideologieën. Het gegeven “institutionaliseringprocessen” leent zich uiteraard uitstekend tot dit onderzoek. De analyses van Panebianco zijn bovendien onlosmakelijk verbonden met zijn uitgangspunt dat men politieke partijen op de eerste plaats als organisaties moet beschouwen. Hij pleit in die context ook voor een herwaardering van de organisatiesociologie binnen het politologisch en historisch onderzoek. Om het belang daarvan voor de Belgische casus te bepleiten, zullen we in onze algemene context ruime aandacht besteden aan een kritiek op het bestaande Belgische historiografische vertoog.

Dit zullen we doen aan de hand van een eerste inleidend hoofdstuk rond ondermeer de tegenstelling tussen het “utopisch” en het “wetenschappelijk socialisme”. Men zou kunnen stellen dat “dit niet ter zake doet”, maar we zijn toch van mening dat we ons onderzoek op die manier beter kunnen kaderen en een diepere relevantie kunnen meegeven. In de algemene context wordt derhalve geen afzonderlijke aandacht besteed aan de geschiedenis van de KPB tot 1944 en evenmin aan de Koude Oorlog tussen 1944 en 1956. Enerzijds omdat we een “integrale” geschiedenis van de KPB willen schrijven, waarbinnen we de problematiek van de uitsluitingen onmiddellijk zullen proberen te verbinden met een aantal lange termijn ontwikkelingen binnen de KPB, en anderzijds willen we uitdrukkelijk afstand nemen van een aantal historiografische predisposities.

Op die manier willen we ons onderwerp wat meer uit zijn isolement halen en wordt het hermetische karakter van de interne ontwikkelingen binnen de KPB enigszins doorbroken en toch niet ondergeschikt gemaakt aan een meer algemene analyse van de impact van de Koude Oorlog op de KPB.

¹⁸ PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, 367 p.

¹⁹ KRIEGEL (A.). *Les communistes Français dans leur premier demi-siècle : (1920-1970)*. Paris, Éditions du seuil, 1985, 400 p.

²⁰ KRIEGEL (A.), COURTOIS (S.). *Eugen Fried : le grand secret du P.C.F.* Paris, Seuil, 1997, 448 p.

²¹ DREYFUS (M.). *PCF : crises et dissidences de 1920 à nos jours*. Bruxelles, Complexe, 1990, 285 p.

²² PANNETIER (C.). *Les exclusions hors du Parti communiste français*. Thèse en sciences politiques, Université de Picardie, 1987, 3 vol. 1144 p.

²³ GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, 231 p.

²⁴ PANEBIANCO (A.). *Political parties : organisation and power*. Cambridge, Cambridge University Press, 1988, 318 p.

Daarom zullen we in onze inleidende hoofdstukken ook een summier overzicht van de meest recente uitgangspunten m.b.t. uitsluitingen en militantisme, die geënt zullen worden op Panebianco's analyse omtrent de "institutionaliseringprocessen" waarbinnen het democratisch-centralisme als zogenaamd "organisatorisch principe" uiteraard een vooraanstaande rol speelt. We zullen dit meerbepaald via een welbepaalde lezing van de notie van "de representatie" doen, waardoor we ook een organisatiesociologische lezing van het democratisch-centralisme kunnen problematiseren. Het uiteindelijke onderzoek wordt chronologisch onderverdeeld. We zullen de uitsluitingen zoveel mogelijk trachten te kaderen in de context van de communistische kaderpolitiek, zonder daarbij de inhoud en modaliteiten van de uitsluitingsprocedures te verwaarlozen. In de conclusie brengen we al de gegevens uiteindelijk samen in een gebalde analyse.

Hoofdstuk 1: Algemene context

1.1. Voorbij de grenzen van het “utopisch en wetenschappelijk socialisme”?

De Eerste Internationale werd in 1864 te Londen opgericht en behelsde de meest uiteenlopende strekkingen uit de toenmalige arbeidersbeweging. Na het mislukken van de Commune van Parijs week ze in 1872 uit naar de Verenigde Staten, waar ze tenslotte in 1876 werd ontbonden. In 1889 werd vervolgens een Tweede Internationale opgericht, met ditmaal een uitgesproken sociaal-democratisch karakter. Haar machtspositie raakte de daaropvolgende decennia (o.a. onder invloed van de Eerste Wereldoorlog) echter zwaar gehypothekeerd. In dit groeiende ongenoegen vond Lenin een vruchtbare voedingsbodem voor zijn oproep tot de oprichting van een Derde Internationale. Het stichtingscongres van de Komintern vond tenslotte plaats te Moskou op 2 maart 1919.¹ Dit is eigenlijk de bredere context waarbinnen het ontstaan van de KPB meestal gekaderd wordt. Elke groupuscule en elke afsplitsing wordt daarom nauwkeurig in beeld gebracht, maar telkens met dezelfde ondertoon en geschraagd door dezelfde analyse. Traditioneel interpreteert men de gebeurtenissen van 1921 immers als de “positieve uitkomst” van een “inherente ontwikkeling” binnen de Belgische en internationale arbeidersbeweging. Die “inherente ontwikkeling” wordt eigenlijk gelijkgeschakeld met een “radicaliseringsproces”.²

Dit bewijst dat men met betrekking tot de Belgische arbeidersbeweging vanuit een welbepaald referentiekader redeneert. Zo spreekt men met betrekking tot de stichting van de KPB in 1921 over “dé communistische oppositie” binnen “dé BWP”. “De communistische oppositie” wordt dus net als “dé BWP” als een gesloten territorium beschouwd. Beide groepen worden vervolgens als elkaars tegenpolen gepostuleerd, die in 1921 tegenover elkaar kwamen te staan als het resultaat van een “dialectische ontwikkeling” binnen “dé Belgische arbeidersbeweging”. Er zou zich in België dus een “radicaliseringsproces” hebben voorgedaan, dat uiteindelijk uitmondde in de “heroïsche strijd” tussen “reformisten” en “revolutionairen”. Deze strijd heeft doorheen de Belgische historiografie het adagium “historisch” meegekregen en heeft zich haast verbonden met de “gecanoniseerde” historiografie zoals die in het verleden door de KPB zelf werd ontwikkeld. Waarom zouden we de ontwikkelingen in 1921 niet kunnen opvatten als het resultaat van een strijd die al veel eerder binnen “dé Belgische arbeidersbeweging” werd gevoerd? Of misschien kunnen we die ontwikkelingen beschouwen als het resultaat van een strijd die op andere fronten werd gevoerd (syndicaal, zelforganisatie)? Daarmee zouden we aangeven dat men de betekenis van de scheuring binnen de BWP in 1921, niet mag overschatten. Bepaalde tendensen binnen “dé Belgische arbeidersbeweging” konden immers voordien al verdwenen zijn. Men zou 1921 dus evengoed als het resultaat van een “gemiste kans” kunnen interpreteren?

¹ WOLIKOW (S.). Aux origines de la galaxie communiste : l'internationale. In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, p.200.

² In navolging van : LIEBMAN (M.). *Origine et signification idéologiques de la scission communiste dans le Parti Ouvrier Belge (1921): étude dans un context international*. Bruxelles, ULB, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1963, pp. 143-148. Liebman herzag zijn mening evenwel in latere werken en gaf toen aan hoe moeilijk de scheidingslijn tussen “reformistisch” en “revolutionair” socialisme te trekken viel. VANTHEMSCHE (G.). Les mots et les actes: 100 ans de pratique réformiste en Belgique. In: LE PAIGE (H.), DELWIT (P.). *Les socialistes et le pouvoir : Gouverner pour réformer ?* Bruxelles, Labor, 1998, p. 58.

Als de “slechtst mogelijke” uitkomst van de spanningen binnen de diverse tendensen van “dé Belgische arbeidersbeweging”? Het ontstaan van de KPB is dus misschien minder vanzelfsprekend als meestal wordt voorgestaan? In zekere zin is het inderdaad bevreemdend dat de groep rond Joseph Jacquemotte afkomstig was uit het bediendensyndicaat. Bovendien vielen de milieus waarbinnen de KPB in haar beginjaren rekruteerde, evenmin samen met een dwarsdoorsnede van de arbeidende massa’s in België (Van Overstraeten was bijvoorbeeld een kunstschilder). Binnen het Marxistisch-Leninistische schema mag de samenstelling van de zogenaamde “voorhoede”, dan weliswaar geen enkele rol spelen, ons lijkt het toch zeer bedenkelijk om de KPB zondermeer af te schilderen als de logische consequentie van een vermeende “radicalisering” binnen “dé Belgische arbeidende klasse”. Het is immers niet ondenkbeeldig, dat er zich binnen “dé Belgische arbeidersbeweging” nog andere tendensen aftekenden, die reeds in de periode vóór 1921 uitgeschakeld werden. Bepaalde invalshoeken op de geschiedenis van de KPB zijn dus eigenlijk verouderd, omdat ze uitgaan van een bepaald schema dat vandaag de dag aan relevantie heeft ingeboet.

Dat schema stelt de arbeidersbeweging voor als bestaande uit een “reformistische” en een “revolutionaire” tendens. Het feit dat de twee meest dominante politieke tendensen uit de internationale arbeidersbeweging -namelijk de sociaal-democratische en de communistische- de politieke debatten dienaangaande hebben gedomineerd, is aan het ontstaan van dit schema niet vreemd geweest. De sociaal-democratische en communistische adepten bakenden dus vakkundig het terrein af waarbinnen de discussie gevoerd kon worden. Inmiddels kunnen we deze tweedeling als volkomen achterhaald beschouwen. Het conceptuele koppel “reformistisch socialisme”-“revolutionair socialisme” verhit de gemoederen niet langer, laat staan dat het nog talrijke aanhang vindt.³ Het lijkt ons met het oog op onze verdere uiteenzetting interessant om toch nog enkele bedenkingen dienaangaande te formuleren. Ondermeer omdat we op die manier een interessante inleiding op de organisatorische ontwikkelingen binnen de internationale arbeidersbeweging kunnen geven. Uiteraard willen we hier op geen enkel moment de ontwikkelingen en debatten minimaliseren, die binnen de Tweede Internationale geleid hebben tot de oprichting van de Derde Internationale. We willen gewoon aangeven dat de Tweede en Derde Internationale zelf het product waren van een bipolair denken dat net voorafging aan hun ontstaan. Een fundamenteel onderdeel van deze problematiek, is bijvoorbeeld het onderscheid tussen het “utopisch” en “wetenschappelijk socialisme”. De term “wetenschappelijk socialisme” is zoals bekend niet ongeschonden uit de twintigste eeuw gekomen.

Anderzijds worden de grenzen van dit begrip afgebakend door de term “utopisch socialisme”, dat zich dan weer wel probleemloos heeft weten te handhaven. Auteurs als een Saint-Simon, een Fourier of een Robert Owen worden bijvoorbeeld nog steeds kritiekloos als “utopische denkers” beschouwd. Men verliest blijkbaar uit het oog dat de tweedeling tussen het “wetenschappelijk” en “utopisch socialisme” in het leven werd geroepen door Karl Marx en Friedrich Engels. Hun démarche was destijds van fundamenteel belang bij het verwerven van een hegemoniepositie binnen de internationale arbeidersbeweging. De reële impact, en de concrete consequenties van deze démarche, worden echter pas duidelijk wanneer we de term “utopisch socialisme” van naderbij bekijken. De term “utopisch-socialisme” werd namelijk ontleend aan het beroemde werk “Utopia” van Thomas More. De woordspeling in de titel gaf precies aan hoe More de status van de utopie waardeerde: het ging om een plaats (*topos*) die zowel goed (*eu*) was, als nergens (*ou*) bestond.

³ VANTHEMSCHE (G.). Les mots et les actes: 100 ans de pratique réformiste en Belgique. In: LE PAIGE (H.), DELWIT (P.). *Les socialistes et le pouvoir : Gouverner pour réformer ?* Bruxelles, Labor, 1998, p. 58.

De bewoners van het denkbeeldige eiland *Utopia*, waren dus inderdaad “goed” en “gelukkig”, maar in tegenstelling tot wat vaak met utopieën in verband wordt gebracht, waren ze dat n t n t van nature, maar integendeel via een secure en erg strikte inrichting van de staat en beheersing van de natuur. Thomas More maakte immers in zijn werk gebruik van metaforen om welbepaalde kritieken te formuleren op het Engeland van de Zestiende Eeuw. Indien de mens dus van nature goed zou zijn geweest, dan was het ook volkomen onzinnig om aan de hand van een denkbeeldig maatschappelijk ontwerp, kritiek te leveren op de bestaande orde. Men kan het werk van Thomas More dus allerminst  enzijdig interpreteren en dient steeds rekening te houden met de “dubbele kant” van de “utopie” die hij beschreven heeft. Deze kritiek is eigenlijk ook van toepassing op de manier waarop o.a. Saint-Simon, Fourier en Owen bejegend worden. Zonder een waardeoordeel te vellen over deze auteurs, kunnen we toch stellen dat bepaalde vormen van kritiek van dubieuze aard waren en nog steeds zijn. Zo wordt deze auteurs nog steeds een “Rousseauiaans” en naïef geloof in de “aangeboren goedheid der mensen” aangewreven. Een dergelijk waardeoordeel ligt volledig in de lijn van het waardeoordeel dat Karl Marx over hen velde, namelijk dat de “utopische socialisten” zouden zijn blijven steken op het niveau van de “beeldrijke omschrijving” van de “ideale samenleving”, maar geen inzicht hadden verworven in de “historische voorwaarden” en “processen” om tot die “ideale samenleving” te komen. Zij zouden met andere woorden geen oog hebben gehad voor wat Marx “het proletarische zelfhandelen” noemde. Hun denken bleef dus noodgedwongen beperkt tot goedbedoelde voorstellingen, en al even naïeve organisatiepogingen die ontsproten aan hun “fantastische brein”.⁴ Ondanks de nogal gedateerde schrijftrend, doen veel van deze werken nochtans opvallend actueel aan. Zo kan Robert Owen in meerdere opzichten beschouwd worden als  en van de grondleggers van het moderne managementdenken. We duiden dan voornamelijk op de wijze waarop hij het privéleven van zijn werknemers controleerde en organiseerde, door ze o.a. planmatig te huisvesten rond zijn fabriek in New Lanark. Ook met het concept van de “autonomie van de werknemer” werd reeds in enkele van zijn fabrieken geëxperimenteerd. Owen voerde er ook een individueel productiviteits-controlesysteem in, waarvan de resultaten publiekelijk bekendgemaakt werden. Deze strategie moest de werknemers “prikkelen”, aldus Owen, of om een moderner begrip te gebruiken, de nodige “incentives” leveren die moesten bijdragen tot een productiviteitsstijging.⁵ Een ander voorbeeld van het rigide karakter van dit vermeende “utopische” denken, zijn de ideeën van Fourier rond de zogenaamde “*phalanst re*” (*phalanx*, *voorhoede*), die de arbeid aantrekkelijker moest maken. De “*phalanst re*” was volgens Fourier namelijk een productie- en verbruikerscorporatie, die deels binnen en deels buiten de bestaande maatschappij zou vallen. De architecturale concepten die Fourier ontwikkelde, stelden dan ook de intermenselijke relaties centraal. Nauwe galerijstraten en allerhande gemeenschapszalen, dienden het initiële enthousiasme van de bewoners echter niet alleen om te zetten in een maatschappelijk productieve kracht, maar tegelijkertijd in een zelfbedruipend repressieapparaat. Het aspect inter-individualiteit had dus ontgensprekelijk een disciplinerende werking binnen de gemeenschap die Fourier voor ogen had.⁶

⁴ Het is vooral Friedrich Engels geweest die via “vulgariserende” werken de uiteindelijke introductie van deze dichotomie bewerkstelligd heeft. MARX (K.), ENGELS (F.). *Het communistisch manifest*. Amsterdam, Pegasus, 1968, pp. 67-78. Een voorafspiegeling hiervan is te vinden in de bijdragen van Friedrich Engels voor de “Duitse Ideologie”. MARX (K.), ENGELS (F.). *The German Ideology*, Moskou, Progress, 1964. 711 p. Het meest bekende voorbeeld is echter: “*De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap*” van diezelfde Friedrich Engels. De originele tekst daarvan vindt de lezer terug in: ENGELS (F.). *De heer Eugen D hrings omwenteling in de wetenschap*. Moskou, Uitgeverij voor literatuur in vreemde talen, pp. 330-426.

⁵ OWEN (R.). *A new view of society Or, Essays on the Principle of the Formation of the Human Character, and the Application of the Principle to Practice*. London, Dent, 1971, 298p.

⁶ FOURIER (C.). *Le nouveau monde industrie ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionn es*. Paris, Flammarion, 1973, pp.169-174.

Saint-Simon kan op zijn beurt dan weer als één van de grondleggers van het positivisme beschouwd worden. Bovendien stelde Saint-Simon een planmatige organisatie van de maatschappij voorop in functie van de industrie. Politiek was voor hem immers de “wetenschap van de productie” en de staat diende dus als een “industriële onderneming” geleid te worden door “industriëlen”.⁷ Maar ook in de werken van Proudhon, Kropotkin en Bakoenin, die als de erfgenamen van bovenstaande auteurs beschouwd werden en worden, vinden we bepaalde citaten terug die laten vermoeden dat de kritiek van Marx en Engels nogal eenzijdig was. Kropotkin, heeft bijvoorbeeld blijkgegeven van een uiterst cynische en harde kijk op zijn toekomstige en zogenaamd “utopische” samenleving:

“[...] But if not one, of the thousands of groups of our federation, will receive you, whatever be their motive; if you are absolutely incapable of producing anything useful, or if you refuse to do it, then live like an isolated man or like an invalid. If we are rich enough to give you the necessaries of life we shall be delighted to give them to you. You are a man, and you have the right to live. But as you wish to live under special conditions, and leave the ranks, it is more than probable that you will suffer for it in your daily relations with other citizens. You will be looked upon as a ghost of bourgeois society[.]”⁸

Marx en vooral Engels zijn er dus voor verantwoordelijk dat het begrip “utopie” onterecht is synoniem komen te staan met “dromen”, “onrijpe idealen” en “naïeve fantasieën”.⁹ Hoewel ze hun eigen “wetenschappelijke socialisme” in dialectische verhouding tot het “utopisch socialisme” plaatsten, valt anderzijds op hoe gering deze dichotomie inwerkte op hun organisatorische opvattingen. De notie van het “proletarische zelfhandelen” impliceerde voor Marx en Engels immers geen rigoureuze partijopvatting. Integendeel, Marx beleed eigenlijk een uiterst emanatief denken, waarbinnen “de partij” zondermeer gelijkgeschakeld werd aan “de arbeidende klasse”.¹⁰ De uiteindelijke organisatorische samenstelling en functie van “de partij”, bleef bij Marx dus in donkere nevelen gehuld. Ook zijn hevige meningsverschillen met Bakoenin, tijdens de Eerste Nationale, situeerden zich niet zozeer rond de concrete invulling van het partijwezen, maar eerder rond de betekenis van de “dictatuur van het proletariaat”. Desalniettemin kon Marx' opvatting rond het “utopisch en wetenschappelijk socialisme” aangewend worden in een strijd tegen tendensen die zich richtten tégen de institutionalisering van het arbeidersverzet, zowel binnen als buiten de Eerste en Tweede Internationale. Op basis van voornoemde tweedeling werd hun credibiliteit ernstig gehypothekeerd en werd hen finaal het zwijgen opgelegd. Op de door Marx geconstrueerde breuklijn werd immers een partijopvatting, of een politiek organisatorisch visie geënt, die niet noodzakelijk rechtstreeks met Marx verbonden was, maar er wel aan appelleerde. Het marxisme had zich dus weliswaar weten te manifesteren op de breuklijn tussen “utopisch” en “wetenschappelijk socialisme”, maar in haar kielzog ook de gebeurtenissen en ontwikkelingen die zouden bijgedragen tot de ontwikkeling van de sociaal-democratie en het communisme. Zowel sociaal-democraten als communisten sloten zich immers aan bij het waardeoordeel dat door Karl Marx en Friedrich Engels over Fourier, Owen en Saint-Simon geveld werd. De betekenis hiervan kan niet onderschat worden, aangezien verschillende tendensen binnen de internationale arbeidersbeweging op de één of andere manier gelieerd konden worden met deze denkers.

⁷ Saint-Simon maakte aanvankelijk geen onderscheid tussen de rol die de verschillende “industriëlen” binnen de productie speelden. De eigenaar van de fabriek was evenzeer “industriëel” als de arbeider. ANTHONY (P.D.). *The ideology of work*. London, Tavistock, 1977, pp. 88-95.

⁸ KROPOTKIN (P.). *The conquest of bread*. New York-London, G. P. Putnam's Sons, 1906, pp. 94-95

⁹ ACHTERHUIS (H.). *De erfenis van de utopie*. Amsterdam, Ambo, 1998, pp. 37-50.

¹⁰ MARX (K.), ENGELS (F.). *Het communistisch manifest*. Amsterdam, Pegasus, 1968, pp. 56-57.

Het voormelde citaat van Kropotkin vroeg dus misschien ook nadien nog om een kritiek die van een heel andere aard was, maar zo'n kritiek was destijds niet aan de orde, aangezien het traditionele schema het politieke streven van bepaalde andere tendensen legitimeerde, een streven dat net geënt was op het verwerven van rechtstreekse politieke macht a.h.v. partijen en dus "gesloten instellingen". Tegenstanders van deze strategie werd dan smalend een vorm van infantiele naïviteit verweten. We doelen voor alle duidelijkheid niet noodzakelijk op de ideologisch zwaar geladen term "anarchisme". Dit vertoog maakt immers zelf deel uit van de bredere discursieve praktijken die we hier trachten te duiden. Uitgaan van de "ideologische" achtergrond van bepaalde contestatievormen, betekent bovendien dat men de primaire praktijk van het verzet miskent. Op basis van het conceptuele duo "utopisch socialisme-wetenschappelijk socialisme" konden dus meer algemeen bepaalde tendensen verstoet worden, die zich binnen de internationale arbeidersbeweging richtten op zelforganisatie en spontane actie.¹¹

Denkers als Owen, Fourier en Saint-Simon waren immers zogenaamd "utopisch", dus werd op die manier, voor diegenen die zich op Marx beriepen, een ideologisch wapen gesmeed waarmee ze andere tendensen konden uitschakelen. Ironisch genoeg sloot de hang naar het institutionele, zoals we die bij de "utopische socialisten" hebben waargenomen, veeleer aan bij diegenen die zich er zogenaamd tegen af wilden zetten, dan bij diegenen die er nadien mee geassocieerd werden.

Communisten en socialisten beriepen zich uiteindelijk elk op hun manier op een vrij rigoureuze verlichtingsdenken, waarbinnen begrippen als "redelijkheid" en "onredelijkheid" de grenzen van het menselijke denk- en ervaringsvermogen afbakenden. Redelijkheid stond voor sociaal-democraten gelijk aan een geloof in geleidelijke hervormingen bij de ontvoogding van de arbeidende klasse. Deze ontvoogding diende volgens hen logischerwijs te gebeuren via rechtstreekse parlementaire actie. Deze hervormingen bleven echter in eerste instantie beperkt tot sociale verbeteringen, en gingen niet noodzakelijk hand in hand met economische hervormingen.¹² De communisten beriepen zich echter op de "wetten van geschiedenis" om hun eigen revolutionaire doelstellingen te legitimeren, meer bepaald door ze te postuleren als zijnde inherent aan de historische ontwikkeling. De hervormingen waren hier voornamelijk gericht op ingrijpende economische veranderingen. De "wetten van de geschiedenis" waren volgens hen op redelijke gronden gestoeld, dus kon elk tegenargument eenvoudigweg van tafel worden geveegd. De onderliggende gelijkenissen mogen dus niet ondergesneeuwd raken door de verschillen. In het verenigen van het debat tot een strijd tussen "reformisten" en "revolutionairen", waren beiden elkaars objectieve bondgenoten. Auteurs zoals Leo Michielsen (KPB) en André Mommen zijn voorbeelden van hoe dit bipolaire denken zich binnen de Belgische historiografie heeft gemanifesteerd (gedurende de jaren '60 en '70). André Mommen beschouwde "het reformisme" in België bijvoorbeeld als, "de burgerlijke ideologie van de opkomende arbeidersaristocratieën".¹³

¹¹ Vandaag de dag gebruikt men, in navolging van Antonio Negri en Michael Hardt, het begrip "multitude" om de brede diversiteit aan "contestatievormen" onder het "laatkapitalisme" te omschrijven. NEGRI (A.), HARDT (M.). *Empire*. Harvard, Harvard University Press, 2000, pp. 393-413.

¹² VANTHEMSCHE (G.). Op.Cit. pp. 72-73.

¹³ MOMMEN (A.). *De Belgische Werkliedenpartij: ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*. Gent, Masereelfonds, 1980, pp. 248-250. Met onze voorgaande opmerkingen omtrent het "anarchisme" in het achterhoofd, kan de lezer ook onze kritiek op Jan Moulaert begrijpen, die in zijn beoordeling van de rol en betekenis van "het anarchisme" in België, ook argumenteerde vanuit een traditioneel politiek-sociologisch schema. Kortom, hij redeneerde vanuit gesloten schema's en "territoriale" begrippen, die afbreuk doen aan de amorfe samenstelling en structuur van bepaalde maatschappelijke contestatievormen. Moulaert

Deze parafrasering van het klassieke Leninistische verklaringsmodel, suggereert impliciet dat het revolutionaire socialisme de emanatie was van een "spontaan radicaliseringsproces" of een "groeïend klassebewustzijn", binnen bepaalde lagen van de arbeidende massa's. Het ging veelal om "geëngageerde auteurs", die zich weliswaar niet noodzakelijk aan de kant van, ofwel de sociaal-democratie ofwel het communisme opstelden, maar die zich soms los van deze twee kampen, positioneerden binnen een debat waarvan beide tendensen voorafgaandelijk de grenzen hadden bepaald. Bovenstaande tekst lijkt in het kader van deze verhandeling niet terzake te doen, maar uiteindelijk geeft ze misschien wel goed aan waarom de KPB als partij, als instelling in het verleden nooit het onderwerp heeft uitgemaakt van eender welke studie? Men ging immers kritiekloos uit van de vermeende "doelen" van de KPB als "revolutionaire partij", als emanatie van "een inherent radicaliseringsproces" en aan de hand daarvan werden vervolgens de besluitvormingsprocessen geanalyseerd. Ontwikkelingen werden verklaard als reacties op de "afzwakking" of "radicalisering" van de partijpolitiek in functie van bepaalde internationale ontwikkelingen. Nooit werd eender welk segment van haar werking belangrijk geacht, nooit werden er vragen gesteld bij haar statuten, maar desalniettemin, ging men wel probleemloos over tot het reconstrueren van welbepaalde besluitvormingsprocessen.

Hoe kunnen dergelijke processen gereconstrueerd en geanalyseerd worden, zonder überhaupt te weten waar ze genomen werden? Ons inziens zou het voorgaande gebaat geweest zijn bij enkele denkbeelden of denkkaders die binnen de politologie of de sociologie werden ontwikkeld. Het debat wordt op die manier enigszins "gededualiseerd", aangezien het de concrete fenomenen vanuit een abstracte context benadert. De specifieke historische context waarbinnen de KPB functioneerde, neemt immers niet weg dat het hier uiteindelijk om een "organisatie" ging. De specificiteit ervan kan dus niet zondermeer "a priori" gepostuleerd worden. Bovendien bestaan er interessante linken tussen de geschiedenis van de internationale arbeidersbeweging, en een aantal ontwikkelingen binnen de organisatiesociologie en de politologie. Op die manier kunnen we dus ook de ideologische en praktisch-theoretische achtergrond van het democratisch-centralisme nader toelichten.

1.2. De organisatiesociologie als "praxis"

1.2.1. Marx, Lenin en Trotsky

Karl Marx heeft in zijn uiteenzettingen over de maatschappelijke structuren en ontwikkelingen ook een aantal relevante bemerkingen gemaakt rond organisaties en hun plaats binnen bepaalde historische processen. Kapitaalsaccumulatie had volgens Marx immers geleid tot de concentratie van productiemiddelen en tot de vergroting van de afzonderlijke productie-eenheden, zijnde de fabrieken. Die concentratie van kapitaal had zich dus gecentraliseerd en geleid tot een specifieke organisatievorm. De arbeid werd dus op een andere manier georganiseerd en ressorteerde specifieke effecten, die voor de onderneming uiteindelijk autodestructief konden werken. Het fabrieksdespotisme dat ontstond door accumulatie, concentratie en centralisatie, maakte namelijk verhoogde uitbuiting mogelijk, maar zorgde anderzijds voor de aaneensluiting van grote groepen arbeiders en creëerde dus uiteindelijk haar eigen "doodgravers".¹⁴

voelde zich dus blijkbaar gedwongen om te redeneren vanuit de bestaande dichotome schema's. MOULAERT (J.). *Le mouvement anarchiste en Belgique: 1870-1914*. Ottignies, Quorum, 1996, pp. 325-355.

¹⁴ MARX (K.), ENGELS (F.). *Het communistisch manifest*. p.55.

Eenzijds heeft Karl Marx dus een vrij externe benadering van het concept “organisatie” neergezet en heeft hij minder oog gehad voor de organisaties “an sich”, hoewel hij in “Das Kapital” ondermeer beschreven heeft hoe het fabrieksdespotisme organisatorisch functioneerde. Marx had dus meer oog voor organisaties als product of producent van verhoudingen, en dus minder voor de eigen verschijningsvorm van de organisatie “an sich”. Karl Marx verschilt wat dat betreft trouwens niet van auteurs als Tönnies en Durkheim, die evenmin een nauwkeurige organisatiesociologische analyse hebben geformuleerd. Het is uiteindelijk in reactie op voornoemde denkers dat de organisatiesociologie zich vervolgens kon ontwikkelen. Met betrekking tot de “partijopvatting” van Marx verwijzen we echter nogmaals naar de kritiek van Marx op het “utopisch-socialisme”. Marx beleed immers, net als Fourier, een emanatief denken, en schakelde “de partij” dus zondermeer gelijk aan “de arbeidende klasse”. Marx ging inderdaad nooit dieper in op waaruit die dan wel zou moeten bestaan, of hoe die zou moeten functioneren. Lenin daarentegen, kwam doorheen zijn praktisch-theoretisch denken, tot het postuleren van de “voorhoedepartij” als drijvende revolutionaire kracht.¹⁵ Hij deed dat eigenlijk in het verlengde van de arbeidswaardeleer van Marx, door tegenover de grotere concentratie en de uitbouw van de nationale staten en hun repressieapparaten, de noodzaak van een sterk georganiseerde tegenmacht te postuleren. De categorie van de revolutionaire partij, was volgens Lenin bovendien verbonden met zijn uitgangspunt dat het socialisme een wetenschap was, die men zich uiteindelijk slechts individueel kon eigen maken. Volgens hem was het marxisme als wetenschap immers de uitdrukking van de hoogste ontwikkelingsgraad van het proletarische klassenbewustzijn, en derhalve bleef ze volgens hem voorbehouden aan een selecte groep, die het zich zelfstandig kon eigen maken. De basis voor de communistische partijopvatting werd eigenlijk door Lenin gelegd in: “*Wat te doen?: Brandende kwesties van onze beweging*” (1902). In dit werk verwoordde Lenin het reeds aangehaalde concept van de “voorhoedepartij”. In 1904 voegde hij daar in “*Eén stap voorwaarts twee stappen terug*” zijn standpunten rond de interne werking van de partij aan toe, het democratisch-centralisme. Lenin ging ervan uit dat objectieve factoren bijdroegen tot het ontstaan van de revolutie, maar dat subjectieve factoren eveneens in rekening moesten worden gebracht. Het politieke klassenbewustzijn ontstond dus niet zondermeer dialectisch uit de proletarische klassenstrijd volgens Lenin. Kort samengevat, bouwde hij zijn theorie op rond drie begrippen: “de massa der arbeiders”, “de elementair georganiseerde arbeidersmassa of de brede voorhoede” en tenslotte de “revolutionaire organisatie”. De “revolutionaire voorhoedepartij” zou volgens Lenin slechts ontstaan, wanneer de voorhoede haar recht op die titel veroverde door de verbinding tot stand te brengen met de elementair georganiseerde massa’s. Lenin’s partijopvatting was dus innig verbonden met een theorie van de revolutie.¹⁶ De partij was dus allerminst de emanatie van de arbeidende klasse, maar ging er net aan vooraf. Lenin stelde het in “*Wat te doen*” (1902) zelfs uiterst scherp:

*“Dan wil ik u zeggen, dat het veel moeilijker is, tien verstandigen op te pakken dan tien domkoppen. En ik zal deze stelling verdedigen, hoezeer gij de menigte ook tegen mijn “antidemocratie” enz. moogt ophitsen. Onder de “verstandigen” moet men zoals ik reeds herhaaldelijk heb onderstreept, in organisatorisch opzicht slechts de beroepsrevolutionairen verstaan, onverschillig of zij zich nu uit studenten of uit arbeiders hebben ontwikkeld.”*¹⁷

¹⁵ McLELLAN (D.). *Marxism after Marx: an introduction*. London, Macmillan, 1979, p.89.

¹⁶ MANDEL (E.). Lenin und das Problem des proletarischen Klassenbewusstseins. In: MATTICK (P.), RABEHL (B.), TYNJANOW (J.), MANDEL (E.) (Eds.). *Lenin, Revolution und Politik*. Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1970, pp. 149-205.

¹⁷ LENIN (V.I.). *Wat te doen? Brandende kwesties van onze beweging*. Amsterdam, Pegasus, 1976, p.145, SILVERMAN (P.). *Lenin*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1972, pp. 47-48.

In het werk “*onze politieke taken*” uit 1904 verzette Trotski zich tegen deze opvattingen van Lenin. Op basis van praktische ontwikkelingen die binnen de toenmalige arbeidersbeweging speelden, gaf hij de grenzen van Lenin’s analyse aan:

“Le prolétariat réel de Pétersbourg, est resté en l’occurrence complètement à l’écart, et que c’est a posteriori qu’il a pu demander à l’envoyée du « Parti » : “qu’est-ce que nous allons faire, nous maintenant ?” Le groupe des « révolutionnaires professionnels » marchait non pas à la tête du prolétariat conscient, il agissait (dans la mesure où il agissait) à la place du prolétariat.”¹⁸

Hoewel Trotski toen reeds uiterst dubbelzinnig was (of misschien net niet?), formuleerde hij hier dus een bijzonder bijtende kritiek op wat hij het “*substitutionnisme*” van Lenin noemde:

“Dans la politique interne du Parti ces méthodes conduisent, comme nous le verrons plus loin, l’organisation du Parti à se substituer au Parti, le Comité central à l’organisation du Parti, et finalement le dictateur à se substituer au Comité central.”¹⁹

1.2.2. Weber

Bovenstaande uiteenzetting over Lenin en Trotski hoort beslist thuis in een overzicht van de organisatiesociologie. Doorheen hun praktisch-theoretisch denken verwoordden Lenin en Trotski immers belangrijke organisatiesociologische stellingen en kritieken. Deze debatten oefenden derhalve een cruciale invloed uit op het denken van sociologen als Max Weber en Robert Michels. De theorieën van Michels waren immers gebaseerd op zijn onderzoek naar de Duitse socialistische partij (SPD). Michels en Weber stelden zich zelfs letterlijk op het standpunt van Rosa Luxemburg. Rosa Luxemburg veroordeelde immers eveneens het “organisatorische fetisjisme” van Lenin en diens “voorhoedepartij”.²⁰ Max Weber was één van de eerste die vervolgens inging op de morfologie en vormenleer van “de organisatie”. Op de rationeel-legale machtsverhoudingen had zich immers een bureaucratische bestuursvorm geënt die zich zowel in politieke partijen, ziekenhuizen als ondernemingen of overheidsorganen liet gelden.²¹ Deze visie wordt interessant wanneer we er zijn bureaucratisch ideaaltype bijnemen. Weber stelde zich bij het opstellen van zijn bureaucratische ideaaltype tot doel om de hoofdkenmerken van een bureaucratie te identificeren, en anderzijds om de groei ervan te verklaren en te begrijpen. Het spreekt voor zich dat hij daartoe ook de eventuele bindingen met de sociale context in rekening bracht.

Het belang van Weber binnen de organisatiesociologie, mag echter niet overschat worden, aangezien hij bureaucratieën op de eerste plaats als een kneedbaar werkinstrument bij het omkaderen en inzetten van specifieke arbeidskrachten heeft geïnterpreteerd. Dat blijkt o.a. uit het feit dat hij zich ook bekommerde om de impact van een bureaucratische organisatievorm op de vooropgestelde doelen van een organisatie.

¹⁸ TROTSKY (L.). *Nos taches politiques: organiser un parti révolutionnaire clandestin*. Paris, Denoël/Gonthier, 1970, p. 89.

¹⁹ *Ibidem.* p. 121.

²⁰ GEARY (D.). Max Weber, Karl Kautsky, and German Social Democracy. In: MOMMSEN (W.J.), OSTERHAMMEL (J.). *Max Weber and his contemporaries*. London, Allen and Unwin, 1987, p. 358.

²¹ LAMMERS (C.J.), MIJS (A.A.) VAN NOORT (W.J.). *Organisaties vergelijkenderwijs: ontwikkeling en relevantie van het sociologisch denken over organisaties*. Utrecht, Het Spectrum, 2001, pp.77-83.

Auteurs als Merton, Selznick en Gouldner hebben zich daarentegen eerder gericht op de disfunctionele aspecten van bureaucratische organisaties m.a.w. op de onverwachte effecten die zij konden ressorteren.²² Het denken van Weber werd op enkele punten dus bijgeschaafd, wat trouwens ook het geval is geweest voor Michels. Sommigen situeren het denken van Michels eerder binnen de politologie, maar toch wordt hij op de eerste plaats als een belangrijk organisatiesocioloog beschouwd.

1.2.3. Michels

Michels formuleerde in zijn geëngageerde werk (Benito Mussolini gaf hem in 1928 een leerstoel aan de universiteit van Perugia): „*Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*“ de stelling, dat elke organisatie gebukt ging onder de „ijzeren wet van de oligarchie“. Michels heeft zich, wat dat betreft, eigenlijk vooral uitgelaten over het partijwezen. Partijen waren volgens hem immers strijdorganisaties, en die hadden nood aan een krachtige leiding met verregaande uitvoerende bevoegdheden. Deze positie zorgde er uiteindelijk voor dat deze leiding de middelen die haar ter beschikking stonden, ging aanwenden om de eigen machtspositie veilig te stellen. Zo kon de leiding bijvoorbeeld bepalen welke individuen al dan niet konden opklimmen in de partij, en kon zij via het proces van straffen en belonen, oppositionele krachten buitenspel zetten of ombuigen tot loyale medewerkers. De ijzeren wet van de oligarchie stelde dus, dat organisaties zoals politieke partijen, tenderden naar het verworden tot een doel op zichzelf. Daarbij kon men bovendien geen rigide grens trekken tussen bestuurders en functionarissen. Bureaucratisering en oligarchisering waren dus met elkaar verbonden. Deze twee concepten werden na Michels en Weber verder verfijnd.²³

Auteurs als Selznick, Merton, Gouldner en Etzioni kunnen hier eigenlijk ook nog vermeld worden, maar wegens tijds- en plaatsgebrek beperken we ons toch tot bovenstaande auteurs. Bovenstaande auteurs gelden immers als de grondleggers van de moderne organisatiesociologie, en derhalve zijn ze ook nauw verwant met bepaalde politologische schema's zoals die van Duverger en Ostrogorski. Deze benadering werd echter door politologen na hen verlaten, en men ging zich eerder toeleggen op de partij-systemen en veel minder op de studie van de individuele partijen. Derhalve zijn deze klassiek geworden auteurs steeds uiterst actueel gebleven, en zelfs in die mate dat er weinig of niets aan hun inzichten werd toegevoegd.²⁴ Panebianco was de eerste, die aan de hand van comparatief onderzoek, bepaalde concepten verder verfijnde en er bovendien een eigen visie op de genese en ontwikkeling van politieke partijen aan koppelde. De herwaardering van bepaalde organisatiesociologische concepten heeft het comparatieve en typologische onderzoek dus aanzienlijk vereenvoudigd. Daarom willen we nog even stilstaan bij enkele van zijn uitgangspunten en concepten. Bovendien krijgt de context die we in deze verhandeling in acht nemen, namelijk het democratisch-centralisme, daardoor een diepere relevantie en valt die derhalve uitstekend te duiden. Toch zullen we nadien de grenzen van zijn analyse aftasten aan de hand van de concepten "militantisme" en "uitsluitingen". Op die manier zullen we ook een kritische houding ontwikkelen tegenover bepaalde visies die het democratisch-centralisme op de eerste plaats als een "organogram" lezen.

²² MARCH (J.), SIMON (H.), GUETZKOW (H.). *Organisations*. New York, Wiley, 1958, pp. 77-89.

²³ LAMMERS (C.J.), MIJS (A.A.) VAN NOORT (W.J.). *Op. Cit.* pp.83-86.

²⁴ PANEBIANCO (A.). *Political parties : organisation and power*. Cambridge, Cambridge University Press, 1988, p. xi.

1.3. Een organisatiesociologische analyse van het partijwezen?

1.3.1. De multidimensionaliteit van het machtsbegrip

Auteurs als Michels en Duverger legden reeds decennia geleden de nadruk op het “machtsbegrip”. Bij Michels was deze fixatie ongetwijfeld verbonden met zijn eigen ideologische vooronderstellingen en disposities, maar dat neemt niet weg dat zijn werk bepaalde in- en uitgangen biedt die bruikbaar kunnen zijn bij een analyse van het moderne partijwezen. Daartoe dienen we het machtsbegrip echter multidimensionaal op te vatten en af te stappen van zijn louter politieke invulling ervan. Dit betekent ondermeer dat we de manier waarop macht gereproduceerd wordt aan een bredere analyse moeten onderwerpen (zie de inleiding). Panebianco is één van de voornaamste voortrekkers geweest bij de rehabilitatie van het “machtsbegrip” binnen de moderne politieke wetenschappen en de moderne politieke sociologie in het bijzonder. Ook voor hem staat de interne machtsstrijd centraal, maar niet in die mate dat hij politieke partijen louter tot overheersingsinstrumenten herleidt (Michels). Zijn these vormt de dag van vandaag een tegengewicht voor de stelling dat politieke partijen de emanatie van maatschappelijke breuklijnen en ontwikkelingen zouden zijn. Panebianco legt namelijk niet zozeer de nadruk op de ongelijkheden binnen de samenleving, maar wel op de interne ongelijkheden binnen de partijen zelf. Het functioneren van partijen deduceren vanuit de vermeende “doelen” die ze zouden nastreven, is volgens Panebianco dus minder vanzelfsprekend als traditioneel wordt aangenomen. Dit sluit dus naadloos aan bij ons eigen uitgangspunt, maar wij voegen daar nog een dimensie aan toe, namelijk de noodzaak tot reproductie van de interne verhoudingen binnen politieke partijen en dit doorheen tal van discursieve praktijken. Wij leggen dus niet zozeer de nadruk op de interne transitie, maar net op de interne continuïteit doorheen de transitie, dit impliceert uiteraard de bereidheid om beide redeneringen met elkaar in interactie te laten treden.

Betekent dit dat “ideologieën” niet als verklaringgrond kunnen dienen bij het benaderen van de transitie binnen politieke partijen? Allermindst, maar daarom dienen we net aandacht te besteden aan de bredere context waarbinnen “de ideologie” functioneerde of aangewend kon worden. Die context wordt echter ook meestal verengd tot het electorale veld. Zo wordt het streven naar electoraal gewin gepostuleerd als het voornaamste doel van alle politieke partijen. Partijen verschillen echter niet van andere organisaties a.h.v. de doelen die ze nastreven, maar wel via de omgeving waarbinnen ze functioneren. De omgeving waarbinnen partijen functioneren, is inderdaad de electorale arena, maar die dienen we uiterst multidimensionaal op te vatten.

Hoe kan men anders verklaren dat bijvoorbeeld de PCF politieke daden heeft gesteld, waarvan ze wist dat ze electoraal zouden worden afgestraft? Bij het bestuderen van het functioneren van partijen dienen we noodzakelijkerwijs een breed tijdsperspectief in acht te nemen. Op een bepaald ogenblik kan het voor een partij immers, teneinde haar verdere voortbestaan niet in gevaar te brengen, belangrijk zijn om niet in de electorale arena te treden. De leidinggevende organen van een partij streven dus op de eerste plaats naar het instandhouden van hun eigen positie, en derhalve naar het overleven van de partij “an sich”. De redenen voor deze constante drang tot regeneratie, kunnen echter niet steeds op het louter politieke niveau gezocht worden, maar net binnen de bredere context waarbinnen de partij functioneert. In die zin is het interessant om een tijdelijk onderscheid te maken tussen “individuele” en “collectieve” doelen en meer bepaald oog te hebben voor de mediëring ervan.

1.3.2. De mediëring van collectieve en individuele doelen binnen politieke partijen

Uiteindelijk zijn er binnen een partij evenveel doelen als actoren aanwezig, maar om die te kunnen nastreven, dient men wel eerst het voortbestaan van de partij te garanderen. Dit is eigenlijk het collectieve project van de partij, het bindmiddel tussen de diverse individuen. Op die manier is de collectieve identiteit uiteindelijk de eerste vereiste voor het verdere voortbestaan van de partij. Binnen de ideologie ligt dus de collectieve identiteit besloten, en derhalve maakt ze op de eerste plaats deel uit van de “*collectieve prikkels*” van een partij.

Die “*collectieve prikkels*” werken mobiliserend omdat ze gericht zijn op de hang van de militanten naar solidariteit en identificatie met de partij. De “*individuele prikkels*” richten zich op de individuele promotie van de militanten binnen de kaders van de partij (cliëntelisme). Beide soorten prikkels moeten uitgezonden worden, aangezien ze borg staan voor de hiërarchische stabiliteit en organisatorische continuïteit van de partij.

De ideologie maakt dus deel uit van de “*collectieve prikkels*”, maar beperkt zich allerminst tot die rol, aangezien ze ook de distributie van de “*individuele prikkels*” moet verhullen of inkleden. De ideologie waarbinnen haar zogenaamde doelen opgeslagen liggen, is dus meer dan gewoon een façade, aangezien er steeds moet aan geappelleerd kunnen worden.

Het is dus duidelijk dat een partij schippert tussen diverse posities, en daarbinnen steeds krampachtig opzoek is naar een evenwicht. De wijze waarop dit gebeurt, is een indicatie van hoe de partij georganiseerd is. Er bestaat dus geen “ijzeren wet” waaraan de evolutie van elke partij onderworpen zou zijn. Bepalende factoren zijn immers de ontstaanscontext en de omgeving waarbinnen de partij zich beweegt. Desalniettemin is de stelling van Michels niet geheel onjuist, partijen evolueren inderdaad deels van een “*doelpartij*” naar een “*overlevingspartij*”. Deze “doelverschuiving” kan dus allerminst volledig ontkend worden. Het model van Michels is echter te rigide om te kunnen functioneren als een valabel interpretatiekader voor alle partijen.²⁵ Hier ligt net het belang van de bijdrage van Panebianco voor de studie van de genese en ontwikkeling van het partijwezen. Deze ontwikkeling wordt door hem immers in verband gebracht met het “institutionaliseringproces” van de partijen in kwestie.

1.3.3. Het institutionaliseringsproces

Panebianco legt dus de nadruk op het institutionaliseringsproces, waarbinnen de vloeibare structuur van de partij uiteindelijk komt vast te liggen. Dit proces markeert dus de overgang van een “*doelpartij*” naar een “*overlevingspartij*”. Binnen dit proces zal de ideologie op subtiele wijze latent worden en dus anders beginnen te functioneren. De vrijheid die bepaalde segmenten tot dan toe genoten, zal eveneens drastisch ingeperkt worden. Dit institutionaliseringsproces gaat immers ook gepaard met een adaptatieproces, waarbinnen de partij zich dus gematigder gaat opstellen om bepaalde vormen van marginalisatie te vermijden. De notie van de “reproductie” speelt dus ook nog nadrukkelijk binnen geïnstitutionaliseerde partijen

²⁵ *Ibidem.* pp. 3-17.

De partij doorloopt dus drie stadia:

- 1) Het ontstaan binnen een welbepaalde context waarvan de kenmerken steeds blijven doorwerken.
- 2) Het institutionaliseringsproces waarvan de modaliteiten o.a. bepaald worden door de ontstaanscontext.
- 3) De geïnstitutionaliseerde partij.²⁶

Deze visie is allerminst origineel, aangezien eerder ook Selznick op deze institutionaliseringsprocessen heeft gewezen.²⁷ De analyse van Panebianco gaat echter wel dieper in op de interne verschillen tussen de diverse partijen, waardoor zijn schema's minder rudimentair kunnen worden toegepast. In zijn historisch-comparatief onderzoek is hij bijvoorbeeld dieper ingegaan op de modaliteiten van het institutionaliseringsproces van de Westerse communistische partijen. De ontstaanscontext van deze partijen was immers compleet verschillend van andere politieke partijen, aangezien ze ontstonden binnen het kader van de Derde Internationale. Het proces waarbinnen deze partijen gemodelleerd werden naar de Russische moederpartij, wordt meestal aangeduid met de term "bolshevisering". Panebianco beschouwt de bolshevisering echter als de veruiterlijking van een veel breder institutionaliseringsproces.²⁸ Het interessante van deze benadering is dat ze het democratisch-centralisme als een organisatiesociologische praktijk leest. Aangezien de PCF nauwe banden onderhield met de KPb, lijkt het ons interessant om hier even dieper op in te gaan, mede omdat we voor België over bitter weinig vergelijkingsmateriaal beschikken.

1.3.4. Het institutionaliseringsproces van de PCF

Het bolsheviseringsproces begon na het vijfde congres van de Komintern in 1924, en was deels een reactie op de mislukte Duitse Oktoberrevolutie van 1923. De bolshevisering voorzag, met het oog op vermeende toekomstige revolutionaire ontwikkelingen, in de oprichting van bedrijfscellen en een strikte ideologische uniformisering.²⁹ Dit moeizame proces werd echter pas in de jaren '30 afgerond. Als voorbeeld van dit langzame bolsheviseringsproces, verwijst Panebianco naar de PCF. Het bolsheviseringsproces werd daar immers pas afgerond met de instauratie van Maurice Thorez aan het hoofd van de partij. Dit bolsheviseringsproces ontwikkelde zich dus binnen het institutionaliseringsproces van de partij. Aanvankelijk bestond de PCF immers uit diverse strekkingen en stromingen, die uiteindelijk uitgebannen werden of opgingen in de dominante coalitie rond Maurice Thorez. Dit proces ging gepaard met de overgang van een partijorganisatie die gebaseerd was op territoriale secties, naar één die gebaseerd was op cellen. Deze cellen werden vervolgens binnen een strikt kader gehouden, geïntegreerd en dus gedisciplineerd binnen het democratisch-centralisme.

²⁶ *Ibidem.* pp. 19-21.

²⁷ SELZNICK (P.). *Leadership in Administration: a sociological interpretation.* New York, Harper & Row, 1957, pp. 107-112.

²⁸ PANEBIANCO (A.). *Op. Cit.* p.78.

²⁹ WOLIKOW (S.). *Op. Cit.* In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes.* Paris, Editions de l'Atelier, 2000, p. 203.

Het was binnen dit proces dat Maurice Thorez zich langzaam naar het voorplan wist te dringen. Aanvankelijk was hij zelfs niet aanwezig geweest op het stichtingscongres van de partij, maar in 1925 had hij wel een vooraanstaande rol gespeeld bij de implementatie van de richtlijnen van het vijfde congres van de Komintern. In 1930 klaagde hij vervolgens de toenmalige leiding (Barbé en Célor) aan wegens vermeend “opportunisme”, waarna ze uiteindelijk werd uitgesloten. In 1934 werd Thorez tenslotte door Stalin voorgedragen als hoofd van de PCF. Vanaf dat ogenblik was het institutionaliseringsproces van de PCF afgerond. Onder invloed van de volksfrontgedachte zou de partij haar aanhang nadien op drie jaar tijd zien vertienvoudigen. De PCF slaagde er dus in om als sterk geïnstitutionaliseerde organisatie een heuse “anti-staat” te vormen. In die zin staat de PCF, binnen het Europese partijlandschap, symbool voor het ideaaltype van de “sterke institutie”.³⁰ Een centraal gegeven bij het begrijpen en interpreteren van politieke partijen is dus het institutionaliseringsproces? Dit proces kan niet losgezien worden van de context waarbinnen alle Westerse communistische partijen ontstonden, namelijk de Komintern. Ook de eventuele rol van de PCC en de Commissie der Kaders dient in dit licht geanalyseerd te worden. Dit proces dienen we echter niet noodzakelijk te kaderen binnen de opbouw of uitbouw van wat we voorlopig “het organogram” zullen noemen. Dit organogram maakte weliswaar deel uit van de “21 voorwaarden voor toetreding tot de Komintern”, maar daarmee hebben we nog geen analytische instrumenten in handen waarmee we de ontwikkelingen binnen de diverse communistische partijen kunnen analyseren. De brede context waarbinnen we het institutionaliseringsproces van de KPb dienen te kaderen is het beruchte “democratisch-centralisme”. Ons onderzoek tracht echter de wisselende modaliteiten van het democratisch-centralisme in beeld te brengen aan de hand van de uitsluitingen. Alvorens over te gaan tot een analyse van hoe we de uitsluitingen en het militantisme kunnen benaderen, zullen we het democratisch-centralisme in abstracte zin benaderen, wars van de specifieke contexten waarbinnen het functioneerde.

1.4. Het democratisch-centralisme

Formeel functioneerden alle Westerse communistische partijen volgens het klassieke organogram van alle partijen die deel uitmaakten -of hadden uitgemaakt- van de Derde Internationale. Dit organogram maakte -als element van het democratisch-centralisme- deel uit van de door Lenin opgestelde “21 voorwaarden voor toetreding tot de Derde Internationale”. Ze vormden dus een onderdeel van wat men onder het stalinisme gemeenzaam “de Marxistisch-Leninistische partijopvatting” heeft genoemd. In 1906 nam men in Rusland als eerste het democratisch-centralisme aan als organisatorisch principe.³¹

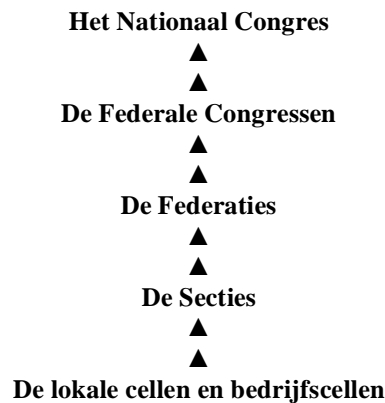
1.4.1. Het formele en informele organogram

Formeel betekende het democratisch-centralisme dat alle leidinggevende organen door de lagere echelons verkozen moesten worden. Daarnaast zou ook het recht op vrije discussie moeten gelden alvorens bindende beslissingen genomen werden. Daar tegenover stond dan wel dat de lagere echelons deze beslissingen strikt zouden opvolgen en uitvoeren. Het democratisch-centralisme moest dus borg staan voor de “eenheid van actie, via de vrijheid van mening”. Deze opvatting vertaalde zich in een formele partijstructuur die beschreven stond in de statuten, en binnen de Belgische historiografie steeds woordelijk werd overgenomen.

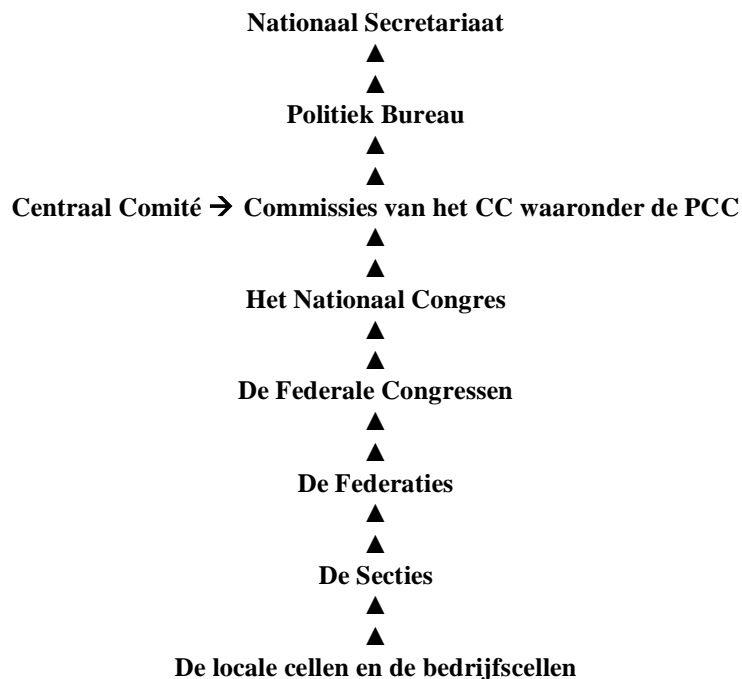
³⁰ PANEBIANCO (A.). *Op. Cit.* pp. 79-82.

³¹ McLELLAN (D.). *Marxism after Marx: an introduction.* London, Macmillan, 1979, p.89.

De basis van dit organogram ziet er meer bepaald als volgt uit:

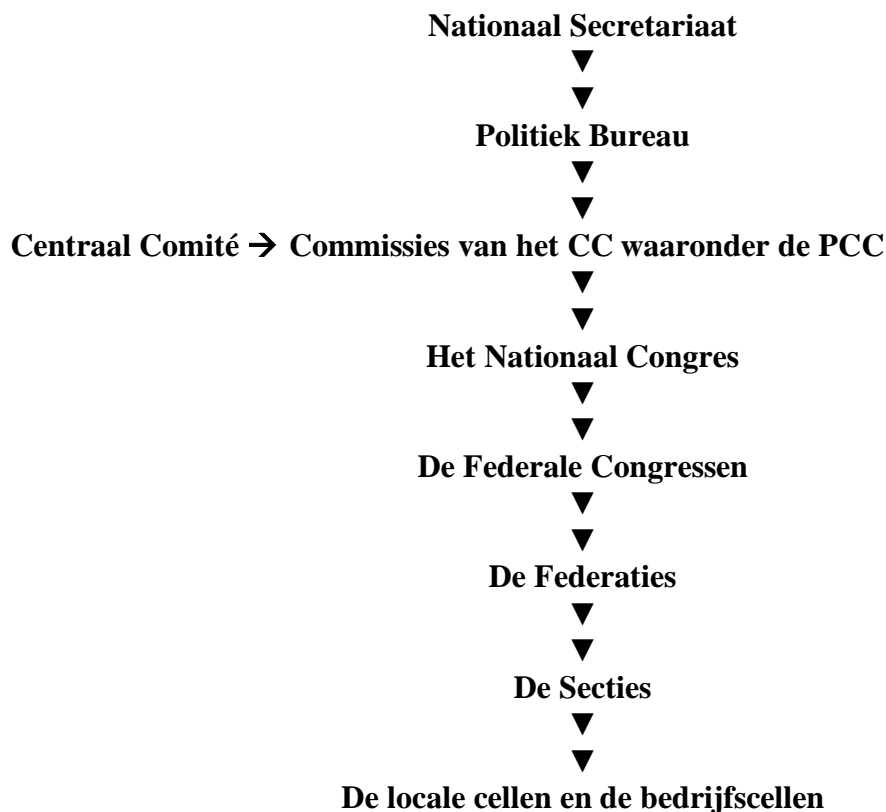
Het gaat eigenlijk om een emanatief schema, waarbinnen de verschillende organen emaneren uit de ondergeschikte organen. De cellen werden dus vertegenwoordigd op de federale congressen, waar ze op hun beurt de vertegenwoordigers voor de nationale congressen verkozen. Hét soevereine orgaan bij uitstek, was zogenaamd het congres, waar de politieke lijn van de partij voor de komende jaren werd uitgezet. Tussen twee congressen in functioneerde het Centraal Comité echter als het soevereine orgaan van de partij, en werd het dus ook logischerwijs op het congres verkozen. Het CC stond op die manier in voor de uitvoering van de besluiten van het congres. Het CC verkoos vervolgens uit haar schoot de leden van het Politiek Bureau, dat over het dagelijkse bestuur van de partij moest waken. Uit het Politiek Bureau emanerde dan tenslotte het secretariaat-generaal, dat zagezegd als secretariaat van het Politiek Bureau functioneerde. De macht van het PB en het secretariaat-generaal bleef dus statutair gesproken beperkt tot een louter executieve rol. Formeel gesproken bezaten ze dus geen inrichtende bevoegdheden.³² Het organogram zag er volgens de statuten dus uiteindelijk als volgt uit:

³² KRIEGEL (A.). *Les communistes Français dans leur premier demi-siècle : (1920-1970)*. Paris, Éditions du seuil, 1985, pp. 259-274, KRIEGEL (A.). *Le pain et les roses: jalons pour une histoire des socialismes*. Paris, PUF, 1968, p. 324

We hebben in de twee bovenstaande organogrammen dus uitsluitend weergegeven hoe de statuten van de diverse communistische partijen, de organisatorische vertaling van het democratisch-centralisme omschreven. In realiteit functioneerde bovenstaand schema echter net omgekeerd. Het Nationaal Secretariaat, dat als executieve van het PB functioneerde, en het PB zelf, voerden het beleid en lieten het vervolgens goedkeuren en implementeren op de lagere niveaus. Het CC, dat zogenaamd soeverein was, werd dus uiteindelijk slechts formeel verkozen door het congres. In werkelijkheid bepaalde het Politiek Bureau –in samenspraak met de Commissie der Kaders- immers de lijstvorming en de opstelling van de agenda voor de congressen.

Het CC was dus weliswaar het grootste partijorgaan, maar was voor een groot stuk gebonden aan het PB dat trouwens ook de agenda voor haar vergaderingen samenstelde.³³ Als secretariaat van het Politiek Bureau, lag de macht uiteindelijk gecentreerd bij het Nationaal-Secretariaat. De piramidale structuur, zoals die vooropgesteld werd in de statuten, was dus integendeel een omgekeerde piramide:

Bovendien stond helemaal bovenaan de piramide de interne structuur van de Komintern en dus ook haar afgezant in de diverse afdelingen van de Derde Internationale, voor België was dat meerbepaald de Hongaar Andor Berei. Indien voorgaande schema's de louter formele betekenis van het democratisch-centralisme weergaven, spreekt het voor zich dat het in de praktijk dus heel andere en sterk uiteenlopende karakteristieken bezat.

³³ McINNES (N.). *The communist parties of Western Europe*. Oxford, Oxford University Press, 1975, pp. 96-120.

1.4.2. Psychologie en praktijk van het democratisch-centralisme

Het interne functioneren van het democratisch-centralisme was nauw verbonden met de verhouding tussen de verschillende componenten waaruit het was opgebouwd. Het democratisch-centralisme behelsde immers, naast een organisatorische praktijk, ook een welbepaalde psychologie. Die psychologie legde de nadruk op de reeds aangehaalde organisatorische "eenheid". Deze legitimeerde vervolgens de verschillende praktijken. De psychologie van het democratisch-centralisme stak immers schril af tegen haar democratische aanspraken. Het was anderzijds deze dubbelzinnigheid die haar sterkte uitmaakte aangezien ze in de praktijk dus multi-inzetbaar was.

Via de verschillende praktijken werd de tegenstelling tussen de psychologie en de democratische pretenties van het democratisch-centralisme formeel opgeheven. De politieke praktijken die met de psychologie van het democratisch-centralisme verbonden waren, zijn afdoende bekend:

- 1) De onderwerping van de vertegenwoordigende lichamen aan de uitvoerende lichamen en het beperken van de bevoegdheden van de congressen en conferenties tot de ratificatie van beslissingen die elders binnen de hiërarchie genomen werden.
- 2) Het grote gewicht dat de vrijgestelden van de partij in de schaal wierpen.
- 3) De controle die de partijleiding uitoefende op de mogelijkheden tot het ventileren van opinies en het voeren van interne debatten.
- 4) Het lijstensysteem dat toeliet dat een dwarsdoorsnede van de partij vertegenwoordigd werd, maar wel via kandidaten die vooraf gefilterd werden.

De psychologie van het democratisch-centralisme legitimeerde dus gewoon haar concrete praktijk. Verkiezingen werden dus inderdaad gehouden, maar aangezien de kandidaten gefilterd werden, kreeg het woord "vertegenwoordiging" uiteraard een heel andere betekenis. Congressen werden bijvoorbeeld ook gehouden, maar fundamentele debatten en discussies kwamen niet aan bod binnen het bestek van het eigenlijke congres. De nadruk op organisatorische eenheid, die zo kenmerkend was voor de psychologische component van het democratisch-centralisme, vond zijn vertaling dus concreet in het gewicht van de leiding bij het vastleggen van de lijsten en de agenda voor de congressen.³⁴ Als "gesloten instelling" kenden de communistische partijen, via de notie van de "eenheid", immers een stringente dichotomie tussen een zich "binnen" of "buiten" de partij bevinden. Fracties werden derhalve niet getolereerd.

1.4.3. Het democratisch-centralisme als antipode van het fractionalisme

In die zin was zowel de praktijk als de psychologie van het democratisch-centralisme de antipode van het fractionalisme. Het democratisch-centralisme erkende immers in principe interne diversiteit, maar stelde anderzijds voorop dat de rangen gesloten werden bij het naar buiten treden van de partij. Deze opvatting legde uiteraard op voorhand welbepaalde grenzen op aan de organisatie van interne tendensen binnen de partij. De (aanvankelijk tijdelijke) afschaffing van het tendensrecht op het congres van de KPSU in 1921 was wat dat betreft waarschijnlijk bepalend. De democratische component werd m.a.w. gaandeweg uitgehold.

³⁴ WALLER (M.). Democratic centralism: the costs of discipline. In: WALLER (M.), FENNEMA (M.). (Eds.). *Communist Parties in Western Europe: decline or adaption?* Oxford, Basil Blackwell, 1988, pp. 13-15.

Fractionele activiteiten werden op het congres van 1921 meerbepaald omschreven als, "het opzetten van afzonderlijke structuren binnen de partij". Deze activiteiten stonden echter niet gelijk aan factionele activiteiten. Deze hielden immers losse bondgenootschappen binnen de leiding van de partij in, en niet noodzakelijk georganiseerde groepen met een eigen interne discipline. Aangezien deze facties eveneens een zogenaamde bedreiging voor de "eenheid" van de partij konden vormen, dienen ze binnen een analyse van het democratisch-centralisme betrokken te worden. Er bestond immers een link tussen het democratisch-centralisme en het ontstaan van facties. Aangezien de leiding in de praktijk de macht in handen had, was het ook op dit niveau dat zich facties vormden. In die optiek kunnen we trouwens ook verwijzen naar Panebianco die gesteld heeft, dat de institutionaliseringsgraad van een politieke partij, omgekeerd evenredig was met de cohesie binnen de facties waaruit ze was opgebouwd.³⁵ Elk van die facties kon vervolgens -zoals de algemene leiding- steunen op een deel van de basis.

Facties waren echter losse bondgenootschappen en konden dus niet verward worden met fracties. Het afwijzen van fractionele activiteiten legde echter een dermate morele macht bij de leiding, dat die een bepaalde minderheid binnen de partij zondermeer kon reduceren tot een "oppositie factor", die "de wetten van de geschiedenis" tartte. De leiding formuleerde immers één coherent geluid in naam van "de geschiedenis", waar ze uiteraard haar legitimiteit aan ontleende. We kunnen dus besluiten dat men twee types van besluitvorming hanteerde. Enerzijds praktijken die verwant waren met een welbepaalde vorm van wat men "bourgeois democratie" noemde, waarbinnen de verkiezingen gefilterd werden en de congressen enkel ratificerend werkten. Anderzijds een besluitvorming die gelegitimeerd werd door de ideologische constructie: "de wetmatigheden van de geschiedenis", die de leiding het aura verleende van stuwende kracht achter het algemene belang (eenheid). Het ideaaltype van een sterke, gecentraliseerde partij, bestaande uit gedisciplineerde structuren werd echter nooit helemaal gerealiseerd. Hoe kunnen we anders de talloze interne machtswissels binnen de diverse communistische partijen verklaren?³⁶

1.4.4. De interne dynamiek van het democratisch-centralisme

Monolithische eenheid werd in de praktijk inderdaad nooit bereikt, en werd integendeel steeds ondermijnd door factievorming en interne machtswissels. De facties konden in de praktijk namelijk een nieuwe politieke lijn incarneren, zonder dat er daarom afstand genomen werd van het democratisch-centralisme. In de meest uiteenlopende omstandigheden kon er immers aan het democratisch-centralisme geappelleerd worden. Daardoor overschaduwde het eigenlijk de "reële communistische ideologie". Die "reële ideologie" was immers ondergeschikt aan de context waarbinnen ze functioneerde. Dat is wat Panebianco bedoelde toen hij het had over, "het latent worden van de politieke ideologie bij geïnstitutionaliseerde partijen". Intern werd er over de politieke lijn dan ook niet gediscussieerd. Interne problemen werden immers verklaard aan de hand van een "slechte toepassing van het democratisch-centralisme". Bij interne machtswissels werd er inderdaad telkens opnieuw naar het democratisch-centralisme gerefereerd (Chroetsjov in 1956, Beelen in 1954), net zoals de voorgaande partijleiding dat, weliswaar met andere accenten, ook al had gedaan. Het democratisch-centralisme had zoveel in- en uitgangen dat er telkens opnieuw gevarieerd kon worden op oude en nieuwe accenten. Haar democratische pretenties konden bijvoorbeeld probleemloos ingeroepen worden om voor "externe openheid" te pleiten, die in naam van de zogenaamde "eenheid", dan toch gepaard kon gaan met een interne disciplinerings.

³⁵ PANEBIANCO (A.). *Op. Cit.* p. 60

³⁶ *Ibidem.* pp. 15-17.

Het democratisch-centralisme stond in die zin gelijk aan inertie en paralyse, en dit ofwel in functie van het voortbestaan van de dominante factie, ofwel in functie van een strategische machtswissel die bijvoorbeeld net zo goed geschraagd kon worden door het vertoog rond de “opportunistische leiding”, als door het vertoog rond de “sectaire leiding”. Beide vertogen maken immers deel uit van dezelfde discursieve praktijk, namelijk die rond “de eenheid”. Op het organisatorische niveau, op het niveau van de praktijk van het democratisch-centralisme, veranderde er m.a.w. weinig.³⁷ De aandachtige lezer voelt waarschijnlijk al waar we met deze redenering heen willen. De constante regeneratie van het democratisch-centralisme ging immers telkens opnieuw gepaard met de reproductie van een welbepaalde subjectiviteit, of liever met een welbepaalde accentverschuiving binnen die subjectiviteit, zonder dat we echter van fundamentele breuken kunnen spreken. Hoe dan ook diende deze subjectiviteit op een welbepaalde manier “gerepresenteerd” te worden via “de communistische militant”. Aan de hand van die representatie, krijgen we dus ook via de uitsluitingen -die de communistische subjectiviteit afbakenden- inzicht in het functioneren van het democratisch-centralisme. Dat is dan ook de reden waarom we ons zullen buigen over de concepten “militantisme” en “uitsluitingen”.

Gaat het ons dan om een louter “taalfilosofische” analyse van de uitsluitingen uit de KPB? Allerm minst, tal van historici die voorstanders zijn van een objectivistische lezing van de uitsluitingen, zouden de relevantie daarvan trouwens maar al te snel in vraag stellen. Zij kijken eigenlijk smalend neer op deze benaderingswijze, die volgens hen uiterst hermetisch is en uiteindelijk niet in staat zou zijn om de uitsluitingen uit hun analytisch isolement te lichten. Dit betekent echter niet noodzakelijk dat wij ons onzeker zouden voelen binnen hun epistemologische schema’s en verklaringsmodellen. Integendeel, we verruimen ze net door bijvoorbeeld wél oog te hebben voor de strategische rol van de uitsluitingen in de adaptatie aan wisselende strategieën en prerogatieven, waarvoor binnen hun objectivistische schema’s blijkbaar decennialang geen ruimte was. Hun objectivisme heeft er zelfs toe geleid dat ze de inhoud en betekenis van het democratisch-centralisme gewoonweg klakkeloos overnamen uit de statuten, over “het reconstrueren van het stalinisme op het niveau van de theorie” gesproken (E. P. Thompson). Het democratisch-centralisme wordt dus meestal vanuit het door de KPB geconstrueerde organogram benaderd. Historici traden als het ware zelf tot dat organogram toe, omdat de hiërarchisering die ze oplegde, het hen net mogelijk maakte om aan “historische waarneming” te doen. Aan democratisch-centralisme werd dan a posteriori geappelleerd om het organogram te verklaren, het te legitimeren. Daardoor speelde het organogram binnen de historiografie –met enige zin voor overdrijving- haast dezelfde rol als binnen het stalinisme.

1.5. Het “militantisme” en de “uitsluitingen” als conceptueel duo en in relatie tot het democratisch-centralisme

Werden er de voorbije decennia, theoretische modellen ontwikkeld, die een studie naar de rol en betekenis van het “militantisme” en de “uitsluitingen” binnen het moderne partijwezen mogelijk kunnen maken? Aangezien uitsluitingen ook in tal van andere partijen voorkwamen en nog voorkomen, beperken we ons momenteel niet tot de historiografie rond het communisme. Wat betreft de uitsluitingen bestaat er helaas onvoldoende materiaal, dat een comparatieve benadering mogelijk zou kunnen maken. Zelfs Panebianco heeft aan de uitsluitingen nauwelijks of geen aandacht besteed. Het “militantisme” heeft zich daarentegen steeds kunnen verheugen in een brede belangstelling.

³⁷ McINNES (N.). *Op. Cit.* pp. 96-98.

1.5.1. Het militantisme

Rond het zogenaamde “militantisme”, werd de afgelopen decennia dus wel heel wat onderzoek verricht. Aan de ULB werd er in 1998 zelfs een internationaal colloquium aan gewijd. De acta van dit colloquium geven zowel een historiografisch als een analytisch overzicht van het gebruik van het “militantisme” binnen het onderzoek naar het moderne partijwezen.³⁸ Het “militantisme” was aanvankelijk christelijk van inslag en sloeg op de constante strijd tussen de gelovige en zijn “aardse bestaan”, waar hij als mens geconfronteerd werd met zijn “innerlijke demonen” en zijn “intrinsieke zondigheid”. De militant was op die manier een “soldaat van Christus”, een “lid van de christelijke militie” en bewees doorheen zijn aardse bestaan, zijn “trouw” aan “de Heer”.

De notie van de “trouw” garandeerde echter ook de recuperatie van het “militantisme” binnen een gelaïciseerde schema, dat vanaf de Franse Revolutie in zwang raakte. Het zwaartepunt kwam daarbij te liggen op de “strijdbaarheid” en de “agressiviteit”. De militant werd dus voor alles, als een “offerbereid” en “strijdend wezen” (het Latijnse “militare”) beschouwd.³⁹ De invulling van het “militantisme” hing vanaf dat ogenblik af, van de beweging of sociale groep waarbinnen er “militanten” gerekruteerd of gemobiliseerd werden. Onze aandacht gaat vanzelfsprekend uit naar de “communistische militanten”, mede omdat zij -samen met andere militanten uit de internationale arbeidsbeweging- model hebben gestaan voor de manier waarop in de 20ste eeuw over het “militantisme” werd gedacht. Militanten werden meer bepaald beschouwd als de meest “bewuste” laag van een welbepaalde sociale klasse. Het “militantisme” werd dus van op macroniveau beschouwd. Nadien ging men, mede onder invloed van de prosopografie, het “militantisme” onderverdelen in afzonderlijke entiteiten. Het “militantisme” werd zelfs geleidelijk ontdaan van zijn aura van “onbaatzuchtigheid”. Men stapte met andere woorden af, van een essentialistische kijk op het “militantisme” en daardoor kreeg men ook meer oog voor de diverse mobilisatiemechanismen, die vanuit de politieke partijen werden ingezet. De militant werd vanaf dat ogenblik niet langer als de emanatie van een welbepaald bewustzijnsniveau beschouwd, maar als een constructie in functie van de reproductie van de multi-inzetbare, bezoldigde en onbezoldigde arbeidskracht. Daarom is het ook relatief onzinnig, om kritiekloos het communistische en hiërarchische onderscheid tussen “leden”, “militanten” en “kaders” over te nemen.

Deze begrippen kregen hun respectievelijke invulling immers afhankelijk van de context waarbinnen ze functioneerden. Naarmate men verder opklom in de partijhiërarchie kwam men in contact met de zogenaamde “permanenten” van de partij. Dit waren militanten die beroepshalve met de partij verbonden waren. Deze *apparatchiki* vormden het cement tussen alle lagen van de partij, en waren tevens een doorgeefluik van top tot bottom en vice versa. Er bestond evenwel een verschil tussen deze permanenten en de kaders van de partij. Meestal werd dat verschil uitgedrukt via het concept “verantwoordelijkheid”. De kaders droegen immers, naast hun gewone dagtaak, een “verantwoordelijkheid” binnen de partij. Hier werd dus appèl gedaan aan de “verantwoordelijkheidszin” van bepaalde militanten t.a.v. de partij. Kortom, deze mensen functioneerden als gedeeltelijk of volledig onbezoldigde arbeidskrachten. De kandidaten voor allerhande kaderfuncties werden geselecteerd aan de hand van de autobiografische fiches, die zich op het centrale partijhoofdkwartier bevonden.

³⁸ GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, 231 p.

³⁹ DALED (P.). Une définition des termes : la laïcisation du militant au XIXe siècle et au début du XXe siècle. In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Op. Cit.*, EVO, 2000, pp. 7-12

Bepaalde beambten vroegen dus vertegenwoordigers op de lagere echelons, om kandidaten voor te dragen, die vervolgens een autobiografische steekkaart invulden, en op basis daarvan eventueel geselecteerd werden.⁴⁰ Dergelijke procedures ondergingen echter gevoelige veranderingen, afhankelijk van de periode waarbinnen ze functioneerden. Dat is dan ook de reden waarom een historisch-organisatorische studie een interessante invalshoek kan bieden op transities binnen communistische partijen.

Na de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld, steeg het aantal kaders in nagenoeg alle communistische partijen spectaculair, omdat er ondermeer -door de regeringsdeelnames- veel meer posten te verdelen vielen. Het begrip “militantisme” kwam dan in de verdrukking, aangezien de kaders en permanenten van de partij aangroeiden. De notie van de “geprofessionaliseerde militant” gaf uiteraard een heel andere invulling aan het “militantisme” an sich. De hiërarchische schema’s waren weliswaar onderhevig aan wisselende tendensen, maar vanaf een bepaald ogenblik werden kaders en militanten zelfs inwisselbaar, wat op zich al een interessante ontwikkeling was, met niet onbelangrijke repercussies, aangezien de notie van de “verantwoordelijkheidszin” de kwetsbaarheid binnen de partij verhoogde.⁴¹

De meest recente invalshoek legt dan ook de nadruk op de “voorstelling” van de militanten. Het gaat dan ondermeer om het Durkheimiaanse concept van de “collectieve voorstelling”, maar ook om de symbolische praktijken waarin de subjecten zichzelf als militanten konden herkennen. Ook de rol van de “militant” als “vertegenwoordiger” of “incarnatie” van de partij, wordt binnen een dergelijke analyse binnen beschouwing genomen. Het gaat dus eigenlijk om de militant als constructie, waardoor de complexiteit van de politieke en maatschappelijke ruimte waarbinnen hij zich als subject beweegt, uitgebreid aan bod kan komen. Men kan bijvoorbeeld een analyse maken van de geïnterioriseerde collectieve voorstellingen a.h.v. de communistische propaganda, en daardoor zicht krijgen op de communistische disposities, die op hun beurt inzicht verschaffen in het interne functioneren van de partij. Vanuit die disposities kan immers ook de rol van de militanten binnen de partij benaderd worden en krijgt men ook oog voor de transities dienaangaande. Deze invalshoek sluit deels aan bij onze eigen benadering. Wanneer we het over de constructie van een welbepaalde subjectiviteit hebben, maakt dit meteen duidelijk dat we afstappen van een essentialistische kijk op de menselijke individualiteit. Dit verklaart meteen ook waarom we ons hebben laten inspireren door Louis Althusser, die in zijn geschriften bijvoorbeeld de marxistische notie van de “vervreemding” heeft geproblematiseerd, door er op te wijzen dat men het individu geen zuivere identiteit kon toedichten waarvan hij zou kunnen vervreemden. Althusser gaf meer bepaald aan, dat de ideologische staatsapparaten (dus ook de politieke partijen), via de interpellatie, subjecten konden “rekruteren” uit de individuen.⁴² Dit vermogen tot “interpellatie” interpreteerde Foucault op zijn beurt als een voorbeeld van hoe men “macht” als een “positief” of “formatief” proces kon lezen.⁴³ Aangezien vertogen discursieve praktijken waren die systematisch vormgaven aan diegenen waarover ze spraken, functioneerden ze op de eerste plaats als “disciplinerende praktijken”.⁴⁴ Voortaan kon men macht dus inderdaad als een construerende, formatieve macht opvatten.

⁴⁰ Ibidem. pp. 105-109.

⁴¹ PENNETIER (C.), PUDAL (B.). L'évolution des méthodes d'analyse du militant ouvrier, archétype du militant. In : In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp. 13-26

⁴² ALTHUSSER (L.). Ideologie en ideologische staatsapparaten. In: *Te Elfder Ure*, 24, 1978, p. 94

⁴³ FOUCAULT (M.). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, London, Tavistock Publications, 1980, pp. 86-97

⁴⁴ FOUCAULT (M.). *The archeology of knowledge*. New York, Pantheon, 1972, p. 49

Eén van de “technieken” van de macht, produceerde immers “gesubjectieerde” of “onderworpen lichamen”.⁴⁵ Foucault sprak wat dat betreft over “discursieve formaties of praktijken” en verwees daarmee, naar de verschillende elementen waaruit het vertoog volgens hem was opgebouwd, en meer bepaald naar het repetitieve en systematische karakter ervan. De constructie van “de communist” kunnen we dus niet opvatten als het product van slechts één vertoog, maar wel van meerdere vertogen of “discursieve formaties” die de identiteit van de “niet-communist” definieerden.⁴⁶ De regels van de discursieve formaties gaven volgens Foucault immers de grenzen van het vertoog aan en bepaalden logischerwijs wat er “binnen” en “buiten” het vertoog viel. De regels van de discursieve formaties sloten dus letterlijk “in” en “uit”.

De discursieve formaties construeerden dus de regels die “het juiste” van “het foute” onderscheidden, en kenden logischerwijs een zekere macht toe aan “het juiste”.⁴⁷ Hier lag volgens hem de disciplinerende werking van het vertoog, aangezien het als het ware de parameter construeerde van waaruit het menselijke handelen beoordeeld kon worden. In die zin beschouwde Foucault de moderne maatschappij als een “disciplinerende samenleving”. Een normatieve benadering van het “militantisme” zou daarentegen slechts één enkel facet (over)belichten. De voorstellingen die rond het “militantisme” ontstonden en gereproduceerd werden, waren volgens ons eerder verbonden met diegenen die uit de rangen van de partij gesloten werden. We doelen dan met name op de zogenaamde “verraders”, “trotskisten” en “titisten”, “provocateurs” en “opportunisten”. Het is net de bedoeling van deze verhandeling om met betrekking tot de periode 1944-1956, dienaangaande een aantal elementen uit te klaren. Dat kunnen we alleen door ons nogmaals uitdrukkelijk te distantiëren van het gebruik van het begrip “dissidenties”. Deze term is trouwens slechts van toepassing op de periode na 1968, en bovendien enkel op de Volksdemocratieën en de USSR.⁴⁸ De term “dissidenties” is immers een dermate zwaarbeladen ideologisch en retorisch begrip, dat het in het kader van deze verhandeling verwarrende effecten zou kunnen ressorteren.

1.5.2. De uitsluitingen uit politieke partijen

Over de Belgische input en reflectie over de uitsluitingen uit politieke partijen, kunnen we kort zijn. Guy Vanschoenbeek heeft sporadisch verwezen naar een aantal uitsluitingen uit de BWP, maar hanteerde daarbij een louter descriptieve benadering.⁴⁹ Van Lint heeft in zijn licentiaatsverhandeling evenmin verklaard hoe de uitsluitingen uit de KPVB zich verhiielden tot het interne en externe functioneren van de partij, bovendien zijn een aantal van zijn gegevens onvolledig en onjuist. Ook heeft hij geen onderscheid gemaakt tussen rechtstreekse uitsluitingen en uitsluitingen die volgden op het uittreden van de militant in kwestie.

⁴⁵ FOUCAULT (M.). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York, Pantheon Books, 1977, p. 138

⁴⁶ Dit is geïnspireerd op de werken van Claude Lévi-Strauss die in zijn studies over de oermythen sprak over de formatieve functie van dichotome schema's en dus een negatieve epistemologie aanhangig was (A kennen door te weten wat A niet is).

⁴⁷ FOUCAULT (M.). “Truth and Power”. In: GORDON (C.). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-77*. Brighton, Harvester Press, p. 132

⁴⁸ BENSUSSAN (A.), LABICA (G.). *Dissidence*. In: *Dictionnaire critique du marxisme*. Paris, PUF, 1999, p. 441

DESOLRE (G.). *Le militant et le traître : la réalité à travers la littérature*. In: GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp. 65-71 PENNETIER (C.), PUDAL (B.). *L'évolution des méthodes d'analyse du militant ouvrier, archétype du militant*. In: In: GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Op.Cit.*, pp. 13-26

⁴⁹ VANSCHOENBEEK (G.). *Novecento in Gent: de wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. Antwerpen, Hadewijch, 1995, pp. 112-113. VANSCHOENBEEK (G.). *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. In: *BTNG*, 1992, 3-4, pp. 573-575

Zowel de “Lyssenko affaire”, als de “groep van de surrealisten” blijven zelfs compleet onvermeld.⁵⁰ Eva Schandevyl heeft daarentegen wel aandacht besteed aan de “Lyssenko affaire”, maar heeft eigenlijk weinig toegevoegd aan de bevindingen van Kotek in zijn werk “L'affaire Lyssenko, 1948”.⁵¹ Dit hoeft ook niet te verbazen, aangezien er rond deze “affaire” gewoonweg nauwelijks of geen archiefmateriaal terug te vinden is. Anderzijds had ze de “Lyssenko affaire” wel kunnen kaderen in een bredere analyse van het democratisch-centralisme. Een vergelijking met de geschiedenis van de “groep van de surrealisten” had ook nog een aantal interessante dimensies aan haar werk kunnen toevoegen, maar zoals ze ook zelf beklemtoond heeft, was het haar eigenlijk niet om een geschiedenis van de KPB te doen.⁵² Haar bevindingen zeggen logischerwijs meer over de “intellectuelen” in kwestie, dan over het interne functioneren van de KPB. Tot nog toe bestaat er eigenlijk slechts één omstandige studie naar de uitsluitingen uit politieke partijen, en dan meerbepaald de uitsluitingen uit communistische partijen. Het gaat om het reeds aangehaalde “Les exclusions hors du Parti communiste français” van Christophe Pannetier.⁵³

Het gaat hier om een politologische studie, die terecht het prangende gebrek aan interesse voor de uitsluitingen uit politieke partijen heeft aangekaart. Er bestaat inderdaad bitter weinig informatie over de rol van de uitsluitingen binnen het interne functioneren van de politieke partijen. Wanneer we ons tot de “founding fathers” van deze discipline wenden, stellen we bijvoorbeeld vast dat ook Michels hier weinig of geen aandacht aan besteed heeft. Zijn analyses omtrent het militantisme beperkten zich trouwens eveneens tot de vergelijking van “de militant” met “de soldaat” en tot de weinig opzienbarende vaststelling dat politieke partijen gekenmerkt werden door een zekere graad aan “discipline” en “tucht”. Pannetier heeft zich dan ook zelf ingelaten met de constructie van een welbepaald paradigma, en is daarbij vertrokken van een etymologische benadering van “de uitsluiting”. Op basis van de etymologie heeft hij ondermeer een onderscheid gemaakt, tussen “de uitsluiting” en “de marginalisatie”. Uitsluitingen verbond hij namelijk met een organisatorische structuur en een concrete hiërarchie, die bij “de marginalisatie” volgens hem afwezig bleef. De analyse van de verhouding tot die dieperliggende structuur viel volgens hem echter buiten het bestek van zijn verhandeling, aangezien hij naar eigen zeggen niet kon beschikken over de partijarchieven van de PCF. Hij heeft zich eigenlijk uitsluitend beziggehouden met de uitsluitingen die in de partijpers gepubliceerd werden en met de memoires van enkele uitgesloten militanten. Op basis van die gegevens, kon hij anderzijds wel onderzoek verrichten naar de manier waarop de militanten in kwestie met hun uitsluiting omgingen, en naar de impact ervan op hun verdere politieke carrière.⁵⁴

⁵⁰ VAN LINT (I.). *De Kommunistische partij van België: een politieke analyse (1947-1958)*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1985, pp. 97-100

⁵¹ SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). In: *Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jrg. 77, nr. 4, 1999, pp. 1003-1049. KOTEK (D.), KOTEK (J.). *L'affaire Lyssenko, 1948*. Bruxelles, Ed. Complexe, 1986, 238 p.

⁵² In de zogenaamde hoogdagen van het stalinisme in de KPB (1947-1954) wisten de surrealisten zich immers lange tijd probleemloos te handhaven, ondanks de repressieve manier waarop hun collega's binnen de PCF behandeld werden. De KPB volgde althans wat dat betreft dus een relatief autonome koers.

⁵³ Het werk van Pannetier beslaat de periode 1920-1986. Volgens Pannetier zou er ook een Franse verhandeling bestaan over de uitsluitingen uit de PSF (1971-1976) van de hand van een zekere L. LAIGNEL. In Engeland bestaat er een werk over de interne partijdiscipline van Labour: SHAW (E.). *Discipline and discord in the Labour Party: the politics of managerial control in the Labour Party: 1951-1987*. Dit werk is echter een eerder evenementiële studie die amper aandacht besteedt aan de uitsluitingen van Labour.

⁵⁴ PANNETIER (C.). *Les exclusions hors du Parti communiste français*. Amiens, Université de Picardie onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1987, pp. 28-37

Zijn werk biedt dus wel een interessant overzicht van een aantal uitsluitingsdossiers, maar de representativiteit ervan is op zijn minst problematisch te noemen. Afgaande op zijn nogal descriptieve benadering, nemen we trouwens aan dat Pannetier zich daar zelf terdege van bewust was. Laat ons ter verduidelijking enkele specifieke voorbeelden geven. Enerzijds poneerde Pannetier bijvoorbeeld, dat de uitsluitingen een onderscheid maakten tussen het zich “binnen” en “buiten” de partij bevinden. Hij citeerde zelfs expliciet Michel Foucault, en liet zich dan vooral inspireren door diens weinig opzienbarende redenering, dat disciplineren expliciet of impliciet een welbepaalde “rangorde” inhield. Pannetier preciseerde echter niet dat die “rangorde” logischerwijs “geconstrueerd” werd via “discursieve praktijken”, en dat de uitsluitingen in die zin een belangrijke rol speelden binnen het communistische subjectiveringsproces. De uitsluitingen werden door Pannetier eigenlijk uitsluitend herleid tot een constituante van “de eenheid” in de partij, aangezien ze de partij beschermde tegen “gevaarlijke elementen” (bij Pannetier zonder aanhalingstekens) binnen de partij.⁵⁵ Pannetier ging dus uit van de onvermijdelijkheid van de uitsluitingen en miskende bovendien de praktijk van de “kritiek” en de “autokritiek”. Aangezien hij enkel kon beschikken over de gegevens uit de communistische partijpers, heeft hij weinig of geen aandacht besteed aan de constructie van de “verrader”, “opportunist”, “sectariër” of “provocateur”, stuk voor stuk categorieën die verbonden waren met een specifieke tijd-ruimtelijke context en waarvan we toch niet zondermeer kunnen aannemen dat ze op “objectieve feiten” berustten? Aangezien zijn bronnen duidelijk verschillen van de onze, en het bovendien hoegenaamd niet duidelijk is waarop hij zijn selectiecriteria gebaseerd heeft, kunnen we ons slechts gedeeltelijk door zijn werk laten inspireren. Hier en daar heeft hij zijn objectivistische lezing van een aantal uitsluitingen, op een interessante manier doorbroken en bijvoorbeeld gewezen op de “testfunctie” van een aantal uitsluitingen.

Het schrijversduo Pannetier-Pudal, heeft daarentegen wel een meer dan verdienstelijke poging ondernomen om de uitsluitingen uit hun analytisch isolement te lichten. Het gaat hier om uiterst recent onderzoek, dat een aantal uitsluitingen vanuit een originele invalshoek benadert.⁵⁶ Hun invalshoek is bovendien intrinsiek verbonden met het concept militantisme, wat binnen de bestaande literatuur toch een unicum blijkt te zijn. Volgens Pannetier en Pudal werden de militanten van de PCF in het gareel gehouden a.h.v. zogenaamde “affaires”. De “affaires” gaven vorm aan de contra-identiteit van de communisten, en legden daardoor een bepaald gedragspatroon op aan diegenen die zich tot het communisme bekenden. De communistische subjectiviteit kreeg dus vorm a.h.v. datgene wat buiten de communistische subjectiviteit viel. De “affaires” gaven m.a.w. vorm aan de communistische disposities, en waren derhalve onderhevig aan wisselende tendensen of wijzigende grondtonen, of variaties op “klassieke vijandsbeelden”. De communistische subjectiviteit was dus stabiel, maar werd tegelijkertijd geschraagd door een constante variatie op aloude discursieve schema’s. In die zin hebben beide auteurs afstand genomen van een objectivistische lezing van een aantal ophefmakende uitsluitingen. Het begrip “interne contestatie” of “dissidentie” wordt inderdaad best achterwege gelaten, waardoor er geen intentieproces gevoerd wordt, noch gefocust wordt op de Koude Oorlog of de binnenlandse verhoudingen, maar integendeel aan de hand van de reproductie van de communistische subjectiviteit, gekeken wordt naar de interne dynamiek van de KP.

⁵⁵ Ibidem. pp. 104-165

⁵⁶ PENNETIER (C.), PUDAL (B.). Deux générations de militants communistes français (1931-1951) en proie à des procès d'épurations internes. In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp.115-133.

Deze problematiek is dus nog maar eens verbonden, met een kritiek van de gangbare opvatting dat politieke partijen het product van maatschappelijke breuklijnen en ontwikkelingen zouden zijn. Binnen een dergelijke opvatting wordt inderdaad gesproken van "dissidenties", aangezien wijzigingen in het tijdsbeeld en zogenaamde "interne contradicties", "oppositie groepen" konden doen ontstaan, die op hun beurt "werden uitgeschakeld door een op een instandhouding gerichte politieke elite". Deze opvatting dient vanzelfsprekend verlaten te worden, mede omdat ze zich naadloos laat inschrijven in het vertoog dat de diverse communistische partijen zelf lange tijd aanhielden (het verschaft de nieuwe elites immers een zekere legitimiteit).

Uitsluitingen die gepaard gingen met een hernieuwing van de kaders, hadden niet noodzakelijk te maken met objectieve gronden, integendeel zelfs, die objectieve gronden waren net hooguit het product van een vertoog, dat voor alles ingegeven werd door strategische overwegingen die dus op hun beurt vertaald moesten worden binnen een welbepaald stalinistisch discursief schema. Door oog te hebben voor de discursieve praktijken, brengen we dus bepaalde elementen voor het voetlicht, die veelal onderbelicht blijven. Want de nieuwe subjectiviteit die gecreëerd werd, was natuurlijk allerminst "nieuw", maar net het product van de interne noodzaak tot regeneratie of reproductie. De "destalinisering" was bijvoorbeeld geen breuk, maar de variatie op een oeroud schema, dat op zichzelf beschouwt, geen afstand nam van het stalinisme, maar het gewoon regeneerde en dit op basis van een begrippenapparaat, dat het voor de nieuwe leiding mogelijk maakte om haar eigen positie te legitimeren en te versterken. Laten we bijvoorbeeld niet vergeten dat de redevoering van Chroetsjov voor het XXste congres van de KPSU in Moskou, vormelijk te herleiden viel tot de praktijk van de "kritiek" en de "autokritiek", zoals die ook al toegepast werd tijdens de Moskouse processen. Het is eigenlijk de openlijke "schuldbelijdenis", die in zich de kiemen van haar eigen "loutering" kan dragen. Dit realiseerde op zich dus geen breuk, aangezien aan de notie van de "zonde" gewoon opnieuw een welbepaalde invulling werd gegeven. Dit is een meer dan belangrijke nuance, die de gangbare opvattingen rond het interne functioneren van communistische partijen ernstig problematiseert. Het democratisch-centralisme regeneerde zichzelf immers, binnen een eeuwigdurende, zichzelf begrijpende relatie. Op die manier werd het op het louter retorische vlak onmogelijk om kritiek te uiten op het democratisch-centralisme, omdat het zich daartegen vanuit verschillende domeinen indekte, waardoor het eventuele tegenstanders op voorhand de discursieve wapens uit de handen rukte en ze zelfs tegen hen kon gebruiken. Het democratisch-centralisme werd dus geschraagd door een rigide en toch chaotische praktijk, die in functie stond van haar eigen regeneratie. Als voorbeeld hiervan kunnen we wijzen op de talloze machtswissels aan de top van de diverse communistische partijen, die nooit resulteerden in een reële trendbreuk, maar gewoon in een variatie op oude schema's en strategieën. De "eenheid" werd bijvoorbeeld zowel ingeroepen om de Volksfrontpolitiek, als om de klasse-tegen-klasse-politiek te legitimeren. In die zin zijn alle communistische partijen, ondanks tal van nuances, tot het bittere einde "stalinistisch" gebleven, aangezien ze uiteindelijk slechts met een bepaalde politieke lijn braken om een voorgaande opnieuw te rehabiliteren.

Het "Eurocommunisme" van de jaren '70, kan bijvoorbeeld gelezen worden als een West-Europese variant op het stalinistische schema van het "socialisme in één land". Communistische partijen voorstellen als autocratische partijen, die met harde hand geleid worden door een select groepje bureaucraten, die elke "interne oppositie" genadeloos neerslaan, doet onrecht aan de complexe context waarbinnen deze partijen functioneren en tal van cruciale beslissingen moesten nemen.

Bovenal mondt deze opvatting uit in een nogal twijfelachtige lezing van de interne machtswissels binnen de partij. We moeten de uitsluitingen daarentegen uit hun hermetische context lichten, en benaderen in het licht van een lange termijnbenadering van de communistische subjectiviteit, die op haar beurt niet zo geïsoleerd staat als men op het eerste zicht wel zou denken. Ze is namelijk verbonden met de wisselende modaliteiten waarbinnen het democratisch-centralisme instond voor de constante regeneratie van de partij. Het autoritaire karakter van de diverse communistische partijen, dient immers op de eerste plaats vanuit de communistische subjectiviteit gedacht te worden, en niet vanuit sensationele praktijken die we eenvoudigweg kunnen afzetten tegenover een gangbaar liberaal-democratisch en ethisch discours. Want, en dat is misschien nog het ergste, daardoor legitimeert men ongewild bepaalde praktijken waarvan men het bestaan niet eens durft te vermoeden.⁵⁷

⁵⁷ PENNETIER (C.), PUDAL (B.). Deux générations de militants communistes français (1931-1951) en proie à des procès d'épurations internes. In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp.116-132. GROppo (B.), PUDAL (B.). Historiographies des français et italien. In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, pp. 67-81. PENNETIER (C.), PUDAL (B.). La 'vérification' : l'encadrement biographique communiste dans l'entre-deux-guerres. In : *Genèses*, 23, 1996, pp. 145-163. PENNETIER (C.), PUDAL (B.). La politique d'encadrement : l'exemple français. In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, pp. 359-368. PENNETIER (C.), PUDAL (B.). La volonté d'emprise : Le référentiel biographique stalinien et ses usages dans l'univers communiste (éléments de problématique). In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp. PENNETIER (C.), PUDAL (B.). Le questionnement biographique communiste en France (1931-1974). In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp. 119-157.

Hoofdstuk 2: De KPB en het ontstaan van de communistische kaderpolitiek in de vooroorlogse periode: 1921-1940

2.1. Het ontstaan van de KPB, de CCC en de bolshevisering: 1921-1928

Alle partijen die tot de Komintern wensten toe te treden, dienden zich te organiseren volgens de principes van het democratisch-centralisme. Deze toetredingsvoorwaarden werden definitief vastgelegd op het tweede congres van de Komintern in 1920. Het democratisch-centralisme formaliseerde op die manier het onderscheid tussen de communistische en sociaal-democratische partijen. De Komintern ging er namelijk van uit dat de diverse afdelingen hun “historische rol” slechts konden vervullen, indien ze gekenmerkt werden door een “ijzeren discipline”.¹ Hier situeert zich dan ook de ontstaanscontext van de “communistische partijdiscipline”. In het organisatorische verlengde van deze voorwaarden lag namelijk het ontstaan van de “Centrale Controlecommissie”. De KPB beschikte dus al vanaf haar stichtingscongres in september 1921, over een “Centrale Controlecommissie”.² Tijdens het stichtingscongres smolten, onder druk van het uitvoerend comité van de Komintern, twee verschillende groeperingen samen tot de “Kommunistische Partij van België” (KPB).³ In de statuten die op het stichtingscongres werden aangenomen, stond duidelijk een “Commission de Contrôle et des Conflits” vermeld:

“Une commission de contrôle et de conflits composée de trois membres et nommée par le Congrès, est chargée du contrôle de la gestion financière des groupes, fédérations, parti et des organes de presse.”

De CCC bestond eigenlijk uit een “politieke” en een “financiële” controlecommissie. Beiden werden pas in 1951 gesplitst in een “Financiële Controlecommissie” en een “Politieke Controlecommissie”.⁴

¹ In Frankrijk werd de CCC eveneens in 1921 opgericht, hoewel er in Frankrijk voorheen reeds een gelijkaardige commissie bestond binnen de socialistische eenheidspartij. KRIEGEL (A.). *Les communistes Français dans leur premier demi-siècle : (1920-1970)*. p. 228.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). *Du parti bolchevik au parti stalinien*. In: DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Op. Cit.* pp. 333-340

² De Belgische historiografie beweert daarentegen dat de CCC in 1935 of 1936 zou zijn opgericht. Griet Maréchal en Jules Verhelst beroepen zich op de resoluties van het zesde congres van de KPB om het ontstaan van de CCC in 1936 te situeren. Claude Renard stelt daarentegen dat de CCC werd opgericht op een voorbereidende conferentie voor het 6de congres te Charleroi. Beide opvattingen berusten echter op een misverstand. De aanstelling van de leden van de CCC had inderdaad in 1935 plaatsgegrepen op de conferentie van Charleroi en werd pas nadien, op het zesde congres, formeel bevestigd, maar uit de desbetreffende resoluties blijkt nergens dat de CCC toen voor de allereerste maal zou zijn opgericht. Dat de CCC in 1921 voor de allereerste maal werd samengesteld, blijkt uit een krantenknipsel uit “L’Exploité”, waarin verslag werd gedaan van het stichtingscongres van de KPB. In dat artikel werd namelijk duidelijk melding gemaakt van een “Commission de Contrôle et des Conflits” en werd ook de samenstelling van het orgaan bekend gemaakt. VERELST (J.), MARÉCHAL (G.). *Op. Cit.* p. 266, RIKIR (M.), RENARD (C.). *Op. Cit.* p. 4 Krantenknipsel uit L’Exploité nr. 73. Archief van de Congressen. DACOB-CARCOB

³ GOTOVITCH (J.). *Histoire du parti communiste de Belgique*. Bruxelles, CRISP, 1997, p.6.

⁴ VERELST (J.), MARÉCHAL (G.). *Op. Cit.* p. 266

Het “politieke luik” van haar takenpakket werd als volgt omschreven:

*“La Commission de contrôle fera office de commission de conflits dans les différends qui peuvent s'élever entre les membres du Parti. Ses décisions sont soumises au Comité exécutif pour approbation.” “Tous les conflits entre les fédérations et les groupes sont tranchés par le comité exécutif central. Les conflits entre le Comité exécutif et les groupes ou les fédérations sont tranchés par les congrès.”*⁵

Men sprak in 1921 dus over “conflicten”, een term die niet noodzakelijk een politieke lading hoefde te dekken. Bovendien sprak men over, “geschillen tussen de leden van de partij onderling” en niet over geschillen tussen de basis en de top van de partij. Anderzijds is het opvallend, dat het uitvoerend comité (Nationaal-Secretariaat), zelf het heft in handen kon nemen indien zich “conflicten” voordeden op het niveau van de federaties. Dit laat uitschijnen dat de CCC zich in de beginjaren vooral bezighield met kleine geschillen tussen de leden onderling, en dat het eigenlijk het Nationaal-Secretariaat was dat zich over de meer “verticale geschillen” boog. Wat de concrete werkzaamheden van de CCC in de beginjaren van de partij betreft, zijn we helaas uitermate slecht ingelicht. We kunnen dus geen licht werpen op de verhouding tussen de uitsluitingsprocedures en het bolsheviseringsproces, dat vanaf 1924 zagezegd, het begin inluidde van het institutionaliseringsproces van alle West-Europese communistische partijen.⁶

Voor deze periode kunnen we slechts aannemen dat de KPB, ondanks haar numerieke zwakte, toch een zekere maatschappelijke impact had. In 1925 werden bijvoorbeeld de eerste twee communistische parlementairen afgevaardigd. Tegelijkertijd kunnen we vaststellen dat deze verankering slechts regionaal geconcentreerd was. De KPB bleek zich slechts te kunnen manifesteren in de marge van de grote socialistische bolwerken, zoals Luik en Charleroi. Dit verklaart ook waarom de KPB enkel in Gent een zekere verankering wist te realiseren, en in Vlaanderen voor het overige geen voet aan de grond kreeg. Anderzijds was de invloed van de KPB op de syndicale ontwikkelingen van deze periode aanzienlijk. Zo verklaarde de syndicale commissie van de BWP haar lidmaatschap incompatibel met dat van de KPB. De sterke syndicale bedrijvigheid van bepaalde KPB'ers was hier niet vreemd aan, en verleende de partij dus een sterke ouvriëristische uitstraling. Op die manier effende de KPB zowel organisatorisch als politiek-ideologisch het pad voor de implementatie van de “klasse-tegen-klasse-politiek”. De Komintern raakte vanaf 1925 immers verstrikt in de machtsstrijd tussen Stalin en Trotski. Stalin kon zijn macht over de Komintern uiteindelijk consolideren via de beruchte “klasse-tegen-klasse-politiek”, die in 1928 werd ingevoerd. Deze nieuwe politieke lijn schakelde de sociaal-democratie genadeloos gelijk aan het oprukkende fascisme (het vertoog rond de “sociaal-fascisten”), en stelde in die optiek de zogenaamde noodzaak tot “radicalisering van de massa's” voorop.

2.2. De “klasse-tegen-klasse-politiek”

De invoering van de “klasse-tegen-klasse-politiek” werd zowel in Frankrijk als in België vergezeld van een heuse machtswissel aan de top van de partij.

⁵ Programma en statuten van de Kommunistische Partij van België zoals neergelegd op het éénmakingscongres van 2-4 september 1921. p. 38. Archief van de Congressen. DACOB-CARCOB

⁶ WOLIKOW (S.). *Op. Cit.* In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, p. 203. PANEBIANCO (A.). *Op. Cit.* pp. 79-82.

In België gebeurde dit naar aanleiding van de zogenaamde “strijd met de trotskistische oppositie”. De krachtverhoudingen die in dit conflict speelden, waren voor West-Europa echter vrijwel uniek. In België beschikte de oppositie rond Van Overstraeten namelijk over een meerderheid in de leidinggevende organen, en over een stevige ouvriëristische basis. Uiteindelijk kwamen er aan de uitschakeling van de “groep Van Overstraeten”, zelfs een aantal kunstgrepen van de Komintern te pas. De afgevaardigden van de Komintern kregen wel nadrukkelijk de opdracht om elk schisma of elke uitsluiting te vermijden. Men diende dus regio per regio meerderheden af te dwingen. Op het einde van 1927 beschikte de Komintern in het Politiek Bureau over een meerderheid, maar bleef het Centraal Comité nog in handen van de oppositie. Deze meerderheid werd uiteindelijk gebroken, door aan de vertegenwoordigers van de geïmmigreerde communisten, een delibererende en beslissende stem te geven. De “trotskistische oppositie” trok zich in 1928 dus terug, waardoor het aantal permanenten van de partij slonk en het aantal leden zelfs terugviel tot 700. De toenmalige leiding van de KPB werd vervolgens een "te rechtse koers" aangewreven, die in verband werd gebracht met een latent en manifest "opportunisme". Zowel Joseph Jacquemotte als Julien Lahaut werden door de Komintern opzij gezet en vervangen door Marc Willems, Felix Coenen en Henri De Boeck.⁷

De invoering van het “klasse-tegen-klasse” ordewoord, ging met andere woorden gepaard met een interne crisis, waarbinnen de bestaande leiding opzij werd gezet ten voordele van jonge militanten die veelal afkomstig waren uit de communistische jeugdorganisaties (en dus scholing hadden genoten in Moskou!). In de Franse zusterpartij kwamen op die manier eveneens twee jonge militanten in de hoogste partijregionen terecht, namelijk Barbé en Celor. Ook voor de interne partijdiscipline hield de instauratie van het nieuwe ordewoord een aantal verregaande veranderingen in. Dat de “klasse-tegen-klasse-politiek”, de “vereiste klasseneenheid” moest garanderen, hield namelijk ook in dat de respectievelijke communistische partijen zelf gekenmerkt zouden worden door een strakke “partijeenheid”. In de statuten van het vierde congres van de KPB in 1929 werd bijvoorbeeld ingeschreven dat:

*“Le Congrès du Parti élit une Commission Centrale de Contrôle politique, chargée d'examiner les questions relatives à l'unité et à la cohésion du Parti et à la conduite des membres de telle ou telle fédération, rayon, sous-rayon ou cellule.”*⁸

Hier werd het begrip “conflicten” dus vervangen door “vraagstukken” m.b.t. de “eenheid” en “cohesie” binnen de partij, en zien we ook dat er een kleine naamsverandering was opgetreden, men sprak niet langer van een Commissie voor Controle en Conflicten, maar van een Centrale Politieke Controlecommissie. Men had het dus over politieke delicten en niet langer over abstracte "conflicten". Bovendien hield bovenstaande omschrijving ook in dat “onderlinge conflicten” op een politieke manier vertaald konden worden. Het is echter zeer de vraag of deze focusverschuiving op lange termijn onder de bevoegdheid van de CCC kon blijven ressorteren? Deze ontwikkelingen lijken eerder de voorbode te zijn van een heuse kaderpolitiek, die vanaf 1935 gedragen zou worden door de Commissie der Kaders.⁹

⁷ Ibidem. pp. 7-10. Voor verdere details over deze gebeurtenissen kan de lezer terecht bij: DE BEULE (N.). *Het Belgisch trotskisme: 1925-1940*. Gent, Jan Dhont-stichting- Masereelfonds, 1980, 276 p.

⁸ Statuten voor het vierde congres van de KPB. p. 33 Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB

⁹ PENNETIER (C.), PUDAL (B.). *La volonté d'emprise : Le référentiel biographique stalinien et ses usages dans l'univers communiste (éléments de problématique)*. In: PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp.27-28.

2.3. Het ontstaan van de Commissie der Kaders tijdens de overgang van de “klasse-tegen-klasse-politiek” naar de “volksfrontpolitiek”: 1928-1935

Het ontstaan van een heuse communistische kaderpolitiek, was namelijk onlosmakelijk verbonden met de ontwikkelingen aan het einde van de jaren '20 en het begin van de jaren '30. De grote economische depressie van de jaren '30, en de sterke links-rechts polarisatie die zich in haar kielzog aftekende, was de aanleiding voor de eerste grote communistische doorbraak in België. De deflatoire politiek van de regering, die de productie opnieuw moest aanzwengelen, betekende in de praktijk immers een scherpe daling van de lonen, pensioenen en de werklozensteun.¹⁰ Dit bracht, mede onder impuls van communistische militanten, een enorme stakingsgolf op gang in Wallonië. Volgens de KPB kregen de “reformistische” syndicalisten er uiteindelijk de rekening gepresenteerd voor hun vermeende “inertie”. De KPB daarentegen, kon zich verheugen in een groeiend prestige onder de arbeidende massa's. De pas opgerichte “Centrale Révolutionnaire des Mineurs” (CRM) barstte tijdens de staking zelfs uit haar voegen. Deze ontwikkeling bevestigde volgens de KPB, de “klasse-tegen-klasse-politiek”, die de Komintern reeds vanaf 1928 in het verweer had gebracht tegen het vermeende “reformistische verraad”. Bij de verkiezingen van 1932 raakten uiteindelijk drie communistische parlementairen verkozen en daarmee realiseerde de KPB een heuse doorbraak in steden als Luik en Charleroi. Onmiddellijk na deze plotse opstoot, raakte de partij echter opnieuw gemarginaliseerd. De grote hongermarsen, waartoe de KPB in 1933 en 1934 had opgeroepen, waren een ongezien fiasco waarna de mislukte staking in de Vervierse textielnijverheid de malaise compleet maakte. Aan het einde van 1934 viel de KPB zelfs terug op haar niveau van vóór de stakingen van 1932.

Inmiddels was de Komintern, onder invloed van de gewijzigde internationale verhoudingen (o.a. de machtsovernames van Hitler en Dolfuss en de pogingen van Stalin om met Frankrijk een alliantie te vormen tegen het oprukkende fascisme), definitief afgestapt van de “klasse-tegen-klasse-politiek” en begon ze zich voor te bereiden op wat vanaf 1935 een “actieve volksfrontpolitiek” zou heten. De Komintern was voor Stalin namelijk van cruciaal belang, aangezien hij op die manier de buitenlandse KP's in het gareel kon houden, wat noodzakelijk was bij het waarborgen van zijn onderhandelingspositie met bepaalde Westerse mogendheden.¹¹ De “Volksfrontpolitiek” zou meerbepaald inhouden dat de verschillende KP's verregaande samenwerkingsverbanden moesten aangaan met de zogenaamde “brede democratische stromingen”. De KPB ging bijvoorbeeld over tot een concreet voorstel aan de BWP, dat voorzag in collectieve actie tegen het fascisme. Aanvankelijk bestond er binnen de BWP een bepaalde groep die zich uiterst constructief opstelde, maar uiteindelijk werd het plan op 6 januari 1936 toch door de Algemene Raad verworpen. De verkiezingen van datzelfde jaar werden vervolgens door de communisten aangegrepen om in sommige regio's op te roepen tot het indienen van ééngemaakte lijsten. De nationale leiding van de BWP reageerde echter opnieuw afwijzend, wat niet kon beletten dat sommige lijsten getrokken werden door enthousiaste voortrekkers van de Volksfrontgedachte. De KPB verdrievoudigde uiteindelijk haar aantal zetels, daar waar de BWP de schade kon beperken tot een verlies van drie zetels. Op 18 juli 1936 lanceerde Joseph Jacquemotte vervolgens een opmerkelijk voorstel, dat voorzag in de opname van de KPB als autonome organisatie binnen de BWP.

¹⁰ WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.), MEYNEN (A.). *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Brussel, VUB press, 1997, p. 194.

¹¹ DELWIT (P.), DE WAELE (J.-M.), GOTOVITCH (J.). *L'Europe des communistes*. Bruxelles, Complexe, 1992, pp. 89-94.

De ontwikkelingen in Spanje, die de noodzaak van een éénheidsfront zo treffend hadden geïllustreerd, maakten het voor de BWP uitermate moeilijk om dit voorstel al te lichtzinnig van de hand te wijzen. De Spaanse Burgeroorlog had immers een enorme dynamiek teweeg gebracht en had bepaalde elementen binnen de BWP uiterst ontvankelijk gemaakt voor verregaande samenwerkingsverbanden. De leiding van de BWP werd dus enerzijds aangevuurd door een deel van de basis, maar anderzijds ook afgeremd door o.a. de syndicale vleugel van de partij. De BWP counterde uiteindelijk het voorstel, door het algehele opgaan van de KPB in de BWP voorop te stellen, wat voor de KPB uiteraard volkomen onaanvaardbaar was. Meer algemeen zette de Volksfrontpolitiek in België maar weinig zoden aan de dijk¹²

Met de Volksfrontpolitiek werd de invloed van de Komintern over de Westerse KP's anderzijds versterkt, ondermeer omdat deze koerswijziging gepaard ging met een heuse machtswissel in de allerhoogste partijregionen. Deze machtswissels werden door de Komintern minutieus voorbereid. De manier waarop Andor Bereï, als permanente vertegenwoordiger van de Komintern aan de KPB werd toegewezen, kan symbool staan voor deze ontwikkelingen. De onmiddellijke aanleiding voor zijn aanwezigheid was namelijk de zogenaamde "Trotskistische tendens in de KPB". In het kader van de "Eenheidsfrontpolitiek", die voorzag in het afsluiten van allianties met socialistische basisorganisaties (géén massaorganisaties), had de Jeunesse Communiste in 1934 immers een samenwerkingsakkoord gesloten met de Trotskistisch getinte Socialistische Jonge Wacht. Dit was voor de Komintern de uitgelezen kans om Andor Bereï naar Brussel te sturen, om aldus haar greep op de KPB te versterken. Bereï verweet de toenmalige leiding een latent en manifest "sectarisme". De KPB zou daardoor verworpen zijn tot een partij die bestond uit, "structurele werklozen" en die, "sociaal gezien compleet geïsoleerd stond van de brede massa's". Hij koppelde dus op een handige manier het samenwerkingsakkoord met de Trotskistisch gezinde SJW aan de electorale nederlaag van 1934 en kon zo de hele partijleiding als "sectair" brandmerken. Op die manier rekende hij niet alleen af met de bestaande leiding, maar legde hij ook de ideologische fundamenten voor de Volksfrontpolitiek, die de volledige "klasse-tegen-klasse-politiek" voortaan als "sectair" zou afschilderen. Zo ging, net als in 1928, de instauratie van de "volksfrontpolitiek" vergezeld van een heuse machtswissel aan de top van de partij.

Een interessant detail is echter dat Bereï uiteindelijk de opdracht kreeg om uitsluitingen uit de partij te vermijden. De toenmalige leiding moest integendeel zelf formeel afstand nemen van haar positie, en meerbepaald overgaan tot het formuleren van een "autokritiek" of een openlijke "schuldbelijdenis". Hoe Bereï uiteindelijk te werk ging, valt moeilijk te achterhalen, maar na langdurige gesprekken met de leiding van de KPB, bleken zowel Willems als De Boeck bereid om de "verantwoordelijkheid" voor het gebeuren op zich te nemen. Tenslotte gingen De Boeck en Willems op de conferentie van Charleroi in 1935 over tot het formuleren van een autokritiek, waarna ze beiden naar Moskou gestuurd werden. Dergelijke praktijken doen uiteraard sterk denken aan de fameuze Moskouse Processen, waar de "autokritiek" ook een cruciale rol speelde bij de uiteindelijke veroordeling en executie van tal van militanten en partijfunctionarissen. De Boeck en Willems werden door Bereï waarschijnlijk voor de keuze geplaatst om zich te laten uitsluiten of om voor 5 jaar op "retraite" te gaan naar de USSR, en ze verkozen dus het laatste.¹³ Vanaf dat ogenblik kon de "Volksfrontpolitiek" optimaal belichaamd worden door Lahaut en Jacquemotte die, na een louteringsproces van zeven jaar, opnieuw in ere werden hersteld.

¹² Ibidem. pp. 20-25.

¹³ GOTOVITCH (J.). Opus. Cit. 10-15, VAN HOORICK (B.). *In tegenstroom: 1919-1956*. Gent, Masereelfonds, 1982, p.279

Dit louteringsproces betekende dat deze nieuwe leiding meer dan ooit ondergeschikt werd gemaakt aan de Komintern, waaraan ze tenslotte haar eerherstel te danken had. Op deze ontwikkelingen werden de eerste schuchtere toenaderingspogingen in het kader van de “Volksfrontpolitiek” geënt.¹⁴ Maar welke relatie bestond er eigenlijk tussen de instauratie van de Volksfrontpolitiek, en de ontwikkelingen in de richting van een heuse kaderpolitiek? Uit de resoluties van het congres van 1936 blijkt dat de CCC in 1935 een specifieke rol kreeg toebedeeld bij de uitwerking van de nieuwe partijlijn:

*“Le 6ième Congrès du Parti Communiste Belge approuve le travail de la C.C.C. dans sa tâche d’assainissement du parti, de liquidation du sectarisme, de ramener au parti de nombreux camarades qui l’avaient quitté ou qui avaient été exclus.”*¹⁵

In plaats van de nadruk te leggen op de interne partijdiscipline, werd dus uitdrukkelijk gesproken van de retroactieve opheffing van een aantal uitsluitingen. Hield de Volksfrontpolitiek dus een externe “openheid” in, die zich op haar beurt vertaalde in een versoepeling van het interne partijregime? Dit lijkt ons een overhaaste conclusie, ondermeer omdat ze geen rekening houdt met het ontstaan van de bredere communistische kaderpolitiek in deze periode. Deze kaderpolitiek behelsde zowel de selectie, controle als de vorming van kaders. Dit proces deed zich rond het begin van 1930 voor, door de instauratie van een commissie der kaders in de schoot van de Komintern. Rond datzelfde tijdstip werd de commissie eveneens opgericht in de schoot van de KPSU en sindsdien staat ze in de geschiedenis van de USSR symbool voor de “grote ommekeer” (1929-1933), die voorts gekenmerkt werd door de gedwongen collectivisering van de landbouw en de eerste Moskouse processen. De kaderpolitiek voert ons m.a.w. tot de kern van de stalinistische ideologie en praktijk.¹⁶

De Commissie der Kaders werd in Europa voor de eerste maal opgericht in de schoot van de PCF en dit door niemand minder dan Eugen Fried, de allerhoogste vertegenwoordiger van de Komintern in Europa. Net als Bereï in België, werd Fried naar aanleiding van een zogenaamde “affaire” aan de PCF toegewezen als permanente vertegenwoordiger van de Komintern in Frankrijk.¹⁷ Het doel van de commissie bestond ondermeer uit het opsporen en uitsluiten van vermeende “vijanden”, “provocateurs” en “infiltranten”. De commissie functioneerde dus uiteindelijk als een soort “epuratieorgaan”, en zou vanaf 1932 door de Komintern aan alle communistische partijen worden opgelegd. In de praktijk zou het echter tot 1934-1935 duren alvorens ze overal daadwerkelijk geïnstalleerd werd.¹⁸ In België werd de Commissie der Kaders in 1935 opgericht en meerbepaald in het kader van de Volksfrontpolitiek.¹⁹ Over de verhouding van de Commissie der Kaders tot de CCC, zullen we later nader in detail treden, maar eerst besteden we aandacht aan twee vertogen die onlosmakelijk verbonden waren met de instauratie van de Volksfrontpolitiek, namelijk die rond het “sektarisme” en die rond “de provocateurs”.

¹⁴ GOTOVITCH (J.). Opus. Cit. pp. 15-20.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ PENNETIER (C.), PUDAL (B.). La politique d’encadrement : l’exemple français. In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l’Atelier, 2000, pp. 359-360.

¹⁷ FURET (F.). *Het verleden van een illusie: essay over het communistische gedachtengoed in de twintigste eeuw*. Amsterdam, Meulenhof, 1996, pp. 287-288.

¹⁸ KRIEDEL (A.), COURTOIS (S.). *Eugen Fried : le grand secret du P.C.F.* Paris, Seuil, 1997, pp. 193-195.

¹⁹ José Gotovitch verwijst ondermeer naar een nota van Henri De Boeck die aangeeft dat de commissie werd opgericht in november-december 1935: AIC 495-93-250. RIKIR (M.), RENARD (C.). *Op. Cit.* p. 4.

2.4. De discursieve praktijken rond “de eenheid” onder de Volksfrontpolitiek: “het sektarisme” en “de provocateurs”

De KPB kon op basis van het vertoog rond “het sektarisme” rekruteren binnen bepaalde groepen, die voorheen gedeeltelijk of volledig buiten haar invloedssfeer vielen, maar anderzijds werkte het ook disciplinerend voor de bestaande militanten. Hun kritiek op de partij, of hun apathie, kon immers geïnterpreteerd worden als een kritische houding ten aanzien van de vermeende “openheid” van de partij tegenover de “brede democratische stromingen”, als “sektarisme”. Op die manier kon men critici afschilderen als een soort vijfde colonne, die in opdracht van Nazi-Duitsland de “broodnodige eenheid ter linkerzijde” ondermijnde (denken we maar aan het zogenaamde “Hitlero-Trotskisme”). Een dergelijk vertoog bond met andere woorden de basis aan de leiding van de partij. De vertogen die deze disciplinerende legitimeerden en reguleerden, kunnen gerekend worden tot het discursieve kader van het democratisch-centralisme. Via een niet louter organisatiesociologische invalshoek wordt “de strijd die tegen het sektarisme gevoerd werd” dus in een breder perspectief geplaatst. Men mag de onderliggende praktijk, die met het vertoog rond “het sektarisme” gepaard ging, dus niet uit het oog verliezen. De betekenis van de reïntegratie van meer dan 40 militanten dient men immers in zijn bredere discursieve context te plaatsen.

Het vertoog rond “het sektarisme” maakte namelijk deel uit van de discursieve praktijken rond “de eenheid”. De discursieve praktijken rond “de eenheid”, appelleerden op die manier, doorheen hun wisselende posities, telkens opnieuw aan het democratisch-centralisme. Op die manier dienen we de reproductie van het democratisch-centralisme niet noodzakelijk vanuit het organogram te denken, maar wel vanuit de discursieve praktijken die borg stonden voor de constante adaptatie van de partij, aan de zich wijzigende contexten. Onder de Volksfrontpolitiek, werd “de eenheid” meerbepaald vertaald in, “de noodzaak tot eenheid binnen de brede democratische stromingen”. Deze specifieke invulling van “de eenheid” vond plaats via een aantal welbepaalde vertogen, namelijk die rond “het sektarisme” en “de waakzaamheid” of het “Hitlero-Trotskisme”.

Weliswaar konden bepaalde uitgesloten militanten, op basis van het vertoog rond het “sektarisme”, opnieuw tot de partij worden toegelaten, maar dit mag ons niet in de verleiding brengen om de Volksfrontpolitiek te verbinden met een interne openheid. De Volksfrontpolitiek ging immers ook gepaard met het ontstaan van een heuse communistische kaderpolitiek. De kaderpolitiek stond op die manier borg voor externe openheid en interne disciplinerende. Helaas zijn over de specifieke modaliteiten van deze verhouding slechts weinig documenten voorhanden. Een deel van die verhouding kunnen we analyseren via de relatie tussen de CCC en de Commissie der Kaders in deze periode. We kunnen voorlopig enkel afgaan op een aantal bemerkingsen die José Gotovitch gemaakt heeft terzake. José Gotovitch maakte een duidelijk onderscheid tussen de werkzaamheden van de Commissie der Kaders in vredes- en in oorlogstijd. In vredetijd kunnen we haar werkzaamheden uitsluitend op het niveau van de selectie der partijkaders situeren, stelt hij.²⁰ Een rapport dat door Joseph Leemans op het nationale congres van 1939 werd voorgesteld, laat echter vermoeden dat haar bevoegdheden een stuk verder reikten. Leemans stond op dat ogenblik namelijk zelf, in zijn hoedanigheid als “nationale kaderman”, aan het hoofd van de Commissie der Kaders.²¹

²⁰ GOTOVITCH (J.). *Op. Cit.* p. 315.

²¹ Nota van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau betreffende Joseph Leemans. Ongedateerd. p.1. Archief van de Politieke Controlecommissie: dossier Leemans (2368). DACOB-CARCOB

Sommige van zijn citaten zijn zo'n treffende voorbeelden van de stalinistische fraseologie uit die periode, dat we ze de lezer niet willen onthouden. Eerst en vooral doelen we dan natuurlijk op het vertoog rond "het sektarisme":

*"Parlons de notre parti et de son développement. Déjà la conférence de Charleroi, puis le VIe congrès ont attaqué la lutte contre les méthodes sectaires appliquées à la direction et dans la vie du Parti. Sur cette base le Parti a su développer son action et consolider ses rangs. Le rapport d'activité du Comité Central constate qu'en 1937-1938, nous avons presque triplé notre effectif."*²²

Dit bevestigt inderdaad de politiek van "openheid" tegenover de zogenaamde "brede democratische stromingen", maar tegelijk dat de externe "openheid", ook onlosmakelijk verbonden was met een interne disciplinerings:

*"Nos adversaires essaient de faire croire que la discipline et l'unanimité du Parti prouve un manque de démocratie dans nos rangs. Or la discipline communiste est précisément basée sur la démocratie et les décisions prises dans les organisations. Un Parti qui veut unir le peuple travailleur doit être un exemple d'unité."*²³

De interne partijdiscipline stond dus zagezegd, in functie van de "partijeenheid", die de partij op haar beurt instaat zou stellen om "het volk" te "verenigen" (Volksfrontgedachte). De discursieve praktijken rond de "eenheid", werden binnen de Volksfrontpolitiek dus anders ingevuld als tijdens de "klasse-tegen-klasse-politiek". Tijdens de "klasse-tegen-klasse-politiek", werd ze immers als eerste voorwaarde voor de "klasse-eenheid" gepostuleerd. "Klasse-eenheid" werd dus ingeruild voor "Volkseenheid", maar beiden maakten evenzeer deel uit van de discursieve praktijken rond "de eenheid". Het democratisch-centralisme stond op die manier borg voor de implementatie van een nieuwe politieke lijn. Daardoor werden ook de verhoudingen, die op het democratisch-centralisme steunden, probleemloos gereproduceerd. Die interne dynamiek werd volgens ons versterkt door de instauratie van de "Commissie der Kaders".

Enerzijds omdat ze de sterke instroom uit alle geledingen van de maatschappij moest "opvangen", anderzijds omdat ze de eigen militanten moest disciplineren tot gezagsgetrouwe communisten. Het vertoog rond de "eenheid" werd immers geschraagd door datgene of diegenen, die de zogenaamde "eenheid" trachtten te breken, met andere woorden de zogenaamde "désagréateurs" of "spleijtzwammen". "Eenheid" was immers een zinledig begrip, indien het niet constant moest worden "beschermd" tegen tal van "bedreigingen". We hanteren hier dus een negatieve definitie van het begrip "eenheid", die duidelijk maakt waarom het de partijleiding was die, via de Commissie der kaders en de CCC, als vaandeldrager van de zogenaamde "partijeenheid" fungeerde. We weten helaas niet wie de zogenaamde "eenheid" bedreigde", althans niet ten tijde van de "klasse-tegen-klasse-politiek". We kunnen beide invullingen van het begrip dus niet optimaal vergelijken. Het staat wel vast, dat dit alles gebeurde binnen het bredere discursieve schema van het democratisch-centralisme. Het democratisch-centralisme legitimeerde immers de interne partijdiscipline, aangezien ze er zelf zogenaamd de voornaamste exponent van was en omgekeerd. Dit verklaart ook de manier waarop Leemans de rol van de financiële commissie (die deel uitmaakte van de CCC) in 1936 omschreef:

²² Rapport van Joseph Leemans voor het 7de congres van de KPB in 1939. pp.1-2. Archief van de congressen van de KPB. DACOB-CARCOB.

²³ Ibidem. pp.1-2.

“La perception régulière des cotisations constitue un élément important non seulement au point de vue de la trésorier, mais aussi au point de vue de l’organisation, du point de vue de liaison avec les membres dans leur roulement autour de l’organisation.”²⁴

De financiële controle paste dus blijkbaar binnen een breder disciplinair dispositief, dat zowel ideologisch als praktisch verbonden was met het democratisch-centralisme. Derhalve dient de stelling van Griet Maréchal en Jules Verelst, die de financiële controle als een louter boekhoudkundige praktijk lazen, verlaten te worden.²⁵

Leemans had het ook nog over zogenaamde “provocaties”::

“Nos ennemis organisent des provocations à l’intérieur du Parti par le travail décomposition de trotskistes, des agents rexistes et de la police.”

Deze zin biedt ons een interessant inzicht in het functioneren van het vertoog rond de “provocateurs”, binnen de discursieve praktijken rond “de eenheid”. Om het begrip “provocateurs” enigszins uit zijn hermetische context te lichten, dienen we ons opnieuw te richten tot het klassieke “canon” van de Komintern. In 1920 gebruikte Lenin de term bijvoorbeeld om al diegenen aan te duiden, die vanuit de diverse communistische partijen, hun eigen partij zogenaamd in diskrediet trachten te brengen, en dit ten dienste van de “bourgeoisie”.²⁶ De provocateurs waren dus zogezegd het product van de tweedracht, die gezaaid werd door een bont allegaartje van “rexisten”, “trotskisten” en de “politie”. Een zogenaamd “provocatieve” daad, kon dus net zo goed in verband worden gebracht, met eventuele bindingen met de staatsveiligheid, als met bindingen met de trotskisten. Dit heeft uiteraard alles te maken, met de manier waarop de term “provocaties” werd ingevuld, handelingen die aan deze zogenaamde “provocateurs” konden worden toegeschreven:

“Les provocateurs recourent à plusieurs méthodes; ils sabotent systématiquement la ligne et la décision du Parti, ils essaient de calomnier les dirigeants du Parti, ils essaient d’exploiter les conflits personnels dans notre organisation pour empêcher le travail collectif.”

Het gedrag dat deze “provocateurs” stelden, viel volgens de partij immers niet louter te herleiden tot een welbepaalde identiteit. Dit houdt dus enerzijds in dat men niet noodzakelijk als “rexistisch agent” werd afgeschilderd, wanneer men openlijk kritiek spuide op de partijleiding, maar dat men desalniettemin als provocateur kon worden bestraft indien men een handeling stelde die als “provocatief” kon worden gebrandmerkt. Immers:

“Que les conflits personnels soient l’action des provocateurs ou de camarades inconscients, le résultat est le même.”

Of het dus om « objectieve bondgenoten » ging of niet, deed niet terzake. De disciplinaire consequenties van deze démarche vallen niet te onderschatten, ook de verhouding tussen de militanten onderling, werd er immers door gereguleerd.

²⁴ Ibidem. p. 2.

²⁵ VERELST (J.), MARÉCHAL (G.), p. 266.

²⁶ LENIN (V. I.). *De ‘linkse stroming’, een kinderziekte van het communisme*. Amsterdam, Pegasus, 1946, p. 23
Een term die dus nauw verband houdt met het vertoog rond het “sectarisme” is het “gauchisme”. Afhankelijk van de periode waarin het functioneerde, kreeg het net als de “provocateurs” een andere invulling, maar werd het wel steeds teruggekoppeld naar het voornoemde werk van Lenin. Een meer recent voorbeeld van het gebruik van deze term is bijvoorbeeld de manier waarop de PVDA de aanslagen van de CCC heeft geëvalueerd. VANDER VELPEN (J.). *De CCC, de staat en het terrorisme*. Berchem, EPO, 1987, 194 p.

De boodschap was immers duidelijk, alle militanten dienden op hun hoede te zijn voor vermeende “provocaties”, los van de intenties waarmee ze gepaard gingen. De partijdiscipline werd dus ook op het niveau van de primaire intersubjectiviteit gesitueerd:

“Mais la vigilance ne consiste pas seulement à prendre des mesures disciplinaires mais aussi et surtout à vérifier le travail des membres.”²⁷

De centrale partijorganen waren bij het uitschakelen van bepaalde militanten uitdrukkelijk aangewezen op de wederzijdse controle tussen de militanten onderling.

2.5. De verhouding tussen de CCC en de Commissie der Kaders

Lokale militanten speelden immers bepaalde informatie door naar de centrale partijorganen. De gegevens zijn echter te beperkt om hierover uitsluitsel te kunnen geven. Over het concrete functioneren van de Commissie der Kaders in de jaren '30 blijven we dus uitermate slecht ingelicht. Uit de weinige documenten die voorhanden zijn, blijkt enkel dat men in 1938 het vormingspakket voor de federale kaderscholen vastlegde, en nationale bijeenkomsten organiseerde met de kaderverantwoordelijken uit de diverse federaties. Dit weerlegt overigens de stelling van Gotovitch, dat de federale kaderverantwoordelijken pas in 1941 werden geïnstalleerd en gedurende de hele bezettingsperiode op post bleven.²⁸ De implicaties van zijn stellingname zijn eigenlijk vrij verregaand, aangezien ze de uitbouw van de communistische kaderpolitiek verklaren aan de hand van de Duitse bezetting en de positie van de KPB in het verzet. De federale kaderverantwoordelijken waren naar onze mening tussen 1937 en 1943 verbonden met Joseph Leemans, die toen de functie van nationaal kaderverantwoordelijke (“Nationaal kaderman”) bekleedde. In zijn functie werd hij bijgestaan door twee adjuncten, aangezien Leemans afkomstig was uit Mechelen, waren de adjuncten afkomstig uit Wallonië en Brussel.²⁹

Deze ontwikkelingen doen vragen rijzen rond de rol van de CCC vanaf 1935. Ze oefende bijvoorbeeld geen superviserende rol uit over de Commissie der Kaders, aangezien de controle op de medewerkers van de nationale kaderverantwoordelijke, rechtstreeks onder de bevoegdheid van het Nationaal-Secretariaat ressorteerde.³⁰ De weinige gegevens m.b.t. de CCC bevestigen stelselmatig die ondergeschikte rol tegenover het nationaal-secretariaat. Het Nationaal-secretariaat vergaarde schijnbaar ook de gegevens waarover het CCC binnen haar onderzoek kon beschikken.³¹ We vermoeden echter dat deze gegevens afkomstig waren van de Commissie der Kaders, hoewel we daar geen bewijzen voor gevonden hebben. Dat het Nationaal-Secretariaat hoe dan ook het laatste woord had, blijkt ondermeer uit de “affaire Coenen”, waar de betrokkene, tegen het advies van de CCC in, door het PB werd uitgesloten.

²⁷ Rapport van Joseph Leemans voor het 7de congres van de KPB in 1939. p.5. Archief van de congressen van de KPB. DACOB-CARCOB.

²⁸ GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944 : un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*. p.316

²⁹ Nota van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau betreffende Joseph Leemans. Ongedateerd. p.1. Archief van de Politieke Controlecommissie: dossier Leemans (2368). DACOB-CARCOB

³⁰ P.V. van het PB: 11 april 1938. Ongenummerd. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB, Brief van de Federatie Charleroi aan Marc Deforge: 22 januari 1939. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB

³¹ P.V. van het secretariaat-generaal: 22 juli 1937. Ongenummerd. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB

De oprichting en taakomschrijving van de PCC en de Commissie der Kaders (1921-1940)

Uit de samenstelling van de desbetreffende vergadering blijkt dat het voltallige Nationaal-Secretariaat aanwezig was, wat laat vermoeden dat zij hun beslissing simpelweg via het PB lieten implementeren.

In datzelfde verslag stond bovendien te lezen:

“Le Secrétariat est chargé d’informer la CCC que dans des cas semblables la question de procédure ordinaire ne joue pas, toutes les preuves étant réunies.”³²

De gegevens waren dus al verzameld, waaruit we kunnen afleiden dat de functie van de CCC, door de komst van de Commissie der Kaders, in de praktijk werd uitgehold. We vermoeden inderdaad dat de Commissie der Kaders de bevoegdheden van de CCC overnam vanaf 1935.

Alle gegevens wijzen hoe dan ook op een uitbreiding van de kaderpolitiek in de loop van de jaren '30. Aangezien het bronnenmateriaal uitermate fragmentarisch is, kunnen we uit het bovenstaande echter geen verregaande conclusies trekken. Anderzijds hebben we in de mate van het mogelijke de ontstaanscontext van de Commissie der Kaders geschetst, die aangeeft dat men in België, net als in Frankrijk, kon spreken over de geleidelijke stalinisering van de respectievelijke communistische partijen. Na het overlijden van Jacquemotte, werd Xavier Relecom in 1936 door Bereï aangesteld als Nationaal-Secretaris. Relecom woonde vanaf dat ogenblik regelmatig de zittingen van het Politiek Bureau van de PCF bij. Dit bewijst dat deze “nieuwe” leiding, meer dan ooit, via de PCF ondergeschikt werd gemaakt aan de Komintern.³³ De vraag is nu welke ontwikkelingen de communistische kaderpolitiek, tijdens en na de bezetting doormaakte.

³² P.V. van het PB: 19 september 1937. Ongenummerd. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB

³³ KRIEGEL (A.), COURTOIS (S.). *Op.Cit.* p. 326, p. 340

Hoofdstuk 3: De partijdiscipline in de context van de communistische regeringsdeelname

3.1. De ontwikkelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog en hun onmiddellijke nasleep: 1939-1944

Met de ondertekening van het Sovjet-Duits niet-aanvalspact kwam in 1939 ook een einde aan de Volksfrontpolitiek. Voortaan propageerden de communisten immers een neutraliteitspolitiek ten aanzien van Nazi-Duitsland. De geallieerden werden zondermeer op gelijke voet geplaatst met de nazi's en er zelfs van beschuldigd, doelbewust aan te sturen op een gewapend conflict. Vanaf de Duitse inval in de Sovjetunie (zomer 1941) bouwde de partij echter, via het Onafhankelijkheidsfront (OF), een complex verzetsnetwerk uit (hoewel er voordien reeds enkele bescheiden verzetsacties waren geweest). De clandestiene werking van de partij werd eigenlijk reeds voor het uitbreken van de oorlog, door de uit Frankrijk gevluchte Eugen Fried, op poten gezet. Fried liet zich daarbij omringen door een schare jonge juristen: Jean Fonteyne, René Blicq en diens echtgenote Lucette Bouffieux.¹ Vanaf 1943 zou Edgar Lalmand, aangezien hij als enig lid van het Politiek Bureau ontsnapt was aan de razzia's van 1943, zich echter langzaam maar zeker naar het voorplan dringen. Onder het waakzame oog van Andor Bereï, kon hij namelijk al volop de naoorlogse periode beginnen voorbereiden. De KPB had, via het OF, een veelvoud van het aantal sympathisanten bereikt, dat ze voor de oorlog had weten aan te spreken. Het prestige van de KPB werd nadien nog versterkt door de cruciale rol van de USSR in de uiteindelijke nederlaag van Nazi-Duitsland. Electoraal ging het de partij dus enigszins voor de wind, hoewel de winst bij de verkiezingen van 1946, uiteindelijk kleiner uitviel dan verwacht. Toch zetelden vier communistische ministers, tussen 1944 en 1947, in de elkaar snel afwisselende naoorlogse regeringen.² Na de oorlog riep Stalin de Westerse communistische partijen immers op om over te gaan tot actieve regeringsdeelname, op die manier hoopte Stalin zijn onderhandelingspositie met de geallieerden te vrijwaren.³ Andor Bereï verliet België dan ook pas in 1946, hoewel de Komintern reeds in 1943 was opgedoekt.⁴ De KPB bleef dus ook na de bezetting nog op het standpunt van de "nationale onafhankelijkheid" staan. Ook via haar syndicale activiteiten raakte de KPB meer en meer betrokken bij de Wederopbouw van België. Tussen 1945 en 1948 speelde de communistische "eenheidstendens" bijvoorbeeld een bescheiden rol binnen het ABVV.

¹ KRIEGEL (A.), COURTOIS (S.). *Op.Cit.* p.324, GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944 : un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique.* p.518

² De regeringen waaraan de KPB ministers leverde waren: Regering Pierlot (sept. '44 – feb. '45): A. Marteaux (Op. Gez.), R. Dispy (Zonder Portefeuille), F. Demany (Zonder Portefeuille). Regering van Acker I (feb. '45 – aug. '45): A. Marteaux (Op. Gez.), E. Lalmand (Ravit.). Regering van Acker II (aug. '45 – jan. '46): A. Marteaux (Op. Gez.), E. Lalmand (Ravit.). Regering van Acker III (ma. '46 – ju. '46): J. Borremans (Op. Werk.), J. Terfve (Wederop.), E. Lalmand (Ravit.), A. Marteaux (Op. Gez.). Regering Huysmans (aug. '46 – ma. '47): J. Borremans (Op. Werk.), J. Terfve (Wederop.), E. Lalmand (Ravit.), A. Marteaux (Op. Gez. en Gezin). LUYKX (TH.). *Politieke geschiedenis van België: van 1789 tot heden.* Amsterdam, Elsevier, 1969, pp. 554-555

³ PEIREN (L.). De Communistische Partij van België gedurende de Koude Oorlog 1944-1968. In: *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989.* VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.). (Eds.). Tielt, Lannoo, 1997, p.193

⁴ GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944 : un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique.* p. 376.

3.2. De verhouding tussen de CCC en de Commissie der Kaders tijdens en na de bezetting

De Commissie der Kaders bleef, ondanks talloze personeelwissels, actief tijdens de bezetting. Joseph Leemans droeg zijn functie, als hoofd van de Commissie der Kaders, in 1943 bijvoorbeeld over aan zijn adjunct Henri Buch, die ze een jaar later overdroeg aan Joseph Thonet.⁵ Joseph Thonet dook vervolgens onder, maar bleef in contact met zijn adjunct Andrée Smesman die tijdens zijn afwezigheid het ambt van Nationaal Kaderverantwoordelijke waarnam. In 1944 werd Smesman eveneens opgepakt, waarna Lucette Bouffieux haar plaats innam, vanaf dat ogenblik zou ze ook in de naoorlogse een cruciale rol blijven spelen binnen de communistische kaderpolitiek.⁶ De CCC zou daarentegen pas na de bevrijding opnieuw opduiken. Tijdens de bezetting werden haar “bevoegdheden” namelijk tijdelijk overgedragen aan de Commissie der Kaders.⁷ De zware oorlogsomstandigheden waren volgens Gotovitch de voornaamste reden waarom de Commissie der Kaders over “tijdelijke”, disciplinerende bevoegdheden beschikte. We hebben in het voorgaande hoofdstuk echter al aangetoond dat de Commissie der Kaders reeds lang voor de bezetting over disciplinerende bevoegdheden beschikte. Ook met betrekking tot de naoorlogse periode, beklemtonen we dus de grote continuïteit binnen de functies en bevoegdheden van de Commissie der Kaders. In de naoorlogse periode, kunnen haar disciplinaire bevoegdheden, dus evenmin geduuceerd worden vanuit haar rol tijdens de bezetting. Gotovitch was daarentegen van mening, dat zij deze rol uitsluitend kon blijven spelen omdat zij, in tegenstelling tot de CCC, het best geplaatst was om zich in te laten met dossiers die betrekking hadden op de bezetting.⁸

Bouffieux, die Thonet tijdens de laatste oorlogsjaren als “Nationale Kaderman” op het terrein vertegenwoordigd had, legde de CCC dan ook op welke beslissingen ze diende te nemen in bepaalde dossiers. Dit gebeurde volgens het klassieke top-bottom-systeem, dat meer bepaald inhield, dat de vertegenwoordigers van de hogere partijregioenen hun beslissingen doordrukten op de bijeenkomsten van de lagere partijechelons. Weliswaar werd de CCC in theorie “democratisch” verkozen op het Nationaal Congres, maar anderzijds waren het de leden van de Commissie der Kaders die als niet-verkozen leden eveneens zitting hadden in diezelfde CCC.⁹ Lucette Bouffieux zetelde trouwens, vanaf het congres van '46, wél als verkozen lid in de CCC.¹⁰ Het spreekt dus voor zich dat de Commissie der Kaders op dergelijke vergaderingen kon toezien op de goedkeuring van haar beslissingen. De bevoegdheid inzake uitsluitingen, die door de statuten aan de CCC werd toegeschreven, kwam dus in de praktijk de Commissie der Kaders toe. De beslissingen van de Commissie der Kaders werden door de CCC in “voorstellen” gegoten die aan het Nationaal-Secretariaat werden voorgelegd.

⁵ In 1944 had Buch echter nog een aantal lopende dossiers in zijn bezit, die op ongelukkige wijze in handen van de Gestapo zouden vallen. Op 5 juli 1944 werd Buch namelijk opgepakt en legde hij verregaande verklaringen af, waardoor de Gestapo de hand kon leggen op cruciale informatie. Dubbel van een verslag van de PCC : 28 juni 1960. Archief van de PCC: dossier Henri Buch (0407). DACOB-CARCOB.

⁶ GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944 : un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*. p. 318, p.559

⁷ Brief van Bouffieux aan Joseph Thonet: 14 november 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁸ GOTOVITCH (J.). *Op. Cit.* p. 485

⁹ Brief van Polleunis aan de Molenbeekse partijafdeling: 29 januari 1946. Archief van de PCC: Dossier Polleunis (5818). pp. 1-3, DACOB-CARCOB

¹⁰ “Élus des congrès depuis 1921”. Archief van “de geschiedenis van de KP.B.” Ongenummerd. DACOB-CARCOB

Volgens de statuten waren de secties en federaties ook zelf gemachtigd om militanten uit te sluiten. De betrokkenen werd dan de formele mogelijkheid geboden om in beroep te gaan bij de CCC. Deed de betrokkene dat niet, dan werd de CCC door de federatie of sectie hoe dan ook op de hoogte gebracht van de uitsluiting, wat er onvermijdelijk op neer kwam dat zij de uitsluiting formeel diende te laten goed- of afkeuren door het Nationaal-Secretariaat. De Commissie der Kaders werd dus schijnbaar niet betrokken bij dergelijke uitsluitingen?

Integendeel, vanaf 1945 beschikte de Commissie der Kaders op het niveau van de federaties opnieuw over Federale Kaderverantwoordelijken.¹¹ Enkel tijdens de bezetting waren de bindingen, tussen de Nationale Kaderverantwoordelijke en haar adjuncten en Federale kaderverantwoordelijken, op zijn minst onstabiel, zonet onbestaande geweest. De uitsluitingen, die tijdens de bezetting door de federaties en cellen waren uitgesproken, dienden dus na de oorlog bekrachtigd te worden door de Nationale Kaderverantwoordelijke. In een rapport van de federatie Borinage bijvoorbeeld, gaf de federale kaderverantwoordelijke duidelijk aan over welke dossiers hij nog geen bevestiging had ontvangen vanuit de Commissie der Kaders.¹²

In de praktijk was het m.a.w. de Commissie der Kaders die, via haar vertegenwoordigers in de diverse federaties, de touwtjes stevig in handen had. Een interessant voorbeeld dat die verhouding helpt te duiden, heeft betrekking op de lijstvorming voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1946. Het Federaal Comité van Verviers maakte toen “de affaire Denaive” bij de CCC aanhangig. Denaive zou zich misnoegd hebben uitgelaten over zijn vijfde plaats op de lijst en daarom besloot de federatie om hem van de lijst te schrappen.¹³ Een dergelijke maatregel werd, aangezien het om een disciplinaire maatregel ging, logischerwijs gecommuniceerd naar de CCC. De CCC speelde die informatie nadien door aan de Commissie der Kaders (die echter al op de hoogte was via de Federale Kaderverantwoordelijke), en besloot formeel dat Denaive inderdaad van de lijst geschrapt werd, een beslissing die op een bijeenkomst van de CCC aan Denaive werd meegedeeld. De CCC communiceerde dus formeel beslissingen die reeds elders getroffen waren en formeel door het secretariaat-generaal bevestigd waren. Dit gebeurde trouwens ook wanneer het om uitsluitingen ging.¹⁴ In “de affaire Denaive” was er aanvankelijk echter geen sprake van een eventuele uitsluiting. Die uitsluiting kwam er pas, nadat Bouffioux de federale Kaderverantwoordelijke van Verviers om een onderzoek naar Denaive had gevraagd.¹⁵ Twee maanden later werd de uitsluiting van Denaive door de federatie Verviers uitgesproken en tenslotte door de CCC bekrachtigd. Alles wijst er dus op dat de Federale Kaderverantwoordelijke er bij zijn federatie op aangedrongen had om Denaive uit te sluiten. Dit plaatst m.a.w. de “bevoegdheid”, die de federaties en cellen hadden om bepaalde militanten “zelf” uit te sluiten, in een ander perspectief.

¹¹ Brief van J. Janssens kaderverantwoordelijke van de Naamse federatie aan Deschamp: 24 juli 1945. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

¹² “Liste des tous les elements exclus ou suspendu du parti” vanwege de federatie Borinage: 25 oktober 1945. pp. 1-2. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

¹³ Nota van de Federatie Verviers aan de CCC: 24 oktober 1946. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB

¹⁴ Brief van Lucette Bouffioux aan Joseph Thonet: 14 november 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB
Brief van Lucette Bouffioux aan Joseph Thonet: 14 november 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB
Nota van Bouffioux aan het Secretariaat-Generaal: 10 mei 1946. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

¹⁵ Brief van Bouffioux aan de Federale Kaderverantwoordelijke van Verviers: 21 december 1946. Archief van de PCC: Dossier Denaive (0787). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

De federaties gingen gewoon “zelf” over tot het uitspreken van een uitsluiting, die reeds door de Commissie der Kaders was vastgelegd. Dat blijkt trouwens ook uit de “affaire Roeland”:

*“Le resp. Cadres fédéral a proposé [aan de federatie Gent] l’exclusion de Gust Roeland pour calomnies et manque de courage de maintenir les calomnies devant une assemblée (restreinte ou générale). Sur les 21 membres présents, 19 ont voté son exclusion.”*¹⁶

De CCC, die geen vertegenwoordigers had in de federaties, werd dus niet betrokken bij de uitsluitingen die door de federaties en cellen werden uitgesproken. Ze bekrachtigde derhalve slechts formeel de beslissingen die al door de Commissie der Kaders getroffen waren, en door de federaties gecommuniceerd werden. Zij diende anderzijds op één of andere manier bij de uitsluiting betrokken te worden, aangezien zij het dossier in kwestie moest opmaken en bijhouden. Het Secretariaat-Generaal werd dus door de CCC “ingelicht”, en wanneer zij de uitsluiting bevestigde, werd de formele procedure afgerond.¹⁷

Vanaf 1947 was het zelfs niet langer de CCC die de “voorstellen” communiceerde aan het nationaal-Secretariaat, maar was het de Commissie der Kaders die in haar naam bevestiging vroeg aan het Nationaal-Secretariaat.¹⁸ De CCC bracht slechts alle stukken van het onderzoek samen in één dossier, dat derhalve de perfecte weerspiegeling vormde van de formele uitsluitingsprocedure, zoals die in de naoorlogse periode binnen de KPB functioneerde. Logischerwijs vinden we in die archieven van de Commissie der Kaders nauwelijks of geen spoor terug.

Met het opduiken van de CCC in 1945, verslaptte de greep van de Nationale Kaderverantwoordelijke op de uitsluitingen dus allerminst, ze had immers altijd al gefunctioneerd via de Federale Kaderverantwoordelijken. Zoals blijkt uit de “affaire Calonne”. De federale kaderverantwoordelijke drong er bij de sectie van Schaarbeek op aan om Calonne uit te sluiten, een beslissing die hij ook liet goedkeuren op het niveau van de federatie. Aan Calonne werd vervolgens de mogelijkheid geboden om “in beroep te gaan”, waarna het secretariaat de uitsluiting formeel bevestigde, wat voor de CCC het signaal was om de uitsluiting op haar beurt formeel te bekrachtigen. Op dat ogenblik gaf de nationale Kaderverantwoordelijke de Federale Kaderverantwoordelijke het signaal om de uitsluiting te communiceren aan de sectie in kwestie.¹⁹ Het kon echter gebeuren, dat bepaalde militanten gebruik maakten van dit formele recht op een “beroepsprocedure”. Een goed voorbeeld hiervan is de “affaire Kerckx”. De federale kaderverantwoordelijke van Brussel was, via de federatie en de sectie van Anderlecht, overgegaan tot de uitsluiting van Kerckx en had hem laten weten dat hij bij de CCC “in beroep” kon gaan tegen, “de beslissing van zijn federatie”. Deze “beroepsprocedure” was uiteraard een lege doos, maar maakte wel deel uit van het vertoog rond “de interne democratie”, dat zo innig verbonden was met de theorie en praktijk van het democratisch-centralisme.

¹⁶ Verslag van de kaderverantwoordelijke van de federatie Gent aan Bouffioux: 30 juli 1946. van de PCC: Dossier Werrebrouck (6309). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

¹⁷ Nota van Rik Van Aerschot aan het Nationaal-Secretariaat: 12 februari 1947. Archief van de PCC: Dossier Denaive (0787). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

¹⁸ Dergelijke documenten droegen echter nergens een expliciete verwijzing naar de Commissie der Kaders, Van Aerschot ondertekende enkel met zijn naam, zonder er zijn bevoegdheid als Nationaal kaderverantwoordelijke aan toe te voegen. Nota van Rik Van Aerschot aan het Nationaal-Secretariaat over de “affaire Petry”: 28 februari 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB Nota van Rik Van Aerschot aan het Nationaal-Secretariaat over de “affaire Vercammen”: 28 februari 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

¹⁹ Brief van Van Aerschot aan de Federale Kaderverantwoordelijke van Brussel: 17 februari 1947. Archief van de PCC: Dossier Calonne (0454). DACOB-CARCOB

Formeel moesten de militanten of leden dit “recht” dus kunnen opeisen wat Kerckx, tot grote verbazing van de Federale Kaderverantwoordelijke, ook daadwerkelijk deed. De Commissie der Kaders zat vervolgens met de zaak verveeld. De Federale Kaderverantwoordelijke drong er zelfs bij Bouffioux op aan, dat de CCC deze zaak zo snel mogelijk zou afhandelen, aangezien ze zogenaamd “al veel te lang aansleepte”.²⁰ Een tiental dagen later luidde het bij de CCC, dat ze “de uitsluiting van Kerckx door de Brusselse Federatie goedkeurde”. Kerckx verklaarde tijdens zijn “beroepsprocedure” bovendien openlijk dat de leden van de CCC “slechts marionetten” waren.²¹ Deze ondergeschikte positie van de CCC verklaart misschien ook waarom de Nationale Kaderverantwoordelijke zich op 8 februari, met betrekking tot de “affaire Leboeuf”, bij Joseph Thonet beklagde over:

“Suite à la hâte que les camarades de la CCC mettent pour s’absenter et disparaître des réunions de celle-ci, nous n’avons pas pris une décision dans le cas Leboeuf/Neuray.”

De voltallige CCC had op haar vergadering van 5 februari de beslissingen van de Commissie der Kaders in een “voorstel” moeten gieten, maar aangezien deze vergadering niet had plaatsgegrepen omdat de meerderheid van de leden niet kwam opdagen, stelde de Nationale Kaderverantwoordelijke voor dat Thonet de beslissingen zelf zou ratificeren, waarna hij die ratificatie zou overbrengen aan het Nationaal-Secretariaat.²² Dit bewijst trouwens dat de verslagen van de CCC geantidateerd konden worden, aangezien er weldegelijk een verslag bestaat van de CCC op datum van 5 februari waarin de beslissingen van de Commissie der Kaders “voorgesteld” werden aan het Nationaal-Secretariaat.²³

Toch lijkt het ons minder interessant om de betekenis van de uitsluitingen te analyseren vanuit haar louter organisatorische dimensie. De verhouding tussen de PCC en de Commissie der Kaders zegt ons inderdaad iets meer over het formele en informele organogram, maar moeten we de uitsluitingen niet veeleer denken voorbij om het even welk organogram? Een absolute constante is het klassieke “top-bottom-systeem”, maar dit volstaat niet om de rol en betekenis van de uitsluitingen afdoende te kunnen kaderen. Hoe verhielden de uitsluitingen zich eigenlijk tot de bredere kaderpolitiek?

Daarom zullen we nu aandacht besteden aan een aantal praktijken, die met de bredere kaderpolitiek in verband kunnen worden gebracht. De “autokritiek” functioneerde bijvoorbeeld als breekijzer om bepaalde militanten tot bekentenissen te laten overgaan. Op die manier konden ze bijvoorbeeld een uitsluiting vermijden of, in het geval van de USSR, aan de dood met de kogel ontsnappen. Aan de hand van de “autokritiek” kan men dus ook de hallucinante praktijken tijdens de Moskouse processen te verklaren (waar mensen overgingen tot het “bekennen” van de meest absurde complotten). Daarom zullen we nader ingaan op de rol van de “autokritiek” binnen het interne functioneren van de KPB. Alleen op die manier krijgen we inzicht in het bredere functioneren van de uitsluitingen in de naoorlogse periode.

²⁰ Brief van de Federale Kaderverantwoordelijke van Brussel aan Bouffioux: 16 augustus. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB

²¹ Verslag van de vergadering van de CCC: 28 augustus 1946. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB

²² Brief van Van Aerschot aan Joseph Thonet: 8 februari 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

²³ Verslag van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat gedateerd op 5 februari 1947. Archief van de PCC: Dossier Leboeuf (1430) DACOB-CARCOB.

3.3. De “autokritiek” als disciplineringsmechanisme

3.3.1. De dossiers met betrekking tot het gedrag van de militanten tijdens de bezetting

De dossiers waarover de Commissie der Kaders zich in de onmiddellijke naoorlogse periode boog, hadden meestal betrekking op de bezettingsperiode. Het kon dan bijvoorbeeld gaan om militanten die tijdens de oorlog lid waren geweest van “de unie van hand en geestesarbeiders”, seksuele relaties onderhielden met incivieke vrouwen, redacteur waren geweest bij een Nieuwe Orde-gezinde krant, gewerkt hadden in horecazaken die gefrequentieerd werden door Duitse officieren, of die door hun onvoorzichtigheid het leven van andere militanten in gevaar hadden gebracht.²⁴ Desalniettemin hoefden dergelijke dossiers niet noodzakelijk uit te monden in de uitsluiting van de militanten in kwestie. Strategische overwegingen speelden binnen de interne partijdiscipline immers een cruciale rol. Een voorbeeld hiervan is de “affaire Mannens”. Mannens had het tijdens de bezetting opgenomen voor een aantal VNV’ers en bovendien financiële steun genoten van het Bormsfonds. Dergelijke feiten volstonden zondermeer om uit de rangen van de partij gesloten te worden, maar de Commissie de Kaders achtte dit in volle verkiezingsstrijd hoogst inopportuun en schrapte Mannens daarom enkel van de lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen. Op die manier kon het oorlogsverleden van Mannens het blazoen van de partij niet besmeuren, aangezien er ook geen ophef kon rond ontstaan.²⁵ De uitsluitingsprocedures speelden dus een uiterst complexe rol binnen het bredere functioneren van de partij. We zullen daar dieper op ingaan, wanneer we het over een aantal concrete uitsluitingsdossiers uit de naoorlogse periode zullen hebben en die zullen kaderen in de context van de discursieve praktijken rond de “eenheid”. Voorlopig zullen we het gedrag van de militanten tijdens de bezetting opvatten als een uiterst krachtig vertoog waarop de machtsverhoudingen in de naoorlogse KPB geconstrueerd werden. Iedere militant werd dan ook expliciet geïnterpelleerd naar zijn houding en verantwoordelijkheden in deze periode.

Jules François was bijvoorbeeld een militant die tijdens de bezetting vooraanstaande communisten zoals Raymond Dispy en Georges Vanden Boom onderdak had verleend. Na de bezetting richtte hij zich tot toenmalig ex-minister Dispy, met de vraag of die zijn invloed kon laten gelden in de juridische verwickelingen rond de burgemeester van zijn gemeente, een zekere Emile Benson. Laatstgenoemde stond als Rexist terecht wegens collaboratie, maar zou volgens François “misbruikt” geweest zijn door “echte collaborateurs”, en werd dus zagezegd “onterecht” vastgehouden. François voegde er aan toe dat Benson destijds op de hoogte was geweest van het bewuste onderduikadres, maar hen desondanks ongemoeid had gelaten. François vroeg tenslotte een onderhoud met Dispy om de zaak verder te bespreken. Dispy nodigde François uit op zijn kantoor in Brussel, maar schreef eveneens de Nationale Kaderverantwoordelijke aan. Hij vond in de brief van François immers, naar eigen zeggen, de “verklaring” voor diens “onbekommerde gedrag” tijdens de bezetting.

²⁴ Brief van de Federale Kaderverantwoordelijke Janssens aan “Deschamps”: 24 juli 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB Nota van Bouffieux aan het Secretariaat Generaal: 10 mei 1946. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB Nota van de CCC aan het Secretariaat-Generaal: 22 november 1946. Archief van de PCC: Dossier Barbier (0104). DACOB-CARCOB Verslag van Rik Van Aerschot aan het nationaal-secretariaat: 15 maart 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van de Federatie Brugge: 26 september 1946. Archief van de PCC: Dossier Nachtegale (5768). DACOB-CARCOB

²⁵ Nota van Polleunis aan Bouffieux: 4 december 1945. Archief van de PCC: Dossier Mannens (5692). DACOB-CARCOB Nota van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat: s.d. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

Alles wees er volgens Dispy dus op dat François het destijds op een akkoordje had gegooid met de Rexistische burgemeester Benson. Dispy stuurde zijn brief samen met die van François door aan de Nationale Kaderverantwoordelijke, en voegde er nog aan toe dat hij François naar haar zou doorsturen, wanneer die hem in Brussel kwam opzoeken. François werd daar uiteraard niet van op de hoogte gebracht, hij was immers zonder het te beseffen zelf een verdachte geworden.²⁶ Wat er vervolgens met het dossier gebeurd is, valt niet te achterhalen, aangezien het “dossier François” onvolledig is. Zonder een uitspraak te doen over de bewijslast, zien we toch dat François naar aanleiding van zijn vraag aan Dispy, onmiddellijk werd geïnterpelleerd over zijn gedrag tijdens de bezetting. De subjectivering tot communistisch militant of kader, gebeurde namelijk via diverse discursieve praktijken. Een belangrijk vertoog in deze periode was dat rond “de waakzaamheid” dat meerbepaald inhield dat bepaalde militanten zelf konden worden uitgesloten, indien zij verdacht konden worden van een gebrek aan “waakzaamheid”.²⁷ Dit veroorzaakte m.a.w. spanningen en versterkte een sfeer van wederzijds wantrouwen. Dit neemt uiteraard niet weg dat François het destijds op een akkoordje kan gegooid hebben met de respectievelijke oorlogsburgemeester, maar het feit dat er op zo'n korte tijd een volledige procedure opgang kwam, bewijst toch vooral dat er in de partij, m.b.t. tot het gedrag van de militanten tijdens de bezettingsperiode, een sfeer van wederzijds wantrouwen hing.

3.3.2. De autokritiek in de onmiddellijke naoorlogse periode

Daarbinnen speelde ook het feit dat de gegevens over de bezettingsperiode vaak pas lang na de feiten verzameld werden, een cruciale rol. De gegevens over de militanten die tijdens de bezetting in gevangenschap hadden geleefd, zijn daarvan het meest klassieke voorbeeld. Het meest ophefmakende dossier is ongetwijfeld de zogenaamde “affaire van de vier”. Tijdens de razzia's van juli 1943 werd de top van de partij namelijk opgepakt en zou ze nadien, onder zware psychische en fysieke druk, verregaande verklaringen hebben afgelegd aan de Gestapo. Bovendien zou ze haar autoriteit als leiding van de partij hebben aangewend om ook andere KPB'ers aan te zetten tot het afleggen van dergelijke verklaringen. Die vier waren: Relecom, Joye, Vanden Boom en Bosmans. Op basis van deze tenlastelegging kon Lalmand zijn plaats aan het hoofd van de naoorlogse partij bestendigen. De betrokkenen werden immers verplicht om hun autokritiek te maken, waarna ze hun bevoegdheden zondermeer neerlegden en opnieuw aan de basis werden gezet.²⁸ Joseph Leemans werd trouwens eveneens in verband gebracht met de “affaire van de vier”, wat de positie van Lucette Bouffieux als dienstdoend Nationaal Kaderverantwoordelijke versterkte.²⁹ Net zoals in de vooroorlogse periode, werd de oude leiding dus pas aan de kant gezet nadat ze haar “autokritiek” had geformuleerd. De “autokritiek” vormde namelijk een essentieel onderdeel binnen het functioneren van het democratisch-centralisme. De autokritiek ging namelijk ook vaak gepaard met een kritiek. Door eerst zichzelf aan een “kritiek” te onderwerpen, beschikten de militanten immers over “meer gezag” om andere militanten aan te klagen. De militanten waren op die manier opnieuw verplicht om niet alleen aan zichzelf, maar ook aan andere militanten “te bouwen”.

²⁶ Brief van Jules François aan Raymond Dispy: 27 februari 1945. Archief van de PCC. pp. 1-2. DACOB-CARCOB Brief van Raymond Dispy aan Jules François: 5 maart 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB Nota van Raymond Dispy aan Deschamp: 5 maart 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB

²⁷ UNFRIED (B.). L'autocritique dans les milieux kominterniens des années 1930. In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, p. 57

²⁸ GOTOVITCH (J.). *Op. Cit.* pp. 459-460

²⁹ *Ibidem.* p. 541

Laten we die verhouding enigszins verduidelijken. Via uiterst recent onderzoek kunnen we de “autokritiek” namelijk in verband brengen met het communistische subjectiveringsproces. Via de autokritiek werd “de militant” immers geïnterpelleerd over zijn handelingen en gedachten en derhalve gedisciplineerd. De autokritiek was met andere woorden slechts een onderdeel van de verschillende disciplinaire dispositieven waarover de partij beschikte. De autokritiek was zowel product als producent van het communistische subjectiveringsproces dat volledige lichamen onderwierp tot “communisten”. Als gesloten instelling kende de partij op de eerste plaats een duidelijke grens tussen het zich binnen en buiten de partij bevinden. Dit hield meer bepaald in dat “de communisten” niet langer over niet-gesubjectieveerde kernen beschikten, aangezien alle terreinen van het bestaan door de partij bezet werden. Elk terrein van het individuele bestaan, kon dus zondermeer geïnterpelleerd worden en getoetst worden aan de eisen die zagezegd met het “communist-zijn” verbonden waren. Er bestond dus geen onderscheid tussen een leven als “communist” en een “privé-leven”. De autokritiek ging dan ook steeds het volledige subject aan. De autokritiek werkte op die manier ook louterend, aangezien de militant in kwestie na zijn “schuldbelijdenis” meestal de opdracht kreeg om “aan zichzelf te werken”, zichzelf “te zuiveren”. Op die manier werd ook de hele partij opnieuw gemobiliseerd, werd de eenheid van de partij als het ware beleden a.h.v. haar zwakste schakel, die met de steun van de overige militanten, weer op “het rechte pad” zou komen. De militant werd dus op geregelde tijdstippen opnieuw geïnterpelleerd en geëvalueerd. Dit hield echter voor de militanten in zijn cel of federatie in, dat ze hun “verantwoordelijkheid” moesten nemen en hun “kameraad” zo goed mogelijk moesten “begeleiden”. In de praktijk betekende dit dat de militanten elkaar disciplineerden. Op hun beurt konden de betrokkenen militanten immers geïnterpelleerd worden naar hun “waakzaamheid”.³⁰

Het vertoog rond de "waakzaamheid" maakte in deze periode dus ook deel uit van de discursieve praktijken rond “de eenheid”. De militanten moesten immers ten allen tijde waken over de zogenaamde “eenheid” in een partij, die “het volk moest verenigen in functie van de Nationale Onafhankelijkheid”. Het vertoog rond de “waakzaamheid” mobiliseerde de militanten echter niet alleen in het kader van een intersubjectief controlesysteem, maar ook in functie van een metapolitieke strijd. Zo konden militanten berispt worden indien ze niet -of laattijdig- in debat gingen met mensen die in publieke ruimten de communistische partijleiding of het communistische regeringswerk bekritiseerden. Het is in die “dubbele” context dat we ook de communistische kaderscholing moeten begrijpen. De militanten werden uiteraard via de inhoud van de kaderscholing gesubjectiveerd, maar tevens ook via de “verantwoordelijkheden” die daaruit voortvloeiden. Aan zijn communistische subjectiviteit werd namelijk “de verantwoordelijkheid” om de aangeleerde schema’s publiekelijk in het verweer te brengen tegen “de vijanden” van de partij, toegevoegd.³¹ De disciplinerings van de communistische militanten of kaders gebeurde dus door een constante interpellatie, waaraan zij via de constructie van hun communistische subjectiviteit onderworpen waren. In die zin stellen we ons ook de vraag naar de bredere kaderpolitiek, meer bepaald de interactie tussen de verschillende luiken waaruit ze bestond, en hun relatie tot de discursieve praktijken rond "de eenheid" ten tijde van de regeringsdeelname van de KPb.

³⁰ Deze hele problematiek wordt uitvoerig toegelicht door Berthold Unfried : UNFRIED (B.). L’ autocritique dans les milieux kominterniens des années 1930. In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp. 45-55

³¹ Nota van de CCC aan Dispy: 14 augustus. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB

3.4. De communistische “kaderpolitiek” en de discursieve praktijken rond “de eenheid”

3.4.1. De “selectie van de partijkaders”

Zoals reeds aangehaald werd, liet de Commissie der Kaders zich volgens Gotovitch in vreedstijd uitsluitend in met de selectie van de partijkaders. Deze stelling werd al weerlegd, maar anderzijds stelen we ons toch de vraag of “de selectie van de partijkaders” niet integraal deel uitmaakte van de disciplinerende functies van de Commissie der Kaders? De selectie van “partijkaders” hield immers een subjectiveringsproces in, dat logischerwijs disciplinerend werkte, aangezien het de militant in kwestie blootstelde aan een constante interpellatie naar zijn verworven “verantwoordelijkheden”. De Commissie der Kaders creëerde op die manier “de objectieve voorwaarden” voor een eventueel uitsluitingsvertoog, namelijk door de scheiding te maken tussen de “communistische” en “niet-communistische” subjectiviteit en die te verbinden met eventuele “verantwoordelijkheden”. Zoals we reeds betoogden, dienen we het begrip “kaders” in deze context trouwens zeer breed te interpreteren.

De hypothese die we in dit hoofdstuk naar voren willen brengen, zal eigenlijk proberen inzicht te verwerven in de band tussen de formele en informele kaderpolitiek. We gaan dus op zoek naar de band tussen de “klassieke” kaderpolitiek en haar disciplinerende luik (dwz de uitsluitingen in strikte zin). Daarom zullen we eerst, aan de hand van primaire bronnen, aandacht besteden aan “de klassieke” kaderpolitiek in de naoorlogse periode, namelijk de rol die Gotovitch haar toedichtte. De informatie waarover de Commissie der Kaders bij het selecteren van militanten kon beschikken bestond meestal uit een autobiografische steekkaart, of een handgeschreven autobiografie. Die gegevens werden vanuit de federaties doorgespeeld aan de Nationale Kaderverantwoordelijke. De Federale Kaderverantwoordelijke kon immers zelf bepaalde militanten voordragen en zijn beslissing schriftelijk motiveren door te verwijzen naar de autobiografische steekkaart van de militant in kwestie. De Nationale Kaderverantwoordelijke kon de Federale Kaderverantwoordelijken anderzijds ook expliciet vragen naar een lijst van militanten die zich tijdens een verkiezingsperiode hadden laten “opmerken” door hun “stiptheid”, “inzet”, enz. De Federale Kaderverantwoordelijke diende deze gegevens hoe dan ook aan te vullen met biografische gegevens.³² Daarna nam de Nationale Kaderverantwoordelijke, in samenspraak met het Nationaal-Secretariaat, een beslissing.³³ Dergelijke functies waren van zeer uiteenlopende aard, zoals bijvoorbeeld het openhouden van een plaatselijk partijlokaal. Andere functies hadden dan weer betrekking op de communistische syndicale bedrijvigheid. Na WO II stond Theo Dejace weliswaar aan het hoofd van de syndicale vleugel van de partij -die later deel uit zouden maken van het ABVV- maar desalniettemin kon hij niet op eigen initiatief medewerkers aanwerven. Anderzijds vatte de Commissie der Kaders “de selectie der partijkaders” wel erg breed op.

³² Daartoe liet de Nationaal Kaderverantwoordelijke autobiografische fiches verspreiden onder de federaties. Er kan geen twijfel over bestaan dat de autobiografische fiches onder de bevoegdheid van de Commissie der Kaders vielen en niet onder de CCC. Brief van Van Aerschot aan de Federatie Aalst : 27 mei 1947. Archief van de Federatie Denderstreek. DACOB-CARCOB Nota van Bouffioux aan “toutes les Fédérations d’expression flamande” : 19 februari 1946. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB Brief van Bouffioux aan de Federatie Aalst: 6 mei 1946. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

³³ Brief van Polleunis aan “de Afdeling Aalst”: 26 januari 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB, Brief van Polleunis aan “het federaal komiteit”: 15 februari 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB

Zo werd het afdelingsbestuur van Aalst in 1945 afgezet na zogenaamde “ongeregeldheden” in de boekhouding, een bevoegdheid die statutair gezien ook onder de autoriteit van de CCC viel (de financiële controle speelde echter, zoals we reeds aangetoond hebben, ook een rol binnen het interne functioneren van het democratisch-centralisme).³⁴ Het besluit tot afzetting werd genomen door de Commissie der Kaders met de steun van het Nationaal-Secretariaat. Het eventuele herroepen van bepaalde beslissingen viel trouwens logischerwijs ook onder de bevoegdheid van het Nationaal-Secretariaat.³⁵ Aangezien we op basis van dit dossier een aantal interessante modaliteiten van de communistische kaderpolitiek kunnen reconstrueren, zullen we nader ingaan op enkele specifieke details. Aangezien het bestuur in Aalst werd afgezet, diende men de leden daarvan op de hoogte te brengen, waarna een algemene ledenvergadering een nieuw bestuur kon verkiezen. In dit geval verliep de procedure totaal anders. Een zekere Frans Polleunis liet het federaal comité van Aalst weten dat men de leden niet op de hoogte mocht brengen van deze ontwikkelingen en dat ze in een algemene ledenvergadering zondermeer moesten overgaan tot de verkiezing van een nieuw bestuur. De afgezette leiding moest dan voorafgaandelijk gedwongen worden om zijn kandidatuur niet te stellen.³⁶ Frans Polleunis -alias “Bolle”- was eigenlijk op 5 december 1944 benoemd als adjunct van de Nationale Kaderverantwoordelijke. Hij was m.a.w. het doorgeefluik van en naar de Vlaamse Federale Kaderverantwoordelijken toe.³⁷ De politieksecretaris van de federatie Aalst liet vervolgens weten dat men inzake “herverkiezing” alles “zonder veel moeite” had kunnen “doordrijven”.³⁸ De “selectie van de partijkaders” bleef dus niet beperkt tot niet-verkozen functies. Integendeel, met het oog op de Federale Congressen, waar de federaties zagezegd hun vertegenwoordigers voor het Nationale Congres verkozen, liet de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Gerard Van Moerkerke bijvoorbeeld weten:

*“En allant à Courtrai tu dois songer à te faire élire comme délégué au Congrès National. D’autre part voudrais-tu avertir Dubois qu’il se fasse élire comme délégué au Congrès National par le congrès d’Ostende qui se tient également ce weekend.”*³⁹

Of liet ze aan de hoogste verantwoordelijke van de federatie Aalst weten:

*“Zooals het u bekend is, dienen al de kameraden door een federatie te worden afgevaardigd, en ik acht dat Uw federatie de hieronder aangeduide kameraden moet voorstellen.”*⁴⁰

Eerst diende Dejace over de kandidaat in kwestie biografische gegevens door te spelen aan de Nationale Kaderverantwoordelijke, die tenslotte het laatste woord had.⁴¹

³⁴ De Commissie der Kaders greep ook in tegen de financiële put in de Federatie Kortrijk, wat onze stelling bevestigt. Nota van Bouffieux aan Victor Leemans: 25 juli 1946. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB. Nota van Victor Leemans aan de Commissie der Kaders: 1 augustus 1946. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB.

³⁵ Brief van Polleunis aan de Kaderverantwoordelijke van Aalst: 6 december 1945. Federatie Denderstreek. Ongenummerd, DACOB-CARCOB.

³⁶ Brief van Polleunis aan “het federaal komiteit”: 15 februari 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB.

³⁷ GOTOVITCH (J.). *Op. Cit.* p. 553

³⁸ Brief van politieksecretaris Vic Goossens aan “den nationalen kaderdienst”: 24 februari 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB.

³⁹ Brief van Bouffieux aan Van Moerkerke: 11 mei 1946. Archief van de Federatie Denderstreek. DACOB-CARCOB.

⁴⁰ Brief van Bouffieux aan politieksecretaris van de federatie Aalst: 16 mei 1946. Archief van de Federatie Denderstreek. DACOB-CARCOB.

3.4.2. De selectie van de partijkaders en de discursieve praktijken rond “de eenheid”

Andere voorbeelden betreffen de rol die de Commissie der Kaders speelde bij de benoeming van personeel voor de verschillende ministeries die onder de voogdij van communistische ministers ressorteerden. Het valt daarbij vooral op dat ook niet-leden via de Federale Kaderverantwoordelijken in aanmerking konden komen voor dergelijke functies. Het betrof dan bijvoorbeeld mensen die “slechts” lid waren van het Onafhankelijkheidsfront (OF).⁴² Het OF stond uiteraard nagenoeg volledig onder de auspiciën van de KPVB, maar desalniettemin waren niet al haar leden automatisch lid van de partij. Deze niet-leden waren dus slechts onrechtstreeks met de partij verbonden. Door ze desalniettemin de mogelijkheid te bieden om tewerkgesteld te worden op één van de communistische ministeries of kabinetten, werden deze banden sterker aangehaald. Dit garandeerde dus de bindingen van de KPVB met “de bredere democratische stromingen in België”. Dit is een niet onbelangrijke vaststelling, aangezien het onze eerdere stelling over de betekenis van de communistische kaderpolitiek bevestigt. De kaderpolitiek stond na de oorlog dus opnieuw in het teken van de “openheid” tegenover de “brede democratische stromingen”. De discursieve praktijken rond de “eenheid” functioneerden andermaal in functie van de “eenheid” van “het Belgische volk”, die geschraagd diende te worden door de “eenheid” binnen de partij. Dit bewijst ook waarom men in de partij zoveel aandacht besteedde aan het gedrag van de militanten tijdens de bezetting, aangezien bepaalde geruchten het imago van de partij als “partij van het verzet” konden schaden, en dus de zogenaamde “eenheid binnen de democratische stromingen” kon bedreigen. Dat de KPVB zich via het Onafhankelijkheidsfront hadden weten te profileren als een “betrouwbare” en “volwaardige” partner - tegenover wat men “de andere democratische partners noemde” - bewijst het feit dat die “openheid” ook wederkerig was. Vanuit tal van organisaties werd de KPVB de hand gereikt, zoals ondermeer blijkt uit het dossier van Leo Michielsens. Vanuit het liberale Willemsfonds werd hem in juni 1945 immers de vraag gesteld om zich kandidaat te stellen bij de volgende bestuursverkiezingen. Michielsens ging pas op het aanbod in nadat hij Bouffieux om bevestiging gevraagd had en argumenteerde dat:

*“Le Willemsfonds est une organisation culturelle flamande qui date du milieu du siècle précédent, qui a une vieille tradition libérale-démocratique et dont la tendance actuelle s’accentue à gauche. Son objectif actuel est formulé ainsi : « culturele werking, in een vrijzinnigen en democratischen geest, buiten alle politiek ». J’ai fait connaître à ces gens ma qualité de communiste militant. Ils le savaient et c’était une des raisons pourquoi ils tiennent à ma candidature.”*⁴³

Deze argumentatie was compleet in overeenstemming met de partijlijn die de KPVB op dat ogenblik aanhield aangezien Michielsens vervolgde:

“ Je crois donc agir complètement dans la ligne du parti en acceptant l’offre qu’on vient de me faire.”

⁴¹ Brief van Theo Dejace aan Deschamp: 20 november 1944. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB Brief van Deschamp aan Theo Dejace: 5 augustus 1946. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB

⁴² Brief van André De Smet aan “den nationalen Kaderman Polleunis”: 19 april 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁴³ Brief van Leo Michielsens aan Bouffieux: 14 juni 1945. Archief van de PCC: Dossier Michielsens (6343). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

Ook bij deze “bindingen” speelde de Commissie der Kaders echter een cruciale regulerende rol, aangezien Michielsens er nog aan toevoegde:

“Sauf avis contraire de votre part avant le 20 juin, je suis décidé à poser ma candidature.”

Bouffieux liet Michielsens vervolgens weten :

“Je ne vois pas d’inconvénient à ce que vous acceptiez l’offre du Willems Fonds.”⁴⁴

Dit spreekt boekdelen over de positie van de KPB in de onmiddellijke naoorlogse periode, maar de KPB voerde dienaangaande ook zelf een actieve kaderpolitiek. Zo kreeg Jean Roch van de Nationale Kaderverantwoordelijke de opdracht om lid te worden van de “Amitiés Belgo-Autrichiennes”, een organisatie met vooral liberalen aan het hoofd en ook enkele socialisten waaronder overigens Isabelle Blume. De organisatie hield zich ondermeer bezig met het verlenen van materiële steun aan een aantal Oostenrijkse gezinnen en stond ook in contact met Oostenrijkse krijgsgevangenen in België. Roch diende aan de Commissie der Kaders verslag uit te brengen over het reilen en zeilen in de organisatie, hij legde daarbij de nadruk op de concurrentiestrijd die de organisatie voerde met bepaalde “katholieke caritatieve initiatieven”.⁴⁵

3.4.3. De uitsluitingen uit de KPB en de discursieve praktijken rond “de eenheid”

We mogen dus niet vergeten dat de Volksfrontpolitiek in 1939-1940 weliswaar verlaten werd, maar tijdens de oorlog in gemuteerde vorm weer opdook, toen de partij met het OF opnieuw binnen bredere lagen van de bevolking begon te rekruteren en uiteindelijk een regeringspartij werd tussen 1944 en 1947. De Volksfrontpolitiek werd trouwens in 1939 wel verlaten, maar de KPB bleef wel nog appelleren aan de “Nationale Onafhankelijkheid” van België, die volgens hen niet langer door de Nazi’s werd bedreigd, maar ook door de geallieerden. In die zin bestaat er zowel vóór, tijdens als na de bezetting een grote continuïteit. De discursieve praktijken rond “de eenheid” staken dus opnieuw hardnekkig de kop op. Deze discursieve praktijken werkten waarschijnlijk in twee richtingen. De Commissie der Kaders koppelde in deze periode dus misschien twee functies aan elkaar? Een functie op het niveau van de klassieke kaderpolitiek, bestaande uit het benoemen van kaders (weliswaar in de brede zin van het woord), en een functie als “epuratie- en onderzoeksorgaan”. Dat beide functies in de praktijk naadloos op elkaar afgestemd waren, spreekt voor zich aangezien de Nationale Kaderverantwoordelijke in de diverse federaties over kaderverantwoordelijken beschikte. In de praktijk was het dus eveneens mogelijk om andere informatie langs deze kanalen te verspreiden. We doelen dan op informatie die uiteindelijk aanleiding kon geven tot een uitsluitingsprocedure of een andere “sanctie”. De Commissie der Kaders lijkt haar contacten op het niveau van de federaties immers aangewend te hebben om haar wil op te leggen aan de diverse Federale Kaderverantwoordelijken. Een uitermate treffend voorbeeld hiervan is de “affaire Gérard”. In november 1944 werden een aantal vage beschuldigingen geuit tegen Gérard, die werd afgeschilderd als een “geldwolf” en een “gewetenloze egoïst”.

⁴⁴ Brief van Bouffieux aan Leo Michielsens: 16 juni 1945. Archief van de PCC: Dossier Michielsens (6343). Ongenummerd, DACOB-CARCOB Bij dergelijke beslissingen werd steeds de goedkeuring van het Nationaal-Secretariaat gevraagd, ook wanneer het ging om het voordragen van kaders voor het Onafhankelijkheidsfront. Nota van Rik Van Aerschot aan het Nationaal Secretariaat: 21 februari 1947. Archief van de PCC. Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁴⁵ Verslag van Tytgat aan Rik Van Aerschot: 10 februari 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

Zo zou hij aan gewezen kolonialen beloofd hebben om bepaalde kunstwerken onder te brengen in een speciaal museum, maar ze in realiteit nog geen week later verkocht hebben aan de hoogst biedende. Deze praktijken werden aangeklaagd in een artikel in “Vers l’Avenir”, wat voor de Commissie der Kadern de voornaamste aanleiding was voor een omstandig onderzoek naar Gérard. De politie had anderzijds onvoldoende bewijzen gevonden om Gérard te laten vervolgen. Deze beschuldigingen konden dus niet hard gemaakt worden, en gingen bovendien in theorie slechts onrechtstreeks de partij aan. Anderzijds was de hele affaire voorgevallen op een nieuwsgewoone wijze en leed de partij daardoor naar eigen zeggen “gezichtsvlies”.⁴⁶ Dit bevestigt nogmaals dat er een duidelijke scheiding bestond tussen het zich binnen of buiten de partij bevinden. Het volledige “gesegmenteerde wezen” werd immers als “één lichaam” onderworpen of gesubjectieerd, tot “communistisch militant”. Het gedrag van Gerard was “een militant onwaardig” en daardoor stelde hij zichzelf defacto buiten de rangen van de partij. Dit hield echter niet noodzakelijk in dat Gerard uitgesloten werd, hij kon ook tijdelijk geschorst worden, of terug aan de basis worden gezet. Jean Terfve, op dat ogenblik de rechterhand van Edgar Lalmand, drong er bij Bouffieux echter op aan om Gerard uit de rangen van de partij te sluiten.⁴⁷ De beschuldigingen waren echter al bij al vaag en dat maakte het risico op een contraproductief uitsluitingsvertoog erg groot. De “affaire Gerard” werd daarom op het hoogste partijniveau behandeld. De federale kaderverantwoordelijke, die onder normale omstandigheden de gegevens over militanten uit zijn federatie doorspeelde aan de Nationale Kaderverantwoordelijke, werd volkomen buiten spel gezet. Hij zou slechts de standpunten die door de centrale partijorganen werden ingenomen, moeten communiceren naar de basis. Het was dus de Nationale Kaderverantwoordelijke die bepaalde gegevens over Gérard doorspeelde aan de federale kaderverantwoordelijke en hem oplegde hoe het vertoog zou luiden dat hij in naam van de partij in het verweer moest brengen tegen Gérard:

“Son honnêteté ne peut être mise en doute, seulement le camarade s’est révélé d’un sectarisme outrancier dans son travail, et a enlevé ainsi toute possibilité à Solidarité de se développer.”⁴⁸

Gerard was inderdaad werkzaam bij “Solidarité”, een nevenorganisatie van de KPB, die net als alle andere nevenorganisaties werd opgezet om sympathisanten van buiten de partij met de partij in contact te brengen (de “eenheid”). Het interessante aan bovenstaand vertoog was dat Gérard voorgesteld werd als een “eerlijk” man, hoewel de hele uitsluitingsprocedure net werd opgestart omdat hij door vermeende malafide praktijken het blazoen van de partij had besmeurd. Dit aspect werd eigenlijk niet verdoezeld, maar wel geïntegreerd binnen de bredere discursieve praktijken rond de “eenheid” en datgene wat die “eenheid” bedreigde: het “sektarisme”. Het vertoog rond het “sektarisme” stond namelijk synoniem met handelingen die de verhouding tussen de KPB en “brede vooruitstrevende stromingen” in België verstoorden. Onder deze noemer konden dus tal van handelingen of gedragingen worden opgenomen, die de partij zogenaamd “discrediteerden”. Het vertoog rond het “sektarisme” was op die manier uitermate doeltreffend en kanaliseerde de vage aanklachten, rond de vermeende malafide praktijken, tot een uitzonderlijk productieve kracht. Die elementen dienden evenwel formeel bewezen te worden, de kaderverantwoordelijke werd dus via bovenstaand vertoog nogmaals aangezet om het nodige bewijsmateriaal aan te reiken.

⁴⁶ Brief van de federatie Namen aan Deschamps: 12 november 1944. Archief van de PCC: Dossier Gérard (1003). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁴⁷ Brief van Jean Terfve aan Deschamps: 26 december 1944. Archief van de PCC: Dossier Gérard (1003). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁴⁸ Brief van Mariette Thonet aan Deschamps: 9 augustus 1945. Archief van de PCC: Dossier Gérard (1003). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

In afwachting van de uiteindelijke uitsluiting diende de partij Gérard op het terrein te neutraliseren, hij moest m.a.w. uit “Solidarité” verwijderd worden. Dit kon alleen door gebruik te maken van het vertoog rond “de partijtrouw” dat dus functioneerde als onderdeel van een disciplinair dispositief en eigenlijk functioneerde binnen de discursieve praktijken rond “de eenheid”. Op basis van vage beschuldigingen kon Gérard immers niet uit zijn functie ontheven worden, maar kon hem wel gevraagd worden om zijn formele trouw aan de partij te herbevestigen. Dit mondde logischerwijs uit in zijn ontslag bij “Solidarité”. Indien hij immers het belang van de partij boven zijn eigen belang plaatste (de partijtrouw), dan nam hij zelf ontslag uit de nevenorganisatie van de partij die immers, door zijn aanwezigheid in “Solidarité”, “gezichtsverlies” leed (de eenheid). Gérard werd dus geïnterpelleerd op zijn “communist-zijn” en de “verantwoordelijkheden” die daarmee verbonden waren. De nationale Kaderverantwoordelijke was er vanaf dat ogenblik letterlijk van overtuigd dat Gerard: “de boodschap begrepen had” en zelf definitief afstand zou nemen van de partij.⁴⁹

Gerard opende echter kort daarop een complex voor buitenschoolse opvang in een gebouw dat onder sekwester was geplaatst. Hij wou aan dit nieuwe initiatief meer ruchtbaarheid geven door de communistische minister van Volksgezondheid Marteaux uit te nodigen op de plechtige openingsceremonie. Bovendien vroeg hij aan de Nationale Kaderverantwoordelijke of zij een speciale bevoorradingsregeling kon afdwingen bij de toenmalige communistische minister voor ravitaillering.⁵⁰ Dit verontrustte Bouffieux dermate, dat ze het hele dossier opnieuw ter hand nam. Om te vermijden dat de communistische regeringsdeelname “in diskrediet zou raken”, vroeg ze de communistische minister voor Volksgezondheid om niet in te gaan op de uitnodiging voor de bewuste openingsceremonie.⁵¹ Desalniettemin bleef Gérard zich duidelijk op allerhande manieren liëren aan de partij. De zaak was nu dermate geëscaleerd dat Edgar Lalmand hoogst persoonlijk ingreep en Bouffieux om tekst en uitleg vroeg. Bouffieux verklaarde daarop:

*“Il ya des raisons d’être mis en garde contre ce personnage, mais personne n’a voulu prendre la responsabilité d’apporter un élément concret permettant de l’exclure du Parti.”*⁵²

Dit bewijst inderdaad dat de bewijslast tegen Gérard te gering was en dat het risico op een contraproductief uitsluitingsvertoog te groot was. Ze zocht de oorzaak daarvoor bij het gebrek aan “waakzaamheid” en “verantwoordelijkheidszin” binnen de partij. Het vertoog rond de “waakzaamheid” sloeg dus zondermeer op het leveren van bepaalde gegevens waarmee het uitsluitingsvertoog formeel gestoffeerd kon worden. Over het verdere verloop van dit dossier bevat het archief helaas geen verdere gegevens. Desalniettemin kwam hier een uitermate boeiende wisselwerking naar de oppervlakte. Alles lijkt er immers op te wijzen dat de Commissie der Kaders, zowel voor, tijdens als na de bezetting, in wezen een “clandestien” apparaat was, dat dus buiten het formele organogram viel. We hebben ons echter al duidelijk gedistantieerd van een dichotoom schema dat de clandestiene structuren nadrukkelijk tracht te onderscheiden van de rest van de partij. Kort gesteld, lijkt het ons niet onwaarschijnlijk dat de Commissie der kaders een semi-clandestiene functie vervulde.

⁴⁹ Brief van Deschamps aan de Federale Kaderverantwoordelijke van Namen: 21 november 1945. Archief van de PCC: Dossier Gérard (1003). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁵⁰ Brief van Gerard aan Deschamps: 30 november 1945. Archief van de PCC: Dossier Gérard (1003). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁵¹ Brief van Deschamps aan Raoul D’Hoedt attaché op het kabinet van de Minister van Volksgezondheid: 15 december 1945. Archief van de PCC: Dossier Gérard (1003). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁵² Nota van Deschamps aan Edgar Lalmand: 18 april 1946. Archief van de PCC: Dossier Gérard (1003). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

De uiteenlopende activiteiten die de Commissie vlak na de bevrijding ontplooiden, wijzen zelfs nadrukkelijk in die richting. Enerzijds speelde de commissie dus een cruciale rol bij de benoeming van nieuwe kaders, maar anderzijds was ze ook betrokken bij de interne partijdiscipline. De eerste rol vervulde ze in alle openheid, hoewel het orgaan niet vermeld stond in de statuten, en de tweede functie vervulde ze clandestien. Dat beide functies met elkaar verbonden waren, hebben we al aangetoond aan de hand van de wijze waarop de formele kanalen konden worden aangewend voor het disciplinerende luik van de kaderpolitiek. Deze boeiende wisselwerking kwam anderzijds ook op het niveau van de discursieve praktijken van de Commissie der Kaders tot uiting. We hebben het dan uiteraard over de wijze waarop de discursieve praktijken rond “de eenheid” functioneerden. Enerzijds kwam dit tot uiting op het niveau van de klassieke kaderpolitiek, waar de KPB zich liet kenmerken door een zogenaamde “openheid” naar de “brede democratische stromingen” in België, en anderzijds kwam dit tot uiting op het niveau van de disciplinerende werking, waarbinnen tal van vertogen in stelling werd gebracht tegen alle mogelijke handelingen die de partij “in diskrediet konden brengen” bij diezelfde stromingen en tendensen (waakzaamheid, partijtrouw, .

Dit hield echter ook in dat het uiten van bepaalde beschuldigingen, die het imago van de partij zagezegd beschadigden, bestraft konden worden met een uitsluiting. Zo werd Gust Roeland uit de rangen van de partij gesloten nadat hij de vrouw van een vooraanstaand syndicaal militant had beschuldigd van de illegale handel in boter. Of de beschuldigingen nu klopten of niet doet hier niet terzake, wat hier terzake doet is dat de partij deze beschuldigingen naast zich neerlegde en integendeel de militant die de beschuldigingen geuit had uit de rangen van de partij sloot. Indien ze niet klopten, is het namelijk tekenend dat Gust Roeland uitgerekend deze beschuldiging uitte, aangezien hij wist hoe gevoelig de zwarte markt lag bij een partij die geleid werd door een minister van Ravitaillering: Edgar Lalmand. De partij beoordeelde zijn beschuldigingen dus als “laster” (calomnie) aangezien hij niet bereid zou geweest zijn om ze te herhalen in het bijzijn van Werrebrouck.⁵³ Door zijn beschuldigingen bedreigde Roeland dus het imago van de KPB als “volwaardige” en “betrouwbare” regeringspartner, waardoor hij zondermeer uit de rangen van de partij werd gesloten. Het vertoog rond de “laster” en het “sectarisme”, waren op die manier twee zijden van éénzelfde medaille. Indien de beschuldigingen tegenover een bepaalde militant door de partij werden aanvaard, dan kon dit resulteren in een uitsluiting. Het ging dan steeds om beschuldigingen die zogenaamd de positie van de partij “bedreigden”. Waren het daarentegen beschuldigingen die volgens de partij op niets berusten, dan kon diegene die ze geuit had, volgens dezelfde redenering wegens “laster” uitgesloten worden. Uiteraard waren deze “feiten” niet noodzakelijk “objectief” en waren ze integendeel onderhevig aan de tijd-ruimtelijke belangen van de partij. Indien het de partij goed uitkwam konden bepaalde beschuldigingen als laster worden afgedaan, hoewel ze eventueel op “objectieve gegevens” berustten. Meer algemeen zou men kunnen stellen dat de dominante factie van de KPB zich van deze vertogen bediende om haar positie te bestendigen en de bestaande machtsverhoudingen te reproduceren. Dergelijke vertogen maakten immers deel uit van de discursieve formaties die “de militanten” disciplineerden tot de leden van een “volwaardige” en “betrouwbare” regeringspartij. De praktijken die met “laster” en “sectarisme” in verband gebracht werden, konden op die manier als extern aan hun communistische subjectiviteit beschouwd worden, waardoor de militanten ook probleemloos uit de rangen van de partij gesloten konden worden. Het vertoog rond het “sectarisme” legitimeerde anderzijds een bepaalde “openheid” tegenover de “democratische tendensen binnen de Belgische samenleving” en vice versa.

⁵³ Verslag van de kaderverantwoordelijke van de federatie Gent aan Bouffieux: 30 juli 1946. van de PCC: Dossier Werrebrouck (6309). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

Deze “openheid” hield meerbepaald in dat de partij ook externe elementen aan de partij probeerde te binden. De externe openheid, ging op die manier gepaard met een interne disciplinerende, beide elementen waren dus onlosmakelijk met elkaar verbonden. Deze wisselwerking tussen beide vertogen, legt de kern van de stalinistische ideologie en praktijk voor deze periode bloot. Een ander interessant vertoog, dat in de jaren '30 tegen de leiding De Boeck-Willems in het verweer was gebracht, was dat rond het “trotskisme”. In de periode onmiddellijk na de oorlog kwam het echter opmerkelijk minder aan bod, aangezien elke “dissidentie” probleemloos geïntegreerd kon worden binnen het vertoog rond het “sektarisme”, dat er dus ook historisch gezien verband mee hield. Desalniettemin sloeg men in 1946 groot alarm toen er in de Henegouwse federatie een “trotskistische kern ontmaskerd” werd. Eigenlijk ging het om enkele militanten die zich publiekelijk vragen hadden gesteld bij de regeringsdeelname van de KPB en bij de "afwezigheid van een revolutionair ordewoord".⁵⁴ Uiteindelijk werd slechts één van hen op orders van de Nationale kaderverantwoordelijke door de CCC uitgesloten.⁵⁵

De uitsluitingsdossiers van de eerste maanden van 1947, dus voor het uittreden uit de regering in maart '47, bevestigen de ontwikkelingen die we reeds geschetst hebben. Zo is er de “affaire Calonne” uit januari '47. Calonne werd uit de rangen van de partij gesloten:

*“Pour avoir fait la contradiction aux meetings du Parti, avoir attaqué le camarade Lalmand et le ministère du Ravitaillement.”*⁵⁶

Pas op 26 februari zou dit verslag formeel door het Nationaal-Secretariaat bevestigd worden, hoewel de uitsluiting toen al lang een feit was.

Een andere “affaire” had betrekking op de gemeenteraadsverkiezingen van 1946. De Politiek-Secretaris van Embourg, een zekere Fernand Leboeuf, werd namelijk *“une attitude hostile à la politique unitaire du parti”* verweten. De KPB had immers, geheel in de lijn van haar naoorlogse politiek, opgeroepen om in Embourg met een ééngemaakte lijst onder de naam: “Union Démocratique” naar de kiezer te trekken. Op deze lijst figureerden dus ook tal van niet-KPB'ers. Toen de lijstsamenstelling bekend werd, bleek dat Leboeuf, als eerste communist op de lijst, “slechts” de tweede plaats zou bekleden. Leboeuf nam dit niet en liet in de hele gemeente pamfletten verspreiden, waarin hij verklaarde dat hij niet zou deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen. Hij riep de inwoners van Embourg bovendien op om te stemmen voor: *“des véritables démocrates”*. Hij diende vervolgens klacht in bij de lokale politie tegen Neuray wegens valsheid in geschrifte. Neuray zou immers een vals pamflet verspreid hebben waarin Leboeuf zagezegd opriep om net massaal te stemmen voor de kandidaten op de lijst “Union Démocratique”. De partij heeft deze beschuldiging van Leboeuf trouwens nooit ontkend.⁵⁷ Dit “valse” pamflet bevindt zich in het dossier van Leboeuf en biedt inzicht in het naoorlogse politieke vertoog van de KPB, en bevestigt op een indringende manier onze voorgaande bevindingen:⁵⁸

⁵⁴ De kritiek van het zogenaamde “gebrek aan een revolutionair ordewoord” is inderdaad een klassieke trotskistische kritiek, daarom dat de partij zich in dit geval van dit vertoog bediende. Nota van Tytgat aan Deschamps: 26 juli 1946. Archief van de PCC: Dossier Place (1814). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁵⁵ Verslag van de CCC: 7 augustus 1946. Archief van de PCC: Dossier Place (1814). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

⁵⁶ Verslag van de CCC aan het secretariaat-generaal: 15 januari 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁵⁷ Verslag van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat gedateerd op 5 februari 1947. Archief van de PCC: Dossier Leboeuf (1430) DACOB-CARCOB.

⁵⁸ Pamflet met als titel : *Un exemple de Volonté unitaire d'union démocratique*. Archief van de PCC: Dossier Leboeuf (1430) DACOB-CARCOB

“ Pour nous, communistes, la guerre n’a pas été une parenthèse. Elle a été la démonstration de la nécessité d’unir toutes les forces du progrès pour assurer le triomphe de la cause qui nous a coûté si cher : le TRIOMPHE de la DÉMOCRATIE. La lutte n’est pas finie, les forces réactionnaires se regroupent, masquent leur visage sous l’étiquette du PSC. Le PSC est le parti qui n’a rien de social, rien de chrétien. Défenseurs des trusts et monopoles sans patrie, des traîtres et inciviques.”⁵⁹

De KPB deed dus geheel conform deze logica een voorstel tot zogenaamde “eenheid” aan de BSP:

“Pour ces raisons, notre Parti Communiste a lancé le cri de ralliement de l’Union des communistes, des socialistes et de tous les démocrates, contre la réaction. Particulièrement à Embourg, nous nous sommes adressés à la section du Parti Socialiste, dont les hommes n’ont pas compris que les circonstances imposaient de réaliser l’armée de la victoire : L’UNION . Nous ne polémiquerons pas, ils en ont pris la responsabilité, nous ne pouvons que regretter.”

Leboeuf, die zich uit onvrede over zijn tweede plaats en in reactie op dit “valse” pamflet tot de inwoners van Embourg gericht had en het imago van de partij bovendien “geschaad” had door klacht in te dienen bij de plaatselijke politie, werd dus zondermeer uit de rangen van de partij gezet. De partij hield trouwens nog een stok achter de deur door Leboeuf duidelijk te maken dat hij in aanmerking kon komen voor een wederopname in de partij indien hij zijn klacht onmiddellijk introk, deed hij dat niet, dan was de uitsluiting definitief.⁶⁰

3.4.5. Het “grootschalig fractiewerk in Vlaanderen”

Bovenstaande stellingen kunnen probleemloos gestaafd en verfijnd worden aan de hand van het voornaamste uitsluitingsdossier dat we voor de hele periode 1944-1956 terugvonden. We doelen o.a. op de “affaire Malijs”, die betrekking had op de ontwikkelingen binnen de Gentse Eenheidsvakbond. De twee leiders van de Gentse Eenheidsvakbond, namelijk Malijs en Van Herck, weigerden vanaf juni 1946 nog langer bijdragen door te storten naar het ABVV. Malijs was voordien zelfs al een stap verdergegaan en had in Antwerpen een dissidente zeeliedenvakbond opgericht.⁶¹ Vervolgens betaalde hij de werking van die dissidente vakbond met gelden die strikt genomen aan het ABVV toekwamen.⁶² Dit bedreigde vanzelfsprekend de (syndicale) politiek van de KPB, die in deze periode gericht was op aansluiting met “de brede democratische stromingen”. Daarom werd dus in allerijl een delegatie van de Commissie der Kaders uitgevaardigd die de zaak van naderbij moest onderzoeken. Toen Malijs geïnterpelleerd werd over zijn bijtende kritiek aan het adres van de leiding van de partij, antwoordde hij:

⁵⁹ We willen terzijde toch even opmerken dat de KPB de PSC er hier beschuldigde niet “christelijk” te zijn, wat voor een communistische partij toch wel een opmerkelijke “kritiek” is, die echter perfect kaderde in deze nieuwe “Volksfrontpolitiek” waarin de KPB dus een appèl deed op “de ware christenen”.

⁶⁰ Verslag van de vergadering van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat gedateerd op 5 februari 1947. Archief van de PCC: Dossier Leboeuf (1430) DACOB-CARCOB.

⁶¹ HEMMERIJCKX (R.). *Op.Cit.* p. 240

⁶² Brief van Werrebrouck aan de algemene secretaris van de Gentse federatie: 13 mei 1946. Archief van de PCC: Dossier Malijs (5697). Ongenummerd, DACOB-CARCOB

“Le parti recevra bientôt le contrecoup de la politique qu’elle suit actuellement. Les travailleurs ne sont pas d’accord avec cette politique. Nous sentons que nous trompons la masse pour une grande part.”

Toen hem gevraagd werd deze stelling verder uit te werken, verklaarde hij het vermeende “reformisme” van de partij vanuit de zogenaamde “hang naar ministerposten” waaraan de kopstukken van de partij zich “schuldig gemaakt hadden”. De commissie maakte hem vanaf dat ogenblik duidelijk dat ze het secretariaat-generaal zou inlichten en dat Malijs voor de CCC zou gedaagd worden (wat nogmaals wijst op de ondergeschikte rol van de CCC tegenover de Commissie der Kaders). Malijs antwoordde daarop laconiek dat hij de CCC niet erkende, en nooit meer iets met de partij te maken wou hebben. Daarop diende hij niet alleen zelf ontslag in, maar deed hij dat ook in naam van Van Herck. Het opvallende is dat de rapporteurs aan Bouffieux voorstelden om beide militanten uit te partij te zetten, hoewel ze dus zelf al uit de partij waren gestapt. Dit bevestigt de stelling van Jean Blume dat men destijds niet uit de partij kon stappen, maar er enkel kon worden uitgezet.⁶³ Indien de mogelijkheid tot eervol ontslag zou bestaan hebben, dan zou dat aan bepaalde zogenaamde “dissidenties” impliciet een zekere legitimiteit hebben toegekend. In dit geval was zulks uiteraard onaanvaardbaar, aangezien het de samenwerking in het ABVV in gedrang had kunnen brengen. Daarom was deze affaire allerminst gesloten met het uittreden van Malijs en Van Herck, en wel integendeel. De “dissidente syndicalisten” dienden gebrandmerkt te worden als “verraders” en als “vijanden” van de partij uit de rangen van de partij gesloten te worden. In die optiek stak de Commissie der Kaders een interessant vertoog in elkaar, dat we in de mate van het mogelijke zullen reconstrueren.

Malijs werd immers samen met Van Herck gelinkt aan de ophefmakende “affaire Degryze” die zelf gelinkt was aan de “affaire Isi”. Op basis van deze “affaire” werd in die periode gewag gemaakt van “grootschalig fractiewerk in Vlaanderen”, dat zelfs vergeleken werd met de beruchte “affaire Willems-De Boeck”. Als we de lange termijn ontwikkelingen in de KPB in ogenschouw nemen, gaat het hier inderdaad samen met de Grippistische afscheuring en de “affaire Willems-De Boeck” om de meest ophefmakende “affaire” uit de geschiedenis van de KPB. Door Malijs en Van Herck met de “affaire Isi” in verband te brengen, konden ze probleemloos als “verraders” uit de partij worden gezet.⁶⁴ Het was trouwens nadien Nationale Kaderverantwoordelijke die Theo Dejace van deze ontwikkelingen op de hoogte bracht en hem aanmaande om een nieuwe syndicale vleugel van de partij op te richten in Gent.⁶⁵ Dit bevestigt dus nogmaals de vooraanstaande rol die de Commissie der Kaders in deze periode bekleedde. Een sleutelfiguur in het vertoog rond het “Vlaamse fractiewerk” was Jonas De Gryze, die notabene lid was van het Centraal Comité en deel uitmaakte van de CCC. De bal ging aan het rollen toen een joodse militant, genaamd Isi, op basis van dubbelzinnige getuigenissen voor de CCC werd gedaagd. Isi zou kritiek hebben geuit op de clandestiene structuren van de partij, en verklaard hebben dat er in de partij geen plaats was voor “eerlijke kritiek”. Nadien zou hij het gerucht verspreid hebben dat de partij in de nadagen van de bevrijding revolutionaire activiteiten zou hebben ontwikkeld. Deze uitspraken wierpen een schaduw over de KPB, die zich net als een loyale regeringspartner wou opstellen. Op orders van het secretariaat-generaal, werd Isi uiteindelijk uit de rangen van de partij gesloten.

⁶³ BLUME (J.). *Drôle d’agenda*. Bruxelles, Fondation Joseph Jacquemotte, 1985, p. 101

⁶⁴ Verslag van Joseph Leemans aan Lucette Bouffieux: 17 mei 1946. Archief van de PCC: Dossier Malijs (5697). pp. 1-2, DACOB-CARCOB Brief van Bouffieux aan de Federale Kaderverantwoordelijke van de federatie Gent: 3 augustus 1946. Archief van de PCC: Dossier Malijs (5697). DACOB-CARCOB

⁶⁵ Brief van Bouffieux aan Theo Dejace: 3 augustus 1946. Archief van de PCC: Dossier Malijs (5697). DACOB-CARCOB

De CCC diende de beslissing slechts formeel te bevestigen, maar tegen de verwachtingen in verzette een deel van de commissie zich tegen deze beslissing. Eén van hen was Jonas Degryze die zich tijdens de stemming onthield en zich daardoor het argwaan van de partijleiding op de hals haalde.⁶⁶ In de CCC hadden eveneens de leden van de Commissie der Kaders zitting en het was notabene de rechterhand van Bouffioux, namelijk Polleunis, die evenmin bereid was om de beslissing van het secretariaat-generaal zondermeer te ratificeren. Naar verluid genoot Isi een enorm aanzien in de Vlaamse federaties en zou de partij "onnoemelijk veel gezichtsverlies lijden door zijn uitsluiting". Uiteindelijk werd Isi door het secretariaat-generaal voor 6 maanden uitgesloten. In diverse federaties greep men deze "ondemocratische uitsluiting" aan om uiting te geven aan het groeiende ongenoegen en de stijgende verontwaardiging. Dit had directe gevolgen voor de partijleiding. In bepaalde federaties weigerde men het spel nog langer mee te spelen en werden de kandidaten van het secretariaat-generaal botweg geweigerd, federale congressen vertraagd en uitgesteld, vragen gesteld bij de statuten enz. Hoewel Polleunis zelf verzet had aangetekend bij de uitsluiting van Isi, werd uitgerekend aan hem gevraagd om een verslag op te maken over de "oorzaken" en "oplossingen" voor dit groeiende ongenoegen. Polleunis nam deze taak echter iets te zeer ter harte, wat uitmondde in een lijvig verslag waarin hij ondermeer van leer trok tegen bepaalde "ondemocratische praktijken" binnen de partij:

*"Je ne peux me déclarer d'accord que les délégués au congrès ont dû signer leur bulletin de vote cela en contradiction flagrante avec les statuts de notre parti."*⁶⁷

Daarnaast beargumenteerde hij uitvoerig de "eerlijke intenties" van Isi en bepleitte hij derhalve zijn volledige onschuld. Polleunis werd, omwille van dit verslag, prompt uit zijn functie als adjunct van de Nationale Kaderverantwoordelijke ontheven en opgevolgd door Joseph Leemans.⁶⁸ Het lijkt ons dus niet onwaarschijnlijk dat men gepoogd heeft om Polleunis via dit verslag opnieuw te binden aan de partijleiding, hem als het ware te "testen".⁶⁹ Indien hij in zijn verslag de "Vlaamse dissidenties" bijvoorbeeld had verklaard vanuit het zogenaamde "sektarisme" dan had hij zijn formele trouw aan de partijleiding kunnen herbevestigen. Polleunis maakte via zijn verslag echter duidelijk dat hij integendeel begrip opbracht voor de "Vlaamse dissidenties", met als logisch gevolg dat hij uit zijn ambt werd ontzet, maar niet werd uitgesloten. Dit vonnis werd geveld door een Bijzondere Onderzoekscommissie die door het secretariaat-generaal werd samengesteld. Deze Commissie werd eigenlijk opgericht omdat zowel Polleunis als Degryze zitting hadden in de CCC en vooral omdat Polleunis zelf zitting had in de Commissie der Kaders.

⁶⁶ Verslag van de Bijzondere Onderzoekscommissie "Fractiegroep Degryze". s.d. Archief van de PCC: Dossier Fraction Degryze (5288). pp. 1-6, DACOB-CARCOB

⁶⁷ Verslag van Polleunis aan het secretariaat-generaal: 30 november 1945. Archief van de PCC: Dossier Polleuins (5818). pp. 1-3, DACOB-CARCOB

⁶⁸ Brief van Polleunis aan de Nationale KPB Penningmeester: 2 januari 1946. Archief van de PCC: Dossier Polleuins (5818). DACOB-CARCOB. Brief van Frans Leemans aan Gaston Werrebrouck: 7 maart 1946. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁶⁹ We verwijzen voor deze praktijken ondermeer naar Louis Van Geyt die verklaard heeft dat hij via zijn autobiografische nota gedwongen werd om zich formeel achter het standpunt van de partijleiding te scharen. MEYNEN (A.), VAN GEYT (L.). *Op. Cit.* p. 58 Claude Pennetier en Bernard Pudal brengen dit in verband met de constante verificatie binnen communistische partijen die men evenzeer als een constante interpellatie zou kunnen interpreteren. Het ging er dus om dat de militanten constant "zichtbaar moesten zijn", Pennetier en Pudal citeren in die context uitgebreid Michel Foucault: "*le pouvoir disciplinaire impose à ceux qu'il soumet un principe de visibilité obligatoire. Dans la discipline, ce sont les sujets qui ont à être vus. Leur éclairage assure l'emprise du pouvoir qui s'exerce sur eux. C'est le fait d'être vu, qui maintient dans son assujettissement <subjectivering> l'individu disciplinaire.*" PENNETIER (C.), PUDAL (B.). *Le questionnement biographique communiste en France (1931-1974)*. In: PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Op. Cit.* pp. 139-142

Daarom weigerde Polleunis de commissie te erkennen aangezien ze volgens hem niet “onpartijdig” was. Inmiddels was echter ook de “affaire Degryze” geëscaleerd o.i.v. diezelfde Bijzondere Onderzoekscommissie. De conclusies van deze commissie interpreteerden de houding van o.a. Degryze als “fractiewerk” (een bedreiging van de eenheid). Zijn weigering om de beslissing van het Secretariaat-Generaal formeel te ratificeren in de CCC, plaatste hem op gelijke voet met Isi. Alle vormen van “indiscipline”, die zich sindsdien in de Vlaamse federaties had voorgedaan in de nadagen van de uitsluiting van Isi, kwamen voortaan op het conto van Isi en zijn “trawanten”. Isi had dus zagezegd een “parallele structuur” opgericht binnen de partij:

“Ze hebben geweigerd zich neer te leggen bij de partijtucht terwijl zij hunne richtlijnen niet bij het Partijbestuur namen doch wel bij Isi. Er is sprake van groepstucht en niet van partijtucht.”⁷⁰

Elk dissonant geluid dat sinds 1944 had weerklonken, werd dus onvermijdelijk in verband gebracht met het “fractiewerk” van Isi. Dit gold bijvoorbeeld ook voor het ongenoegen dat bepaalde joodse militanten binnen de partij had geventileerd. Ook de zogenaamde “affaire Werrebrouck” werd in verband gebracht met het “grootschalig fractiewerk in Vlaanderen”. Deze “affaire” speelde zich opnieuw af in de Gentse federatie en werd gelieerd aan “de fractie Degryze”. Werrebrouck zou op een syndicale meeting verklaard hebben dat: “*de partij niets te zoeken heeft in het syndicaat*”. De CCC stelde aan het Nationaal-Secretariaat voor om Werrebrouck uit te sluiten, aangezien:

“En tant que membre du Parti, il fournit à nos adversaires l’occasion d’endosser au Parti sa politique anti-unitaire.”

Jean Terfve stuurde het verslag terug met de aantekening dat een “radicale” en “snelle” uitsluiting zich opdrong.⁷¹ De discursieve praktijken rond “de eenheid” werd dus in stelling gebracht tegen iedereen die zich, om welke reden dan ook, kritisch durfde uitlaten over de partijwerking. Aangezien “fractiewerk” synoniem stond aan “een aan de partij vijandige fractie”, diende men een welbepaald streefdoel aan de “fractie” toe te schrijven. Een fractie kon immers niet anders dan vijandig zijn, aangezien ze uiteraard “de eenheid” bedreigde. Al diegenen die zich tegen de partijleiding verzet hadden, werden dus van fractiewerk beschuldigd. Vooral het gedrag van De Gryze, die een topfunctie bekleedde in de belangrijke Gentse Federatie en bovendien zitting had in het CC en de CCC, werd door de partijleiding allerminst getollereerd. De beschuldigingen die tegen hem geuit werden, stonden uiteindelijk in verhouding tot zijn positie binnen de partij. Hij zou namelijk “gepoogd hebben om in Parijs zijn beklag te doen bij de leiding van de PCF”.

⁷⁰ Verslag van de Bijzondere Onderzoekscommissie “Fractiegroep Degryze”. s.d. Archief van de PCC: Dossier Fraction Degryze (5288). pp. 6-7,10, DACOB-CARCOB

⁷¹ Verslag van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat van de vergadering gehouden op 12 februari 1947: 15 februari 1947. We zouden trouwens eindeloos kunnen doorgaan met het opsommen van dossiers uit deze periode die betrekking hadden op de lijstvorming voor de gemeenteraadsverkiezingen, maar aangezien we niet in herhaling willen vallen, vermelden we nog kort enkele “affaires” in voetnoot. De “affaire Rigaux”: een aantal militanten in Courcelles hadden pamfletten verspreid waarin ze opriepen om niet op de communistische lijsttrekker te stemmen, maar wel voor lager geklasseerde kandidaten, vier militanten werden in dit dossier uitgesloten. Verslag van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat: 12 maart 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. In de “affaire Degueudre” kwam een militant in opspraak die “de goede naam” van andere militanten “beklad” had om zelf op de lijst te kunnen komen. Nota van Van Aerschot aan de Federale Kaderverantwoordelijke: 15 maart 1947. Archief van de PCC: Dossier Degueudre (0809) DACOB-CARCOB.

Op die manier hoopte hij, volgens de Bijzonder Onderzoekscommissie, “verwarring te stichten en onrust te zaaien” (bedreiging van de eenheid). Degryze zou nadien ook nog beweerd hebben dat het nationaal-secretariaat in dienst van het “Westers Blok” werkte en zich daartoe, voor ettelijke miljoenen, had laten omkopen. Volgens de leiding was het echter Degryze die zich had laten omkopen door “de reactie”.⁷²

*“De trawanten van de De Gryze hebben het steeds over de partijstatuten die zoogenaamd met voeten vertrapt worden. Door de ondervraging dezer elementen blijkt het dat zij nooit de partijstatuten gezien hebben, en dat zij niet de minste gedachte hebben over democratisch-centralisme op hetwelk zij berusten. Maar laat ons niet vergeten dat deze armzalige figuranten van de fractie niet de eenigen zijn -ver vandaar- in de oog van dewelke wij geen goede demokraten zijn. Een van de zwaarste stukken der reaktionnaire propaganda bestaat juist hierin ons voor te stellen als vijanden der democratie en laster uit te spreken over hetgeen zij noemen “de oosterlijke democratie”. Het is niet per toevallig dat wij hetzelfde zware geschut terug vinden in het fractie-werk.”*⁷³

De kritiek die vanuit de diverse Vlaamse federaties was geuit op het “ondemocratische karakter” van de partij werd doodeenvoudig geneutraliseerd en in het verweer gebracht tegen al diegenen die in de toekomst nog kritiek durfden uiten op de “interne democratie” binnen de KPB. Kritiek op de interne democratie werd dus vertaald in een “diversiepoging” die tot doel had de partij te discrediteren als volwaardige democratische partij en regeringspartner:

*“Want- en dit is het wezentlijke- wij bevinden ons voor een diversiepoging van breede mate door de reactie ondernomen op de vooravond der verkiezingen met het oog wantoestanden in den schoot der partij te stichten en zijn gezag voor de massa's te ondernemen.”*⁷⁴

Op basis van dit verslag werden naast Degryze ook zeven andere militanten uitgesloten.⁷⁵ Op die manier werd dus afgerekend met de dissonante geluiden uit de Vlaamse Federaties. Het centrale dossier waaraan dat van Degryze en Malys gelinkt werd, had dus te maken met de bedreiging die Isi vormde voor de regeringsdeelname van de KPB. Dat we dit uitgebreide dossier enkel maar kunnen begrijpen vanuit de rol die de KPB op dat ogenblik in de regering speelde, kunnen we afleiden uit het verslag van het Nationaal-Secretariaat aan de “Bijzondere Onderzoekscommissie” dat na afloop van de “affaire” werd opgesteld:

*“A la lueur de ces faits, il est évident à notre avis, que reposer la question Isi et revenir sur la rôle du parti au cours des évènements de novembre, contribuent, sciemment ou non, aux menées désagréatrices d'un petit group fractionnel que le parti Parti doit écraser, et apportent de l'eau au moulin de la Sûreté de l'Etat, qui depuis dix mois met en œuvre tous les moyens de la provocations pour pouvoir présenter le parti communiste comme une organisation putchiste et préparant un coup d'état sanglant.”*⁷⁶

⁷² Dit verklaart het “fractiewerk” dus retroactief als een expliciet aan de partij vijandige praktijk. Verslag van de Bijzondere Onderzoekscommissie “Fractiegroep Degryze”. s.d. Archief van de PCC: Dossier Fraction Degryze (5288). pp. 7-11, DACOB-CARCOB

⁷³ Verslag van de Bijzondere Onderzoekscommissie “Fractiegroep Degryze”. s.d. Archief van de PCC: Dossier Fraction Degryze (5288). p. 12, DACOB-CARCOB

⁷⁴ Verslag van de Bijzondere Onderzoekscommissie “Fractiegroep Degryze”. s.d. Archief van de PCC: Dossier Fraction Degryze (5288). p.13, DACOB-CARCOB

⁷⁵ Verslag van de Bijzondere Onderzoekscommissie “Fractiegroep Degryze”. s.d. Archief van de PCC: Dossier Fraction Degryze (5288). pp. 18-21, DACOB-CARCOB

⁷⁶ Nota van het Nationaal-secretariaat aan de Bijzondere Onderzoekscommissie. 1 december 1945. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

Polleunis had zich echter in een intern rapport ook kritisch uitgelaten over de partijleiding, maar dat volstond blijkbaar niet om hem zondermeer uit de rangen van de partij te zetten. Het uiteindelijke uitsluitingsvertoog zou echter eveneens door de Bijzondere Onderzoekscommissie in elkaar gestoken worden. De commissie stelde zich immers vragen bij het “laattijdige uitkomen van het fractiewerk”. Eén van de redenen was dat: “bepaalde verantwoordelijken bewust de ogen gesloten hadden voor de bloeiende fractionele activiteiten in Vlaanderen”. Het was duidelijk dat men met deze uitspraak Polleunis viseerde die reeds, zoals al werd aangehaald, uit zijn ambt als adjunct van de Nationale Kaderverantwoordelijke was ontheven. Polleunis schreef na de grootschalige uitsluiting van Vlaamse militanten bovendien een brief aan de Nationale Kaderverantwoordelijke, waarin hij in niet mis te verstane termen duidelijk maakte dat de Bijzondere Onderzoekscommissie geen erkend partijorgaan was en hij haar beslissingen dus nooit zou erkennen. Hij eiste vervolgens dat de uitgesloten militanten het recht kregen om zich voor het Nationale Congres te verdedigen, een recht dat hen trouwens door de statuten gegarandeerd werd:

“Zoo men eerlijk en democratisch wil handelen dat men dan toelaat dat die uitgesloten zich op het Nationaal-Kongres komen uitleggen. Maar wat moet daarvan verwacht worden als men in den Drapeau Rouge leest dat den Nat. Sekretaris van de partij zegt: “ het nationaal kongres zal zo democratisch mogelijk zijn? Zoolang dit niet gebeure zal ik den Kameraad Degryze als eerlijke en trouwe Kameraad aanzien en zijn verbinding niet van de hand wijzen.”⁷⁷

Deze brief vormde de bijkomende aanleiding om Polleunis in verband te brengen met de “fractionele groep” rond Isi en Degryse. Op 20 januari 1946 werd Polleunis tenslotte wegens: “ontucht en ondermijningswerk” uit de rangen van de KPB gesloten. Opvallend is ook de vreemde rol die Bert Van Hoorick in deze zaak gespeeld heeft. Van Hoorick werkte sinds het einde van de bezetting weliswaar op de redactie van “De Rode Vaan”, maar werd uit die functie ontheven om zich louter en alleen bezig te houden met “het binden van de Vlaamse Organisaties aan de partijleiding”. De “Vlaamse organisaties” zouden, volgens de commissie, op die manier “spoedig het gif van het fractioneel werk uitspuwen.” Van Hoorick heeft in zijn memoires melding gemaakt van de uitsluitingen van Isi en Degryse, maar ging niet dieper in op de rol die hij zelf in bovenstaande ontwikkelingen gespeeld heeft. Zijn rol in dit hele dossier versterkte op zijn minst zijn positie binnen de partij. Op het Nationale Congres van 1946 werd hij in elk geval op uiterst prille leeftijd formeel verkozen als lid van het Politiek Bureau.⁷⁸

Indien bovenstaande ontwikkelingen gekaderd kunnen worden in de context van de communistische regeringsdeelname, dan dienen we ons logischerwijs de vraag te stellen naar de ontwikkelingen na het uittreden uit de regering, en meerbepaald tot aan het fameuze congres van Vilvoorde, waar de KPB zogezegd een destalinisatie zou hebben doorgevoerd. Eerst en vooral gaan we echter aandacht te besteden aan het uittreden uit de regering in maart 1947.

⁷⁷ Brief van Polleunis aan Bouffieux: 6 januari 1946. Archief van de PCC: Dossier Polleunis (5818). DACOB-CARCOB

⁷⁸ Brief van Polleunis aan de afdeling Molenbeek: 29 januari 1946. Archief van de PCC: Dossier Polleunis (5818). DACOB-CARCOB. Verslag van de Bijzondere Onderzoekscommissie “Fractiegroep Degryze”. s.d. Archief van de PCC: Dossier Fraction Degryze (5288). pp. 15-17, DACOB-CARCOB Biografische nota van de leden van het Politiek Bureau. s.d. Archief van de PCC: Dossier Bert Van Hoorick (6879). P.1, DACOB-CARCOB

Hoofdstuk 4: De communistische kaderpolitiek en de ontwikkelingen in de periode 1947-1954

4.1. De verscherping van de Koude Oorlog: 1947-1953

Op de conferenties van Teheran, Yalta en Potsdam traden de spanningen tussen de Westerse mogendheden en de USSR al duidelijk voor het voetlicht. Het statuut van de toekomstige “Volksdemocratieën” en het politieke lot van Duitsland legden er de basis voor wat in 1947 zou uitmonden in een verscherping van de Koude Oorlog. De Truman-doctrine, die voorzag in substantiële Amerikaanse hulp aan o.a. Griekenland en Turkije, lag eigenlijk in het verlengde van de verzwakte positie van Groot-Brittannië dat, in het door burgeroorlog verscheurde Griekenland, niet langer in staat bleek om haar eigen belangen te behartigen. De Truman-doctrine resulteerde kort nadien in het Marshallplan, dat voorzag in economische steun aan landen die zogezegd door het communisme "bedreigd" werden. De Volksdemocratieën, die aanvankelijk bestuurd werden door "coalitieregeringen", zouden echter pas vanaf de oprichting van het Kominform (september 1947), stelselmatig afdrijven in de richting van stalinistische éénpartijstaten. Alleen Tito wist zich in 1948 aan de Russische invloed te onttrekken, mede omdat het Joegoslavische grondgebied destijds niet door het Rode Leger werd bevrijd, maar door Joegoslavische partizanenlegers, waardoor de greep van Stalin op Joegoslavië steeds relatief zwak was gebleven.

In 1949 werd, in reactie op het Marshallplan, de Comecon opgericht, dat voorzag in wederzijdse economische hulp tussen de diverse Oost-Europese staten. In datzelfde jaar werd ook de NAVO opgericht en mondde de blokkade van Berlijn uit in de oprichting van de BRD en de DDR. De Westerse grootmachten werden bovendien nog opgeschrikt door de oprichting van de Volksrepubliek China. Met de oorlog in Korea (1950-1953) mondde de Koude Oorlog voor de eerste maal uit in een rechtstreeks militair conflict. In zowel de VS als de USSR kwam het nadien tot een machtswissel, die uiteindelijk resulteerde in een relatieve versoepeling van de internationale verhoudingen tussen 1953 en 1956. Deze werd echter al snel doorbroken toen de Poolse en Hongaarse opstanden uitbraken en bloedig werden neergeslagen door het Rode Leger.¹ Laten we echter niet op de feiten vooruit lopen, en terugkeren naar de complexe context waarbinnen de KPB het besluit nam, om uit de regering Huysmans te treden. Kunnen we eigenlijk, zoals we hierboven gedaan hebben, afzonderlijk aandacht besteden aan de internationale ontwikkelingen, en daardoor de Koude Oorlog eigenlijk reduceren tot een “diplomatiek conflict” of “het product van onverzoenbare ideologische tegenstellingen”? Wanneer het gaat over het brede functioneren van de KPB in deze periode, dan resorteert een dergelijke analyse nogal snel mechanische effecten. Historische schema's zijn dan niet meer dan dichotomieën die, wanneer we ze van naderbij analyseren, verstrikt raken in hun eigen predisposities.

¹ VANDEN BERGHE (Y.). *De Koude Oorlog, 1917-1991*. Leuven, Acco, 2002, pp. 68-141, WOLIKOW (S.), TODOROV (A.). L'expansion communiste d'après-guerre. In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, 219-231

4.2. Het uittreden van de KPB uit de regering Huysmans

4.2.1. Een onderscheid tussen binnen- en buitenlandse verhoudingen?

Zoals reeds aangegeven werd, leverde de KPB verscheidene ministers aan de elkaar snel afwisselende naoorlogse regeringen. In niet minder dan vijf regeringen, bekleedden de communisten ministeriële ambten, die varieerden van Openbare Gezondheid en Ravitaillering tot Openbare Werken en Wederopbouw. In maart '47 trad de KPB echter definitief uit de regering. Dit gegeven wordt door tal van historici verklaard aan de hand van de verscherping van de Koude Oorlog. Deze stellingname wordt vooral in het verweer gebracht tegen de argumentatie die de KPB zelf lange tijd aanhield, namelijk dat ze uit de regering trad omwille van de stijging van de steenkoolprijzen. Th. Luykx was de eerste die, bij het verklaren van de gebeurtenissen in maart 1947, de nadruk legde op de internationale ontwikkelingen. Nadat duidelijk werd dat België deel zou uitmaken van een “Westers blok”, was de positie van de communistische ministers, volgens Luykx volkomen onhoudbaar geworden.²

Zonder deze argumentatie op voorhand volledig van de hand te willen wijzen, merken we toch op dat geen enkele auteur kan verwijzen naar de eventuele druk die op België, of op de KPB, zou zijn uitgeoefend door respectievelijk de Verenigde Staten of de USSR. Deze druk wordt dus impliciet gesuggereerd, maar allerminst beargumenteerd. Deze opmerking is ondermeer van toepassing op de stellingname van Luc Peiren, die de nadruk legde op gelijkaardige ontwikkelingen in Italië en Frankrijk en derhalve besloot dat de KPB uit de regering trad o.i.v. de zich verscherpende Koude Oorlog.³ Dit wordt echter door de chronologie van de feiten enigszins tegengesproken. De KPB nam immers op 10 maart in besloten kring de beslissing om uit de regering te treden, dat is dus vóór de Truman-doctrine, vóór het Marshallplan en vóór de oprichting van het Kominform. Dit neemt uiteraard niet weg dat de KPB eventueel kon anticiperen op de zich verscherpende internationale verhoudingen. De eventuele betrokkenheid van de CIA en de Amerikaanse diplomatie kan evenmin overschat worden, aangezien zij eerder een observerende rol speelden. Anderzijds valt niet te ontkennen dat de CIA actieve steun verleende aan het anticommunisme van de BSP.⁴ Met dit gegeven voor ogen dienen we ons misschien opnieuw te buigen over de verhouding tussen de KPB en de BSP? Eind december 1946, deed Lalmand een dwingende oproep aan zijn partij om meer aandacht te besteden aan “de eenheid” binnen het ABVV. Dit was dus een openlijke oproep om meer terrein te bezetten binnen het ABVV. Een mogelijke verklaring, dient dus misschien eerder in deze syndicale context gezocht te worden? Het lijkt immers een vaststaand feit, dat de KPB geen rechtstreekse druk ondervond vanwege Moskou. Pas vanaf juli 1947, het ogenblik waarop de USSR officieel stelling had genomen tegen het Marshall Plan, legitimeerde de KPB haar uittreden niet langer via de verhoging van de steenkoolprijzen. De KPB begon integendeel steeds nadrukkelijker te argumenteren dat ze was opgestapt onder invloed van de “imperialistische druk”, die uiteraard geïncarneerd werd door de Verenigde Staten.⁵

² LUYKX (T.). *Op. Cit.* p. 396.

³ Respectievelijk vóór 12 maart, 4 juni en 30 september. PEIREN (L.). *De Communistische Partij van België gedurende de Koude Oorlog 1944- 1968*. In: *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989*. VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.). (Eds.). Tielt, Lannoo, 1997, p. 192.

⁴ BOXHOORN (A.). *The Cold War and the rift in governments of national unity: Belgium, France and Italy in the spring of 1947: a comparison*. Amsterdam, Historisch seminarium, 1993, pp.102-104, WITTE (E.), CRAEYBECKX (J), MEYNEN (A.). *Op.Cit.* p.250.

⁵ Blijkbaar een stelling die ook Ivan Ollevier zich nog liet aanpraten in zijn interviews: OLLEVIER (I.). *De laatste communisten: hun passies, hun idealen*. Leuven, Van Halewyck, 1997, p. 138.

In september 1947 ging de partij echter nog een stap verder, en poneerde dat ze allerminst vrijwillig was opgestapt, maar daartoe “gedwongen” werd door de andere regeringspartners, die daarmee op hun beurt zagezegd “buitenlandse orders uitvoerden”.⁶ Het voorgaande lijkt erop te wijzen, dat de oorzaak voor het uittreden uit de regering, bij binnenlandse verhoudingen en ontwikkelingen moet gezocht worden, zonder evenwel de buitenlandse impact op die verhoudingen te onderschatten. De BSP begon zich vanaf 1946 immers steeds beter te herstellen van de diepe wonden die voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog geslagen werden. Op die manier kon de partij het verloren terrein weer herbezetten en werden de communisten opnieuw in het defensief gedwongen. De oproep van Lalmand om meer posities binnen het ABVV in te nemen, moet in deze context gezien worden. Uiteindelijk kunnen we deze complexe context niet zondermeer opdelen in “binnenland” en “buitenland”, omdat beiden niet los van elkaar kunnen gezien worden. De Koude Oorlog was -net als de Wederopbouw van Europa- immers ook een manifest binnenlands gegeven.

De KPB had het sociaal-pact bijvoorbeeld nooit mee onderhandeld, maar voerde het anderzijds wel mee uit. De prijs- en loonpolitiek die door het ABVV werd voorgestaan, werd bovendien versterkt door de positie waarin de KPB zich, door haar regeringsdeelname, gemanoevreerd had. De interne machtsstrijd binnen het ABVV, tussen enerzijds socialisten en anderzijds communisten, kan volgens ons niet los gezien worden van de hernieuwde consolidatie van de arbeidsverhoudingen. De eenheidstendens, die binnen het ABVV belichaamd werd door Dejace, kon zich dus niet echt afzetten tegenover de meer gematigde BVV-stroming. De lachende derde, was uiteindelijk de MSU-stroming rond Renard, die wel de handen vrij had om zich op het syndicale vlak nadrukkelijk te manifesteren. Het ontslag van de communistische ministers dient dus misschien eerder vanuit deze context verklaard te worden?⁷

Anderzijds dringt zich ook een vergelijking op met de gebeurtenissen van november 1944, toen de KPB onder het mom van de ontwapening van het verzet eveneens uit de regering trad, hoewel ze daar als regeringspartij zelf mede voor verantwoordelijk was geweest! Vanuit de politiek die de KPB op dat ogenblik voerde, was het namelijk niet meer dan logisch dat zij mee participeerde aan de ontwapening van het verzet. Stalin had bovendien, in november '44 aan de westerse communistische partijen laten weten, dat ze zondermeer moesten ontwapenen.⁸ Uit het voorgaande hoofdstuk bleek bovendien duidelijk hoe de KPB haar militanten tijdens de regeringsperiode disciplineerde tot leden van een “betrouwbare” en “volwaardige” regeringspartij. Met betrekking tot de gebeurtenissen van maart '47 zou men dus een gelijkaardige argumentatie kunnen aanvoeren. De KPB had het gevoerde sociaal-economische beleid ondersteund, maar diende zich er formeel tegen af te zetten en opnieuw formeel te appelleren aan haar “voorhoederol”, en dit met het oog op de zich verscherpende internationale verhoudingen. Waarschijnlijk anticipeerde de KPB op de ontwikkelingen die zich vanaf maart 1947 zouden voordoen, en trad ze daarom uit de regering. Binnen die context kunnen we gewoon geen onderscheid maken tussen binnen- en buitenlandse verhoudingen. Een dergelijke analyse wil namelijk ook rekening houden met de rol die de communistische ministers in de eerste naoorlogse regeringen gespeeld hebben.

⁶ BOXHOORN (A.). *Op.Cit.* pp. 104-106.

⁷ HEMMERIJCKX (R.). *Van Verzet tot Koude Oorlog 1940-1949: machtsstrijd om het ABVV.* Brussel, VUB press, 2003, pp. 248-249.

⁸ Notes de l'entretien du Cam. I.V. Staline avec le secrétaire général du Comité Central du Parti Communiste Français le camarade Thorez. In : *Communisme*, nr. 45-46, 1996, pp. 22-29.

4.2.2. Was de “historische rol” van de KPB in 1947 uitgespeeld?

Is de vraag naar de eventuele oorzaken van het ontslag eigenlijk wel relevant in het licht van de lange termijn ontwikkelingen binnen de KPB? Wat zegt het uittreden uit de regering in 1947 bijvoorbeeld over het feit, dat de KPB nadien geen enkele politieke rol van betekenis meer heeft gespeeld? Dat de partij vanaf het uittreden uit de regering “opnieuw sectair” zou geworden zijn, zoals ondermeer door Louis Van Geyt wordt voorgestaan? Louis Van Geyt reageerde immers als volgt op onze vraag naar de gebeurtenissen op het congres van 1954, waar de toenmalige leiding aan de dijk werd gezet.

WDR: “*Hoe kan zoiets gebeuren? Hoe kon Edgar Lalmand zo simpel opzij worden geschoven?*” LVG: “*Ik denk dat de sektaire leiding, ik zeg nu eventjes sektair, het is complexer, maar ze was ondermeer sectair. Leiding die zeer sectair was geworden vanaf het uittreden uit de regering in maart '47.*”⁹

Dit lijkt ons een al te eenvoudige analyse, die bovendien gewoon de ideologische en retorische schema's uit 1954 reproduceert (het Congres van Vilvoorde). We hebben trouwens al aangetoond hoe het vertoog rond het “sectarisme” integraal deel uitmaakte van de klassieke stalinistische discursieve praktijken rond “de eenheid”. In die optiek heeft men op het congres van Vilvoorde allerm minst een “destalinisatie” doorgevoerd, maar gewoon -met behulp van een uitgebreid arsenaal aan stalinistische vertogen- de dominante factie binnen de partij uitgeschakeld, waarover later ongetwijfeld meer.

Voorlopig lijkt het ons niet oninteressant, om het uittreden uit de regering in 1947, tijdelijk los te koppelen van de tanende politieke invloed van de KPB vanaf 1947. Op basis van een comparatieve benadering zou men weliswaar kunnen poneren dat het electoraat van de KPB vanaf 1947 stelselmatig begon af te kalven, maar anderzijds waren ook de verkiezingen van 1946 al een “nederlaag”, hoewel de partij haar stemmenaantal meer dan verdubbelde! De teleurstelling in de hogere partijregionen stak echter schril af tegen de vreugdekreten die in de communistische pers werden geslaakt.¹⁰

Men zou dus kunnen stellen dat het “electoraat” van de KPB reeds lang vóór 1947 begon af te kalven. Stellen dat de KPB achteruit ging na het uittreden uit de regering, is dus minder vanzelfsprekend als doorgaans wordt aangenomen. Om inzicht te verwerven in de reden waarom de KPB vanaf 1947 geen politieke factor van betekenis meer was, lijkt het ons interessant om aandacht te besteden aan de bredere ontwikkelingen, die zich in de periode 1944-1947 hebben voorgedaan. De nadruk van de economische politiek lag in de jaren net na de oorlog voornamelijk op de codificatie van het “sociale overleg”. De staat speelde op haar beurt, via de vervangingsinkomens, een cruciale rol in de reproductie van de arbeidskracht. Hier werd m.a.w. de basis gelegd voor wat later zou uitgroeien tot de zogenaamde “verzorgingsstaat”. Enkele syndicale topbureaucraten hadden reeds tijdens WO II, samen met vertegenwoordigers van de werkgeversorganisaties en enkele hoge functionarissen, het “ontwerp van overeenkomst tot sociale solidariteit” opgesteld.

⁹ Interview met Louis Van Geyt door Widukind De Ridder: 8 februari 2004 (zie bijlage: audio-CD).

¹⁰ José Gotovitch leidt dit ondermeer af uit de samenstelling van de lijst met opvolgers, die geeft namelijk een indicatie van de verwachtingen die de KPB in 1946 koesterde. GOTOVITCH (J.). *Histoire du parti communiste de Belgique*. p. 30

Op 28 december 1944 werd het “sociaal pact” door de drie partijen ondertekend. Het moest enerzijds de bestaande tegenstellingen kanaliseren tot sociale conflicten tussen werknemers- en werkgeversorganisaties, en daarmee verbonden een lotsverbetering van de arbeidende klasse realiseren. Voorts ontfermde de overheid zich over de zelf-reproductiemogelijkheden van het private kapitaal. De economische groei die in de jaren net na de oorlog gerealiseerd werd, betekende immers een reële bedreiging voor het heersende concurrentiesysteem.

Hoe intensiever de investeringen werden, hoe sterker de productie steeg, maar tevens hoe hoger de productiekosten werden. Kortom, de economische groei ging gepaard met een tendentiële daling van de winstvoet. De karakteristieken van de Belgische economie bleven dus ook na 1945 haast ongewijzigd. De basissectoren (ijzer, staal, kolen,...) kregen kapitaalimpulsen vanwege het holdingkapitaal, maar de sector van de duurzame consumptiegoederen werd nog amper of niet geëxploiteerd. De Belgische economie richtte zich op de export en stelde minder vertrouwen in het ontwikkelen van een dynamische binnenlandse markt. De overheidspolitiek volgde deze ontwikkelingen en was eerder deflatorisch en richtte zich dus evenmin op het stimuleren van de binnenlandse markt.¹¹

Wat was eigenlijk de rol van de communisten in deze periode? De ministeries voor Ravitaillering, Openbare Werken, Wederopbouw en Openbare Gezondheid speelden ongetwijfeld een cruciale rol in de consolidatie van de naoorlogse interne machtsverhoudingen. Het ministerie van ravitaillering, onder leiding van Lalmand, speelde bijvoorbeeld een cruciale rol in het bestrijden van de zwarte markt en in het normaliseren van de prijzen. Albert Marteaux ontfermde zich op zijn beurt over de gezondheidszorg en voerde ,in het verlengde van de oprichting van de sociale zekerheid, het aantal ziekenhuisbedden fors op, professionaliseerde de verpleegkundige sector, reorganiseerde de sector van de publieke ziekenhuizen, enz.¹² In dat opzicht was de bijdrage van de KPB, tot ondermeer de reproductie van de arbeidskracht, na 1947 uitgespeeld. Als enige in Europa bereikte de Belgische economie rond 1947 immers opnieuw haar vooroorlogse peil.¹³ Het productiepeil lag in 1947 op hetzelfde niveau als in de periode 1936-1938.¹⁴ De koopkracht van het bruto uurloon in 1947, liep zelfs opnieuw gelijk met dat van 1938. De redenen voor dit relatief snelle herstel, dienen deels gezocht te worden bij het feit dat het Belgische productieapparaat nagenoeg intact uit de Tweede Wereldoorlog was gekomen. Bovendien konden de klassieke Belgische basissectoren optimaal inspelen op de stijgende vraag die door de wederopbouw van Europa werd aangewakkerd.

Een belangrijke opmerking, die in deze context niet onvermeld mag blijven, is dat de Belgische economie, die in de vooroorlogse periode nog gekenmerkt werd door lage lonen, in de naoorlogse periode gekenmerkt werd door hoge lonen. Dit was uiteraard van cruciaal belang binnen de take-off van een Keynesiaanse economie. Voorts kan de invoering van een heus “sociaaloverlegmodel” op het niveau van zowel de bedrijven, de sectoren als de natie vanaf 1948 symbool staan voor die ontwikkelingen.¹⁵

¹¹ WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.), MEYNEN (A.). Op. Cit. pp. 285-290

¹² LEMAITRE (J.). Albert Marteaux au ministère de la santé public. *Cahiers Marxistes*. 1999, 7-8, pp. 253-283

¹³ VERAGHTERT (K.). De naoorlogse economie en het Marshallplan : 1944-1960. In: Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989. VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.). (Eds.). Tielt, Lannoo, 1997, pp. 72-73

¹⁴ BAUDHUIN (F.). *Histoire économique de la Belgique: 1945-1956*. Bruxelles, Bruylant, 1958, p. 255

¹⁵ CASSIERS (I.), SCHOLLIERS (P.). Le pacte sociale belge de 1944, les salaires et la croissance économique en perspective internationale. In : VANTHEMSCHE (G.), LUYTEN (D.). (Eds.). *Het Sociaal Pact van 1944: oorsprong, betekenis en gevolgen*. Brussel, VUB press, 1995, pp. 164-172. PIASER (A.). *Les mouvements longs du capitalisme belge*. Bruxelles, EVO, p. 175.

Veronderstellen dat de regeringsdeelname van de KPB een handige strategie was om een potentiële factor van verzet uit te schakelen, lijkt ons echter een al te eenvoudige analyse.¹⁶ Vanuit Moskou was men immers allerminst opgezet met eventuele acties, aangezien die de onderhandelingspositie van de USSR konden ondermijnen. De KPB schikte zich probleemloos naar dit ordewoord en had zich trouwens reeds doorheen haar verzetspolitiek opnieuw op het standpunt van “de Nationale Onafhankelijkheid” gesteld. Een standpunt dat ze tijdens de Volksfrontpolitiek in het verweer had gebracht tegen de fascistische dreiging, en onder de periode van het Sovjet-Duits niet-aanvalspact, tegen de Britten en Amerikanen. Die “onafhankelijkheid” werd na 1947 zagezegd bedreigd door “het Amerikaanse imperialisme”. De naoorlogse “Onafhankelijkheidsstrijd” diende volgens de communisten in ieder geval op het niveau van de productie geleverd te worden.¹⁷ In die optiek dienen we nog te vermelden dat Belgisch Kongo volgens de KPB integraal deel uitmaakte van de Belgische natiestaat.¹⁸ De input van Belgisch Congo was zogenaamd noodzakelijk, om aan de “klauwen” van het “Amerikaanse kapitaal” te ontsnappen. In dat kader verklaarde de KPB “de productie” dan ook als een “revolutionaire daad”, die schil afstak tegen “de stakingen” die België immers in een “afhankelijkheidsrelatie” zouden dwingen.¹⁹

Op die manier schakelde de KPB zich, weliswaar met eigen ideologische accenten, in wat men een neo-corporatistische politiek zou kunnen noemen. De talrijke stakingen die in deze periode toch uitbraken, dienen dan ook begrepen te worden binnen het nieuwe geconsolideerde maatschappelijke kader, en niet zozeer als een bewijs van één of andere potentiële revolutionaire dynamiek. Rond 1947 was de wederopbouw, mede onder impuls van de afgeschermden Kongolese markt die België voorzag van goedkope ruwe grondstoffen, echter nagenoeg een feit en waren ook de internationale verhoudingen dermate geconsolideerd dat de verschillende machtsblokken zich achter hun stellingen terugtrokken. De invloedssfeer van de USSR was inmiddels uitgebreid tot grote delen van Oost en Centraal-Europa, wat dat betreft was vooral de (tijdelijke) opname van Joegoslavië een doorn in het oog van de Westerse mogendheden. Binnen die nieuwe verhoudingen dienen we de Trumandocctrine en het Marshallplan te begrijpen, die een versnelde wederopbouw van heel Europa voorstonden in functie van ondermeer het doorbreken van de Europese monopolies in de kolonies (met name die van Engeland).²⁰

Een verscherping van de internationale verhoudingen vanaf 1947, kon dus enkel ontstaan nadat zowel in de USSR als in het Westen de voorwaarden gecreëerd werden voor een relatieve stabiliteit. In de versnelde consolidatie van deze nieuwe verhoudingen was de rol van de KPB vanaf '46-'47 m.a.w. uitgespeeld. De schokken die ontstonden bij de moeizame Wederopbouw, (stijging van de productie, reproductie van de arbeidskracht via ondermeer de ravitaillering), werden mede onder invloed van de communistische regeringsdeelname opgevangen.

¹⁶ HEMMERIJCKX (R.). De socialistische vakbeweging en het Sociaal Pact. In : VANTHEMSCHE (G.), LUYTEN (D.). (Eds.). *Het Sociaal Pact van 1944: oorsprong, betekenis en gevolgen*. Brussel, VUB press, 1995, p. 235

¹⁷ PEIREN (L.). De Communistische Partij van België gedurende de Koude Oorlog 1944- 1968. In: *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989*. VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.). (Eds.). Tielt, Lannoo, 1997, p. 193-195

¹⁸ Antonina Grégoire stelde op het Congres van '46 een rapport voor met als titel: “Onze Congo, de vrede vrijwaren en de beschaving ontwikkelen. *Rénovation*: juni 1946, pp.267-275.

¹⁹ HEMMERIJCKX (R.). De socialistische vakbeweging en het Sociaal Pact. p. 238

²⁰ MOMMEN (A.). *The Belgian economy in the twentieth century*. London, Routledge, 1994, pp. 82-83

4.2.3. De KPB binnen de binnenlandse verhoudingen: 1947-1954

In de naoorlogse periode had de links-rechts polarisatie zich parallel aan de levensbeschouwelijke tegenstellingen afgetekend, en kwamen beiden tot een symbolisch hoogtepunt met de koningskwesitie. Het spreekt voor zich dat Leopold, door zijn afwachtende en dubieuze houding tegenover de bezetter, zelfs lang voor de bevrijding uitgroeide tot het symbool van het “attentisme” en de collaboratie. De voorstanders van Leopold die zich, op enkele uitzonderingen na, volledig in het katholieke kamp bevonden, zagen in zijn optreden dan weer de reden, van een vermeend mild bezettingsregime. Voor de behoudsgezinde krachten verpersoonlijkte Leopold zondermeer hun restauratieve aspiraties en bekommernissen. Tussen beide kampen zou zich een ongemeen scherpe strijd ontwikkelen, die het land op een bepaald ogenblik op de rand van een burgeroorlog zou brengen. In 1945 Met de eis tot troonsafstand, afkomstig van zowel de socialisten als de communisten, kwamen de spanningen voor het eerst naar de oppervlakte. Nadien kwam de koningskwesitie opnieuw op het achterplan terecht, aangezien er vooral gemobiliseerd werd rond de prangende sociaal-economische problemen. Pas met de verkiezingsoverwinning van de CVP-PSC in 1949, werd een begin gemaakt aan de inrichting van de door de vorst gevraagde volksraadpleging. De uitslag van de volksraadpleging verscherpte echter de tegenstellingen, aangezien het “katholieke Vlaanderen” massaal vóór, en het “socialistische Wallonië” tégen had gestemd. De klinkende overwinning van de CVP-PSC bij de verkiezingen van 1950, zorgde nadien voor een onvoorwaardelijke terugkeer van Leopold naar België. Deze aankondiging bracht België op de rand van een burgeroorlog en noopte de vorst tot een vergelijk. Uiteindelijk deed hij tijdelijk troonsafstand ten voordele van zijn zoon Boudewijn. Bij de eedaflegging van de “Koninklijk prins” riepen de aanwezige communistische parlementairen, “vive la république!”, wat Lahaut een week later het leven kostte. Stakingen en protestmarsen, noopten Leopold op 16 juli 1951 uiteindelijk tot een definitieve abdicatie ten voordele van Boudewijn.²¹

De brede implicaties van de uiterst graduele sociaal-economische ontwikkelingen, die we eerder al geschetst hebben, kunnen niet geanalyseerd worden. Deze tendensen kunnen immers niet losgekoppeld worden van de cruciale transitiefase die zich parallel hieraan ontwikkelde. We doelen dan met name op het proces van massificatie van de culturele sector en het onderwijs. De machtspositie die de katholieken traditioneel bekleed hadden in die sectoren, kwam namelijk onder druk te staan. De antiklerikalen waren immers van mening dat deze ingrijpende massificatie moest overkoepeld worden door de neutrale overheid. De tegenstelling werd onder invloed van de katholieke politieke hegemonie -vanaf de verkiezingen van 1949- uiteraard verscherpt. In wezen heeft het katholieke blok via de koningskwesitie dus aan frontvorming gedaan. De koningskwesitie was uitermate wervend aangezien ze werd voorgesteld als een strijd tegen de “goddeloze krachten”. Via de koningskwesitie werd de dreigende desintegratie afgeremd en in het verweer gebracht tegen de progressieve en seculiere krachten. De uiteindelijke pacificatie kwam in 1959 via het schoolpact tot stand, dat allerm minst afbreuk deed aan de machtspositie van de katholieken. In de jaren '50 betekende de consolidatie van de levensbeschouwelijke fricties in de praktijk dus een institutionalisering van de verzuiling.

²¹ WITTE (E.). Het maatschappelijk-politieke leven in België 1945-1980. In: MANNING (A.F.), BALTHAZAR (H.), DE VRIES (J.), eds. *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. Deel 15, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1982, pp. 204-268.

De sterke culturele implicaties van bovenstaande ontwikkelingen kunnen bovendien beschouwd worden, als de langzame consolidatie van oude maatschappelijke structuren, binnen een breder en verruimd maatschappelijk kader. Vanaf 1944 ontwikkelde zich in België langzaam maar zeker een maatschappijmodel dat veel wendbaarder en flexibeler was dan dat van de vooroorlogse periode. Deze ontwikkelingen vereisten een welbepaalde adaptatie vanwege de Belgische arbeidersbeweging, die volledig ingekapseld werd, en ingeschakeld werd in een keiharde paritaire logica die o.a. loonstijgingen aan de opvoering van de productiviteit koppelde. Het was ook een periode van geleidelijke sociaal-culturele desintegratie en daarmee verbonden van geleidelijke productdifferentiatie, dit vereiste dus nieuwe stijlvormen, nieuwe vertogen en vooral een nooit geziene flexibiliteit. Dit stelde de KPB voor nieuwe uitdagingen en vereiste een welbepaalde strategie, waarvan we ons de vraag kunnen stellen of ze ooit ontwikkeld werd binnen de communistische wereld.

Deze vaststelling lijkt ons relevanter, dan een analyse die het uittreden uit de regering, al dan niet, verbindt met een zogenaamde “sectaire politiek”, die dan zagezegd het “electorale verval” zou helpen verklaren. Desalniettemin valt niet te ontkennen dat het uittreden uit de regering verstrekkende gevolgen had voor de interne partijpolitiek en dan meer bepaald de communistische kaderpolitiek. Het begrip “sectaire politiek”, dat kritiekloos wordt overgenomen binnen de Belgische historiografie, laat vermoeden dat de KPB nog driester begon op te treden tegen haar eigen militanten, waardoor ze ook intern stelselmatig zou beginnen afkalven, als het ware parallel aan de electorale neergang. Indien we de uitsluitingen in de voorgaande hoofdstukken als een geïsoleerde praktijk hadden opgevat, waren we waarschijnlijk gevoeliger geweest voor deze redenering, maar onze voorgaande bevindingen hebben ons net gesterkt in de overtuiging dat de uitsluitingen niet uit de context van de bredere kaderpolitiek kunnen worden gelicht.

4.3. De ontwikkelingen binnen de communistische kaderpolitiek: 1947-1954

4.3.1. De wederopnames in de partij voor het IXde congres in 1948

Een interessante variabele in het onderzoek naar de wisselende tendensen binnen de communistische kaderpolitiek, en de uitsluitingen in het bijzonder, zijn de wederopnames. Anderzijds maken ze de verhouding van de uitsluitingen tot het communistische subjectiveringsproces uiteraard complexer. In die zin kan het opvallend genoemd worden, dat de praktijk van de wederopnames zich pas rond maart 1947 begon af te tekenen. Zo werd een zekere Paul Kenis in maart 1947 onder strikte voorwaarden opnieuw toegelaten tot de partij, nadat hij in de onmiddellijke naoorlogse periode was uitgesloten wegens zijn werkzaamheden als kelner in een horecazaak die door hoge Duitse officieren werd gefrekwenteerd. Hij zou zich in hun gezelschap nogal “kameraadschappelijk” hebben gedragen, wat door hem trouwens steeds met klem werd ontkend. In zijn procedure tot wederopname, pleitte dat laatste volgens de Commissie der Kadern in zijn voordeel, hoewel daar destijds hoegenaamd geen rekening mee werd gehouden. Toch werd zijn wederopname aan strikte voorwaarden gebonden, aangezien totaal andere “feiten” tegen hem pleitten. Kenis zou zich namelijk tijdens “tumultueuze manifestaties” dusdanig hebben gedragen, dat hij verschillende malen door de politie werd opgepakt.

Hij werd zelfs ronduit als “avontuurlijk” beschouwd. Desondanks werd hij dus opnieuw opgenomen in de rangen van de partij, hij eerst zou hij twee jaar aan de basis moeten doorbrengen, en daar van nabij gevolgd moeten worden.²² Dit wijst er dus op, dat het gedrag van de militanten tijdens de bezetting, rond 1947 niet langer een determinerende factor was binnen het communistische subjectiveringsproces. Het zogenaamde “avontuurlijke gedrag” dat hem verweten werd, wijst er anderzijds wel op dat de communistische subjectiviteit rond maart '47 nog steeds verbonden werd met “onavontuurlijk gedrag”, dat een militant van een “volwaardige democratische partij waardig was” en “de eenheid met de brede progressieve stromingen moest bevorderen”. Desalniettemin werd Kenis dus, weliswaar onder voorbehoud, opnieuw toegelaten tot de partij. Een gelijkaardig dossier dat deze ontwikkeling bevestigt is de “affaire Frison”. Frison werd in '45 uit de rangen van de partij gesloten omwille van zijn zogenaamde “zwakheid tegenover de Gestapo.” In mei '47 werd echter gehoor gegeven aan zijn aanvraag tot wederopname. Het vertoog dat zijn wederopname bepleitte luidde als volgt:

[...] “a prouvé depuis par son activité dans les organisations de masse, son désir de racheter. La CCC estime qu’il y a lieu de faire droit à sa demande de réadmission.”

“Racheter” kunnen we letterlijk vertalen als “vrijkopen”, “compensereren” of “uitdelgen”. Hij had dus doorheen zijn activiteiten in de “massaorganisaties” (die nog steeds “de binding” van de partij met de “brede progressieve stromingen” garandeerden) zijn louteringsproces, en derhalve zijn subjectiveringsproces, tot “communistisch militant” doorlopen, wat hij zelf bekrachtigde met een aanvraag tot wederopname.²³ Het is immers geen banaal detail, dat de militanten steeds zelf hun aanvraag tot wederopname indienden, derhalve gaven ze openlijk blijk van hun wil tot interpellatie naar hun “communist-zijn” door de partij. Het “communist-zijn” kwam in die periode immers defacto neer op het lidmaatschap van de KPb.²⁴

De “affaire van de vier”

We verwijzen ondermeer naar Joseph Leemans, die tussen 1935 en 1943 de functie van Nationaal Kaderverantwoordelijke bekleedde, maar na de oorlog onder invloed van de “affaire van de vier”, terug aan de basis was gezet. Zijn dossier werd op 31 maart '47 door het Nationaal-Secretariaat opnieuw ter discussie gesteld. De Nationale Kaderverantwoordelijke diende immers een verslag in over de politieke activiteiten van Leemans na zijn terugkeer uit de kampen. Het verslag legde de nadruk op zijn syndicale werk in en rond de Marlyfabriek, waar hij op dat ogenblik tewerkgesteld was.

²² Verslag van Rik Van Aerschot aan het Nationaal-Secretariaat: 15 maart 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

²³ Rapport van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat: mei 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

²⁴ We kunnen de lezer in die optiek ondermeer wijzen op het antwoord van Louis Van Geyt op de vraag naar de betekenis van het “communist-zijn” rond 1948 AM: *Een communist is iemand die per definitie en haast onvermijdelijk lid was of is van een partij, in het bijzonder van de KPb, de PCF, de PCI, de CPN enz.?*” LVG: *“Dit is zeker niet het geval wanneer men de vraag in de tegenwoordige tijd stelt. In de periode waarin ik lid ben geworden van de KPb, was het evenwel zo dat een politiek engagement praktisch gelijk stond aan het lidmaatschap van een of andere –al dan niet grote- partij.”* In desbetreffende autobiografische gesprekken met Louis Van Geyt is het trouwens opvallend hoe moeilijk LVG het heeft om de vermeende evidentie van het “communist-zijn” te bevragen en de vraag zelfs überhaupt te begrijpen. MEYNEN (A.), VAN GEYT (L.). *Op. Cit.* pp. 38-42.

We mogen immers niet vergeten, dat de KPVB in maart '47 weliswaar definitief uit de regering trad, maar anderzijds wel nog verbonden bleef met het ABVV en dit tot 1948. De houding binnen het ABVV bleef dus een belangrijke factor waarop de militanten geïnterpelleerd werden, en waar de Nationale Kaderverantwoordelijke met name inlichtingen over inwon.²⁵ In de "affaire Petry-Vieillevoye" was het voornaamste argument voor hun wederopname eveneens het feit dat ze een vooraanstaande rol in het syndicaat van de metaalbewerkers speelden.²⁶

Voordien was Leemans echter ook werkzaam geweest op het ministerie van Wederopbouw, waar hij zich naar verluid "zeer verdienstelijk had gedragen".²⁷ Dat een militant die aan de basis was teruggezet, desalniettemin een post kon bekleden op één van de communistische ministeries hoeft niet te verbazen, aangezien dergelijke praktijken naadloos pasten in de communistische kaderpolitiek van die tijd, waarbinnen men bepaalde elementen opnieuw aan de partij wou binden. Dat men Leemans opnieuw aan de partij wou binden, lag natuurlijk in het verlengde van het feit dat hij destijds aan de basis was gezet, en niet zondermeer uit de rangen van de partij was gesloten. Leemans moest dus als het ware eerst een "louteringsproces" doorlopen, waarbinnen hij zichzelf opnieuw diende te "bewijzen". Zijn syndicale bedrijvigheid en zijn activiteiten op het ministerie van Wederopbouw, konden hem inderdaad aan de partij binden, maar zijn formele partijtrouw werd door dergelijke functies toch niet herbevestigd? Dergelijke functies bonden, zoals we reeds gezien hebben, immers ook niet-leden aan de partij? Het verslag van Van Aerschot werd desalniettemin positief geëvalueerd door het Nationaal-Secretariaat, aangezien Leemans in september 1947 uiteindelijk tot Politiek-Secretaris van de Federatie "du centre" "verkozen werd".²⁸

Daarom lijkt het ons interessant om dieper in te gaan op deze zaak. De aandachtige lezer zal zich bijvoorbeeld ongetwijfeld herinneren, dat Leemans voordien reeds een belangrijke kaderfunctie had bekleed, meerbepaald in de Commissie der Kadern als adjunct van Bouffieux in opvolging van Frans Polleunis. Hij kreeg toen de ondankbare taak om het werk van Frans Polleunis over te nemen die, in de context van het zogenaamde "grootschalige fractiewerk in Vlaanderen", uit zijn ambt was ontzet en dit trouwens op basis van een schriftelijk verslag waarmee de partij hem eveneens opnieuw aan de partij had trachten te binden. Het zou ons dus niet verbazen, mocht de partij Leemans getest hebben op zijn "partijtrouw", via een functie die hem actief betrok binnen de besluitvorming rond deze netelige "affaire".

Dergelijke "tests" kwamen trouwens wel meer voor in de partij. Schoolvoorbeelden hiervan zijn Leopold Flam en de partner van Leo Michielsens. Toen Flam zich bij de partij aansloot, werd hem eerst gevraagd of hij in staat zou zijn om een aanzienlijke som geld bij elkaar te krijgen.²⁹

²⁵ Nota van Rik Van Aerschot aan de Federale Kaderverantwoordelijke van Doornik: 27 september 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

²⁶ Nota van Rik Van Aerschot aan het Nationaal-Secretariaat: 28 februari 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

²⁷ Nota van Van Aerschot aan het Nationaal-Secretariaat: 31 maart 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

²⁸ GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944*. p. 541

²⁹ Brief van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Leopold Flam: 4 maart 1945. Archief van de PCC: Dossier Flam (0789). DACOB-CARCOB

Leo Michielsens werd daarentegen geconfronteerd met een brief waarin de Nationale Kaderverantwoordelijke hem liet weten:

“Voor enige tijd hebt ge me gevraagd eens te zien of er mogelijkheid bestond Malvine als dactylo ergens te gebruiken. Ik geloof dat ik iets gevonden heb, ze hoeft geen steno te kennen.”³⁰

Dat men de partner van Michielsens op die manier wilde “testen” blijkt uit de reactie van Michielsens:

“Het is heel vriendelijk van uwentwege aan Malvine gedacht te hebben voor een plaats ergens als dactylo, maar ik herinner mij niet u ooit iets dergelijks gevraagd te hebben. De toestand van Malvine is zo, dat zij tegenwoordig nog altijd niet veel partijwerk kan verrichten, en zij zou het in die voorwaarden oneerlijk vinden van de partij een bezoldigde plaats te aanvaarden.”³¹

De partij wantrouwde Malvine blijkbaar, omdat ze niet veel partijwerk verrichtte, en wou haar dus testen door na te gaan hoe ze zou reageren op een bezoldigde functie (het vertoog rond de "verantwoordelijkheden" speelde hier dus een rol).

De meest illustere wederopnames in de kaders van de partij, hebben echter betrekking op de fameuze “affaire van de vier”. Xavier Relecom werd in 1947 aangesteld als Federaal-Secretaris in Charleroi, en Georges Van Den Boom werd op het congres van '48 officieel verkozen in het Centraal-Comité. Pierre Joye daarentegen was destijds eveneens aan de basis teruggezet, wat dus ondermeer neerkwam op zijn ontslag uit het Centraal-Comité, maar anderzijds werd hij tegelijkertijd aangesteld als hoofdredacteur van de Drapeau Rouge. Op basis van onze voorgaande redenering, hoeft dit niet te verbazen, de functie van hoofdredacteur was immers geen verkozen functie. Men diende dus ook geen officieel wederopnamevertoog op te stellen. Bovendien was Pierre Joye op die manier met handen en voeten gebonden aan de leiding van de partij.³² Ook Alfons Bosmans, werd tenslotte in april 1948 opnieuw opgenomen in de kaders van de partij, en meer bepaald benoemd tot leidinggevend kader van “Solidarité”.³³

4.3.2. De uitsluitingen uit de partij voor het IXde congres in 1948

Met betrekking tot de uitsluitingen kunnen we kort zijn, die nemen in de periode '47-'48 namelijk aanzienlijk af. Op basis van de weinige uitsluitingsdossiers die voorhanden zijn, kunnen we wel enkele kanttekeningen plaatsen bij de modaliteiten van de uitsluitingsprocedures in deze periode. Bepaalde militanten die in opspraak kwamen, werden immers niet langer onmiddellijk uit de rangen van de partij gesloten. Dergelijke activiteiten werden voortaan benaderd vanuit de eventuele impact die ze konden hebben aan de basis van de partij, en niet zozeer vanuit de zogenaamde “eenheid binnen de brede democratische stromingen”.

³⁰ Brief van Van Aerschot aan Léo Michielsens: 25 november 1947. Archief van de PCC: Dossier Michielsens (6343) DACOB-CARCOB

³¹ Brief van Léo Michielsens aan Van Aerschot: 26 november 1947. Archief van de PCC: Dossier Michielsens (6343) DACOB-CARCOB

³² GOTOVITCH (J.). Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944. p. 536, p. 554, p. 565.

³³ Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Edgar Lalmand: 1 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

Daarom werden de respectievelijke militanten, die zich in een dergelijke situatie bevonden, niet onmiddellijk uitgesloten. De interne impact van het gedrag van bepaalde militanten, dwong de Commissie der Kaders, immers tot een heel andere en veeleer subtiele aanpak. We wijzen ondermeer op het feit dat bepaalde militanten pas werden uitgesloten, nádat ze de beschuldigingen die tegen hen waren ingebracht, bekend hadden tegenover de Commissie der Kaders. Een voorbeeld hiervan is de “affaire Melaerts”. Melaerts had zich naar eigen zeggen als inspecteur bij “Solidarité”, “onvoorzichtig gedragen met Franse kleine meisjes die onder de hoede van “Solidarité” in een home in Oostende op vakantie waren.” De bal ging aan het rollen, toen de Franse monitoren, samen met de verantwoordelijke van het Regionaal-Comité een rapport over de zaak hadden neergelegd bij het Nationaal-Comité van “Solidarité”. De Nationale Kaderverantwoordelijke onderzocht de zaak van naderbij, en pas nadat Melaerts de feiten bekend had, besloot hij om hem ook effectief uit te sluiten. Voorheen waren beschuldigingen al voldoende, maar hier werd de betrokkene dus pas uitgesloten nadat hij de feiten ook daadwerkelijk bekend had.³⁴

Uitsluitingen werden dus zoveel mogelijk vermeden, aangezien ze de verhoudingen aan de basis van de partij konden verstoren. Was de uitsluiting dan toch onafwendbaar, dan wou men de impact van de activiteiten die aanleiding hadden gegeven tot de uitsluiting -of de uitsluiting zelf- tot een minimum herleiden. Laten we een concreet voorbeeld nemen. Georges Becker bijvoorbeeld, een gemeenteraadslid uit Genval, werd in januari '47 in hechtenis genomen, omdat hij zich schuldig had gemaakt aan fraude ter waarde van 600 000 frank. Op het ogenblik dat het gerechtelijk onderzoek nog volop aan de gang was, vroeg de burgemeester hem om tekst en uitleg, waarop Becker prompt zijn functie als gemeenteraadslid neerlegde. De Nationale Kaderverantwoordelijke bezocht Becker nadien in de gevangenis, en kwam met hem overeen dat hij tijdens het uitzitten van zijn straf, zijn sectie in Genval zou voorhouden dat hij op vakantie was. Nadien zou hij Genval onmiddellijk moeten verlaten en zich meerbepaald in het buitenland moeten vestigen. Pas nadat Becker met al deze punten akkoord was gegaan, werd hij ook daadwerkelijk uit de rangen van de partij gesloten.³⁵ Het feit dat Becker überhaupt akkoord ging, lijkt op het eerste gezicht wat vreemd, maar kan waarschijnlijk verklaard worden vanuit het feit dat de uitsluiting uit de KP, ook de onmogelijkheid tot toetreding bij andere communistische partijen betekende. Becker heeft dus waarschijnlijk geprobeerd om zijn uitsluiting op die manier te ontlopen, vanaf dat ogenblik was er echter niets dat de nationale Kaderverantwoordelijke er nog van kon weerhouden om Becker uit te sluiten. .

Indien men als uitgesloten militant toch wou toetreden tot een buitenlandse KP, dan diende men de uitsluiting in het land van herkomst dus op te heffen. Dat blijkt ondermeer uit de "affaire Albin". Albin was uit de rangen van de partij gesloten omdat hij zich verzet zou hebben tegen de incorporatie van de joodse partizanen in de “amicale belge des partisans”. Volgens de partij had hij daarmee destijds, “de eenheidspolitiek van de partij in het gedrang gebracht”. Op aandringen van de Poolse KP, wou Jean Terfve de uitsluiting van Albin nu ongedaan maken, aangezien zijn uitsluiting ook zijn lidmaatschap van de Poolse KP in de weg stond.³⁶

³⁴ Brief van Bouffioux aan Melaerts: 23 oktober 1947. Archief van de PCC: Dossier Melaerts (1599). DACOB-CARCOB. Verslag van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat: 19 november 1947. van de PCC: Dossier Melaerts (1599). DACOB-CARCOB Voor de volledigheid wijzen we erop dat de uitsluiting door het Nationaal-Secretariaat aan Van Aerschot bevestigd werd, aangezien het verslag duidelijk teruggestuurd werd door Jean Terfve met de vermelding: “retour à Van Aerschot”.

³⁵ Nota van Van Aerschot in naam van de CCC aan het Nationaal-Secretariaat: 16 april 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

³⁶ Nota van Jean Terfve aan Rik Van Aerschot: 23 oktober 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

Op een speciale bijeenkomst, die door de CCC was samengeroepen -maar door de Nationale Kaderverantwoordelijke werd voorgezeten-, met vertegenwoordigers van alle joodse leden van de KPB, kwam het nadien tot een regelrechte confrontatie. De notulen van deze vergadering zijn bewaard gebleven, en geven ons een uniek inzicht in een aantal aspecten van de communistische kaderpolitiek. De Nationale Kaderverantwoordelijke wees erop dat er geen discussie mogelijk was over de desbetreffende sancties. De joodse militanten legden zich daar echter niet bij neer en eisten gehoord te worden, aangezien zij naar eigen zeggen, “de desbetreffende militant beter kenden dan wie ook”. Uiteindelijk greep de Nationale Kaderverantwoordelijke drastisch in, door te stellen dat, “in de interventies vooral de beschuldiging doorklonk, als zou de partijleiding uit anti-joodse kameraden bestaan”. De vergadering verliep m.a.w. in een uiterst grimmige sfeer en tal van joodse militanten stapten zelfs furieus op.³⁷ Enkele dagen later richtte Victor Cox zich in naam van de USSJ (een joodse jongerenorganisatie) tot Edgar Lalmand, met de boodschap dat tal van joodse militanten op het punt stonden de partij te verlaten. Hij legitimeerde zijn kritiek door expliciet te appelleren aan de “eenheidspolitiek” van de partij:

*“Cher camarade Lalmand, je te signale tout ceci car je ne vois pas d’issue à cette situation, et parce que je estime que c’est de mon devoir de communiste de veiller à ce que le parti se renforce, et non pas qu’il s’affaiblisse en perdant de bons camarades, même si le secteur envisagé n’a que une minime importance par rapport à l’ensemble du travail du parti.”*³⁸

Dit lijkt te bevestigen dat de communistische subjectiviteit nog een tijdlang verbonden bleef met de “plicht” om te waken over “de eenheid”. Rik Van Aerschot werd zelfs, onder invloed van de "affaire Albin", uit zijn ambt als Nationaal Kaderverantwoordelijke ontzet en opgevolgd door de ex-minister Jean Borremans.³⁹

Hoewel de communistische kaderpolitiek, voor en na het uitreden uit de regering, gekenmerkt werd door een sterke continuïteit, hebben we toch een aantal nuances kunnen aanbrengen, die wijzen op andere klemtonen en zelfs op een geleidelijke heroriëntering. Naarmate de verhoudingen grimmiger werden, trad deze koerswijziging echter nog stringenter op de voorgrond. We doelen met name op de ontwikkelingen na het verdwijnen van de communistische “eenheidstendens” uit het ABVV.

4.3.3. De discursieve praktijken rond “de eenheid” na de breuk met het ABVV in 1948

Het ABVV begon zich vanaf januari 1948 steeds nadrukkelijker in te schrijven in de doelstellingen van het Marshallplan. Voor de KPB was zo iets ronduit onaanvaardbaar, aangezien zij zich sinds medio '47 steeds uiterst vijandig had opgesteld tegenover het Marshallplan. In deze context moeten we het ontslag van Theo Dejace in februari 1948 begrijpen. Onder druk van de partijleiding trok hij zich immers terug als Nationaal-Secretaris van het ABVV. Voor de BVV-stroming, daarin gesteund door de Renardisten, was deze openlijke inmenging in het reilen en zeilen van het ABVV, de aanzet om voor eens en voorgoed af te rekenen met de zogenaamde “eenheidstendens”.

³⁷ Notulen van de bijeenkomst van de CCC met de joodse leden van de KPB: 12 november 1947. pp. 1-4. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

³⁸ Brief van Victor Cox aan Edgar Lalmand: 21 november 1947. pp. 1-3. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³⁹ Verslag van het PB: 5 december 1947. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB.

In februari '48 organiseerde de KPB bovendien de “staking der 200.000”, die echter uitdraaide op een complete mislukking. Op het ABVV-congres van maart '48, werden uiteindelijk alle leden van de “eenheidstendens” weggestemd uit de leidinggevende organen van het ABVV.⁴⁰ Het lijkt ons vrij onwaarschijnlijk dat de KPB-leiding druk probeerde uit te oefenen op de BVV-leiding, en op die manier nog een rol hoopte te spelen binnen het ABVV. Integendeel, de beslissing van het ABVV om zich volledig in te schrijven in de doelstellingen van het Marshallplan, bewees dat de rol van de “eenheidstendens” vanaf 1947 volledig was uitgespeeld. Naar alle waarschijnlijkheid, was dat ook de innige overtuiging van de KPB-leiding en koos ze dus doelbewust voor een agressieve houding tegenover het ABVV. Dit resulteerde ondermeer in een wijziging op het niveau van de discursieve praktijken rond “de eenheid”. De noodzaak tot “eenheid”, werd niet langer vertaald als “eenheid” binnen het ABVV, maar als “eenheid aan de basis”. Op het niveau van de bedrijfscellen dienden de militanten dus gewoon verder te militeren binnen het ABVV. Deze stellingname werd uiteindelijk tot partijlijn verheven op het IX^{de} congres van de KPB in het najaar van '48.⁴¹

Reeds in april '48 kwam het echter al tot ophefmakende uitsluitingen, toen twee Anderlechtse gemeenteraadsleden, nadat ze zichzelf “onmogelijk hadden gemaakt” binnen het communistische tramsyndicaat, weigerden om hun mandaat ter beschikking te stellen van de partij. Geheel in de nieuwe syndicale lijn van de partij, waren de trambestuurders namelijk overgaan tot een “wilde staking”, maar tot hun grote verbazing stoten ze daarbij op verzet van twee andere syndicalisten, die bovendien gemeenteraadslid waren in Anderlecht: Somers en Desmedt. In naam van de “eenheid van de arbeidende klasse”, werden ze allebei verplicht om hun mandaat ter beschikking te stellen van de partij, en werden ze nadien zondermeer uit de rangen van de partij gesloten.⁴² Op een gelijkaardige manier kreeg Jules Black, die een vooraanstaande rol had gespeeld in de “eenheidssyndicaten”, in 1949 een “ernstige blaam” op basis van zogenaamde “anti-unitaire uitlatingen die de klasse-eenheid bedreigden”.⁴³ Een gemeenteraadslid van Quiévrain werd ook zondermeer uit de rangen van de partij gesloten omdat hij de stakingskas van stakende arbeiders had opgevorderd.⁴⁴ De partij begon dus steeds meer aandacht te besteden aan de “eenheid aan de basis” en haar rol als zogenaamde “voorhoedepartij”. Bovenstaande ontwikkelingen werden eigen geformaliseerd op het IXde partijcongres van 1948.

⁴⁰ HEMMERIJCKX (R.). *Van Verzet tot Koude Oorlog 1940-1949: machtsstrijd om het ABVV*. Brussel, VUB press, 2003, pp. 289-315.

⁴¹ VAN LINT (I.). *De Kommunistische partij van België: een politieke analyse (1947-1958)*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1985, p. 154

⁴² Nota van de Nationale-kaderverantwoordelijke aan het NS: 14 april 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van het NS aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 20 april 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de Brabantse Federatie aan het NS: 14 april 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB, L'inter-depot du Brabant: organe de la centrale du personnel des transports en commun du Brabant. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het NS: 5 juni 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Verslag van de CCC: 10 juni 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Verslag van de CCC: 1 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de CCC aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 7 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het NS: 22 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de Federatie Brabant: 24 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB.

⁴³ Nota van de CCC aan het NS: 30 september 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁴⁴ Nota van de CCC over de “affaire Caudron”: 13 oktober 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

4.3.4. Het IXde partijcongres van 1948: een heroriëntering van de communistische kaderpolitiek

Het belang dat in de voorgaande hoofdstukken gehecht werd aan het verband tussen de uitsluitingen en de wederopnames, wordt bevestigd in de eerste naoorlogse verslagen en rapporten. Dat de kaderpolitiek pas omstreeks 1947 opnieuw ter discussie werd gesteld, lijkt te bevestigen dat men voorheen eigenlijk gewoon de schema's uit de vooroorlogse periode reproduceerde. Het gewijzigde tijdsbeeld dwong de KPB echter tot een heroriëntatie van haar kaderpolitiek. Wat dat betreft, beschikken we over een lijvig verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke, dat door Bert Van Hoorick in verkorte versie werd voorgesteld aan het Politiek Bureau. Volgens dit verslag, zou voortaan de nadruk worden gelegd op de "begeleiding" van de militanten en niet zozeer op hun "bestrafing". Dit impliceerde ook een herverdeling van de bevoegdheden van de Commissie der Kaders en de CCC. De CCC speelde sinds 1935 een ondergeschikte rol, maar de Nationale Kaderverantwoordelijke wou haar functie ingrijpend heropwaarderen. De strikte partijdiscipline (de "waakzaamheid") zou nog steeds onder de bevoegdheid van de Commissie der Kaders ressorteren, maar onder die waakzaamheid werd steeds nadrukkelijker de controle op de reeds gesanctioneerde militanten verstaan.

De militanten werden in hun "louteringsproces" immers bijgestaan door de Federale Kaderverantwoordelijken, die de militant in kwestie, op geregelde tijdstippen autobiografische steekkaarten overhandigde en die vervolgens doorstuurde aan de Nationale Kaderverantwoordelijke. Dat er van deze "klassieke kaderpolitiek" in de praktijk weinig terecht kwam, blijkt uit de kritiek van de Nationale Kaderverantwoordelijke op zijn Federale Kaderverantwoordelijken en zijn regionale adjuncten. De selectie van de partijkaders liet volgens hem ook te wensen over. De bevoegdheden van de Commissie der Kaders dienden volgens hem dan ook herverdeeld te worden over de CCC en de Commissie der Kaders. Om de CCC wat meer armslag te geven, pleitte hij met name voor de oprichting van een Politieke Controlecommissie en een Financiële Controlecommissie, die samen de CCC zouden vervangen. Hoewel die scheiding pas in 1951 werd doorgevoerd, vielen "persoonlijke conflicten" en "opstootjes" allerhande, voortaan haast uitsluitend onder de bevoegdheid van de CCC. Naast de klassieke kaderpolitiek bleef de Commissie der Kaders, volgens de Nationale Kaderverantwoordelijke, immers bevoegd voor "speciale gevallen". Die "speciale gevallen" dienen we op te vatten als "politieke gevallen" in de strikte zin van het woord.⁴⁵ Anderzijds wou hij de CCC toch meer en meer betrekken bij de wederopnames in de partij:

*"La nécessité d'accélérer la cadence du travail de la CCC se faisait sentir pour de nombreux cas en arrière, qui reposaient dans les dossiers. En accélérant la cadence on a pu liquider beaucoup de cas et même pu regagner des membres qui font actuellement un travail positif pour le Parti l'exemple Petry – syndicaliste à Bruxelles)."*⁴⁶

Deze stellingname is symptomatisch voor het belang dat de KPB voortaan zou hechten aan de uitbouw van haar eigen structuren, de vorming van haar eigen kaders. Daarbij werd dus ook de nadruk gelegd op de selectie van nieuwe kaders. De Commissie der Kaders zou zich volgens het Nationaal-Secretariaat, eigenlijk vooral op dit niveau "moeten onderscheiden".⁴⁷

⁴⁵ « Rapport au Bureau Politique sur le travail des cadres »: 2 augustus 1947. p. 2-3. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁴⁶ Ibidem. p. 1. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁴⁷ "L'application du centralisme démocratique" verslag van het NS: december 1947. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

Al deze richtlijnen mondden uiteindelijk uit in een donderpreek van Edgar Lalmand op het IX^{de} Nationale Congres in 1948. Hij veroordeelde wat hij “de vergissingen van het verleden” noemde en pleitte voor een “positieve kaderpolitiek”. Die “positieve kaderpolitiek”, hield volgens hem een “betere begeleiding van de basismilitanten in”. Daarom kondigde hij, zowel op het niveau van de federaties als van de secties, de aanstelling van tientallen nieuwe kaderverantwoordelijken aan. Om die nieuwe kaderverantwoordelijken op hun “verantwoordelijkheden” te wijzen, werd een speciaal nummer van “De Gids voor de Militant” uitgegeven. Daarin kregen de nieuwe Kaderverantwoordelijken meerbepaald drie taken opgelegd: “waakzaamheid”, “vergroten van het aantal actieve leden” en “het realiseren van een betere doorstroom van de basis naar de kaders”:

“De laatste gebeurtenissen hebben ons aan de leidende rol van de arbeidersklasse herinnerd en hebben duidelijk aangetoond dat – evenwel als voor de keuze der kaders – de oriëntatie op de eerste plaats moet geschieden naar de opkomende kaders ontsproten aan de arbeidende klasse, zonder nochtans andere lagen te vernatigen.”⁴⁸

Nieuwe leden moesten ook “begeleid” worden door zogenaamde “peters” en “meters”, een praktijk die meer dan 15 jaar “verwaarloosd” werd. De interne cohesie moest ook opgevoerd worden, via ondermeer het organiseren van kleine “festiviteiten” bij de “verwelkoming” van nieuwe leden. De nieuwe kaderpolitiek werd dus uitdrukkelijk ten dienste gesteld van de werving van “actieve leden”. In zekere zin zou men dit als een kritiek van de “externe openheid” tussen 1935 en 1947 kunnen opvatten:

“Wij zijn van oordeel dat het gedaan moet zijn met een ledenwerving, die erin bestaat, kaarten op zak te hebben en deze uit te delen aan de eerste de beste, waarmee in een café wordt kennisgemaakt. (Dergelijke feiten werden ons medegedeeld als methode. Enkele kameraden gingen zelfs zo ver te beweren, dat “het veel gemakkelijker ging een nieuwe aan te werven, als hij een glas teveel op had”).”⁴⁹

De “waakzaamheid” kwam door deze koerswijziging meer en meer op het achterplan terecht, maar werd allerminst verwaarloosd, en kreeg zelfs een specifieke invulling:

“De eerste voornaamste taak van de Kaderverantwoordelijken bestaat erin, de persoonlijke discussies, de “kletspraak” en de ongedisciplineerdheid, die zoveel schade aan de partij berokkenen, vermijden. Zorgen dat er tussen de kameraden goede kameraadschap en een goed humeur bestaat.”⁵⁰

De waakzaamheid bevond zich tussen 1935 en 1947 expliciet op het intersubjectieve niveau (men kon uitgesloten worden indien men beschuldigd kon worden van een gebrek aan waakzaamheid), maar vanaf 1948 werd ze dus als het ware geïnstitutionaliseerd. Aangezien het aantal Kaderverantwoordelijken werd opgedreven, kunnen we dit toch niet probleemloos gelijkschakelen aan een vermeende “versoepeling” van de interne disciplinerende. Het lijkt eerder de bedoeling te zijn geweest, om de militanten dusdanig te “omkaderen” of de nieuwe leden dusdanig te selecteren, dat uitsluitingen nagenoeg overbodig werden. Het was in elk geval duidelijk de bedoeling om het aantal uitsluitingen terug te dringen:

⁴⁸ De Gids voor de Militant”, november 1948, p. 13

⁴⁹ Ibidem. p. 8.

⁵⁰ Ibidem. p.4.

“De Kaderverantwoordelijke moet een begrijpende kameraad zijn, die slechts over sancties spreekt wanneer alle andere middelen uitgeput zijn.”⁵¹

Door een actiever ingrijpen aan de basis van de partij, moest de Commissie der Kadern enerzijds het aantal actieve leden opdrijven, en ze anderzijds van aan de basis kunnen controleren. Deze lokale verankering was ook verbonden met het vertoog rond de “provocateurs”:

“De tweede voornaamste taak van de Kaderverantwoordelijken bestaat erin, de provocaties te vermijden, ervoor te zorgen, dat ontbindende elementen, politiemannen en minderwaardigen niet in de partij kunnen doordringen.”⁵²

Het vertoog rond de “provocaties” kreeg dus een nieuwe invulling. Voorheen werden de “provocaties” immers niet verbonden met een specifieke subjectiviteit, maar uitsluitend met activiteiten die als “provocatorisch” konden worden opgevat. Op die manier kon men, in theorie, iedereen beschuldigen van “provocatorisch gedrag”.

De “provocaties” werden nu expliciet in verband gebracht, met de pogingen van ondermeer de staatsveiligheid om in de KPB te infiltreren (wat allerm minst illusoir was, denken we waar aan Cosyns-Verhaegen).⁵³ Een “provocateur” was nu per definitie iemand die moedwillig “provocatorische handelingen” stelde, voorheen werd zo’n intentieproces eenvoudigweg niet gevoerd. Betekent dit dan een versoepeling van de interne “partijdiscipline”? Niet noodzakelijk, aangezien dit vertoog in de praktijk kon uitmonden in het herleiden van een “provocatorische daad”, tot een “berekend provocateur”. We zullen moeten afwachten, hoe dit vertoog in de praktijk functioneerde, om daarover uitsluitsel te kunnen geven. Anderzijds zien we dat het vertoog rond het “sectarisme” niet aan bod kwam in de diverse richtlijnen van de partijleiding. De discursieve praktijken rond “de eenheid” kregen dus waarschijnlijk een andere invulling. Hoe dan ook traden de communistische militanten met deze richtlijnen definitief de Koude Oorlogssfeer binnen. Daarom zullen we aandacht besteden aan de zogenaamde “strijd tegen het Trotskisme en het Titisme”

4.3.5. De "strijd tegen het Trotskisme en het Titisme"

De KPB begon zich omstreeks het midden van 1948 steeds nadrukkelijker te interesseren voor de activiteiten van tal van trotskistische militanten. Het ging dan ondermeer om trotskistische activiteiten binnen de Socialistische Jonge Wacht. Lalmand riep de Nationale Kaderverantwoordelijken op, "om het fenomeen in kaart te brengen", en wou als het ware een databank aanleggen van de trotskistische activiteiten in België.⁵⁴ De Federale Kaderverantwoordelijken werden onmiddellijk aan het werk gezet en schreven uitgebreide verslagen over de trotskistische activiteiten in hun federatie, en vooral over de eventuele pogingen van bepaalde Trotskisten om samenwerkingsakkoorden aan te gaan met sommige KPB'ers. Dit hield echter ook in, dat militanten die contacten onderhield met sommige Trotskisten, dit onmiddellijk doorseinden aan de Nationale Kaderverantwoordelijke.

⁵¹ Ibidem. p. 8.

⁵² Ibidem. p. 6.

⁵³ Cosyns-Verhaegen infiltrerde in de KPB en schreef er nadien een ophefmakend boek over: COSYNS-VERHAEGEN (R.). *Vingt-cinq ans d'impact communiste en Belgique*. Bruxelles, Les ours, 1967, 179 p.

⁵⁴ Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Lalmand: 6 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

Een voorbeeld hiervan is Louis Van Geyt, die in zijn studententijd naar eigen zeggen, “niet vrij was van Trotskistische neigingen”.⁵⁵ Nadat hij in 1948 was toegetreden tot de partij, liet hij de Nationale Kaderverantwoordelijke weten, dat sommige van zijn vroegere “kameraden” nog steeds contact met hem probeerden op te nemen. Van Geyt kreeg nadien uitdrukkelijk de opdracht om alle verdere ontwikkelingen onmiddellijk te melden.⁵⁶ Uiteindelijk werden er lijsten opgesteld, van bekende en minder bekende trotskisten, die tenslotte terecht kwamen in een afzonderlijk archief, onder de titel, “trotskistische activiteiten in België”. Deze activiteiten werden als “marginaal” omschreven, maar waren daarom zagezegd, “niet minder gevaarlijk”.⁵⁷ Anderzijds ressorteerde “de strijd tegen het Trotskisme” dus ook effecten op het niveau van de “zelfdisciplinerings”. De militanten kwamen immers zelf naar voren met de contacten die ze met bepaalde Trotskisten onderhielden. Dit geldt trouwens ook voor de contacten die ze onderhield met de zogenaamde “titistische agenten”.

Hoewel Tito reeds in 1948 uitdrukkelijk afstand had genomen van Moskou, en zich daardoor de toorn van de communistische wereld op de hals had gehaald, werd -althans op het niveau van de communistische kaderpolitiek- pas in 1950 actief actie gevoerd tegen het zogenaamde “Titisme”. De verschillende kaderverantwoordelijken werden, in een verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke, uitdrukkelijk opgeroepen om werk te maken van een uitgebreid onderzoek naar “titistische activiteiten” op het niveau van hun respectievelijke secties en federaties. Daartoe werd het vertoog rond de “waakzaamheid” opnieuw ingeroepen, maar het ging hier niet om een onderzoek naar zogenaamd “titistische activiteiten” in de abstracte zin van het woord, maar integendeel naar activiteiten van bijvoorbeeld Joegoslavische staatsburgers in België:

“Zijn er in uw gewest Yougoslaven die een zekere activiteit hebben? Van welke aard? Heeft het Yougoslavische gezantschap in uw gewest feesten ingericht? Kent ge in uw gewest Yougoslaven of andere kameraden die propaganda materiaal tegen Tito wensen te verspreiden? (in de Yougoslavische taal).”⁵⁸

De Nationale Kaderverantwoordelijke haalde bovendien aan:

“Kameraad, ik vraag u deze kwestie ernstig op te vatten. Wij hebben nu reeds een strenge autocritiek te doen omdat we ons niet vroeger hierom bekommerd hebben. Vergeten we niet dat dit uitmaakt van onze waakzaamheid, en dit eerst en vooral onder de bevoegdheid valt van de Kaderverantwoordelijke. Onderzoek de toestand, doe de nodige navorsingen bij de verantwoordelijke kameraden der afdelingen, -kortom, neem de nodige maatregelen om zoveel mogelijk inlichtingen in te winnen.”⁵⁹

In deze periode situeerde het vertoog rond de “waakzaamheid”, zich dus niet expliciet op het intersubjectieve niveau. Het ging immers duidelijk om het onderzoek naar activiteiten die expliciet met Joegoslavië verbonden waren.

⁵⁵ MEYNEN (A.), VAN GEYT (L.). *Op. Cit.* p. 26

⁵⁶ Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke over zijn conversatie met Louis Van Geyt: 25 januari 1952. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁵⁷ Verslag van de Luikse Federatie aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 3 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Edgar Lalmand: 6 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵⁸ Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de Kaderverantwoordelijken van de federaties en de secties: 23 januari 1950. p. 1, Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵⁹ *Ibidem.* p. 2.

De verslagen van de diverse Kaderverantwoordelijken, legden bijvoorbeeld de nadruk op de aanwezigheid van “Tanjug”, het blad van het Joegoslavische persagentschap, in hun federatie.⁶⁰ Men kon dus niet zondermeer van “titisme” beschuldigd worden, omdat men daden stelde die tegen de lijn van de partij indruisten. Wat natuurlijk niet wegneemt, dat militanten die in contact kwamen met “anarchisten”, “Trotskisten” en “Titisten”, door de partij als zijnde “verdacht” werden beschouwd. Trotskisme en Titisme werden trouwens expliciet aan elkaar gelinkt. Begrippen als “Titistisch” en “Trotskistisch” agent waren dus gewoon inwisselbaar (beiden waren zogenaamd “agenten van de reactie” en “fascisten”). Militanten die contacten onderhielden met dergelijke, zogenaamde “agenten”, werden echter niet noodzakelijk uitgesloten. De partij stelde letterlijk, “alles in het werk om hen te redden”.⁶¹

De aandacht voor het “Titisme” in België, kwam eigenlijk neer op een wantrouwige houding tegenover alles en iedereen die van ver of dichtbij betrokken was bij het Joegoslavië van Tito, en bleef voortbestaan tot halverwege 1951. Het ging dus ondermeer ook om enquêtes naar mensen, die reizen organiseerden naar Joegoslavië, medewerkers waren van het “centre d’études marxistes”, deelnemers aan conferenties over het reilen en zeilen in Joegoslavië enz. Anderzijds blijkt het vertoog rond “de waakzaamheid” toch een zeker effect te ressorteren bij militanten die contacten onderhielden met KPB-militanten van Joegoslavische oorsprong. Bepaalde militanten namen opnieuw zelf het initiatief om hun doen en laten in rapporten te gieten, en ontkenden vervolgens met klem dat ze ook maar enige sympathie hadden voor het zogenaamde “Titisme”.⁶² Waarschijnlijk was de uitsluiting van Fernand Demany hier niet vreemd aan.

De uitsluiting van Fernand Demany in 1950

Demany stond tijdens de bezetting aan het hoofd van het Onafhankelijkheidsfront en zetelde nadien, tussen 1946 en 1950, in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Op 4 mei 1950 trad hij echter uit de rangen van de partij, waardoor hij tenslotte op 10 juni werd uitgesloten.⁶³ Op dat ogenblik werden hem tal van feiten ten laste gelegd, zoals het niet afstaan van zijn parlementaire vergoeding en uiteindelijk ook zijn vermeende contacten met “Titistische agenten”. Hij zou namelijk contacten hebben gehad met een zekere Closquet, die als tussenpersoon fungeerde bij de contacten tussen “Titistische agenten” en Xavier Relecom.⁶⁴ Demany trad naar eigen zeggen uit de partij, omdat hij naast zijn parlementaire vergoeding, ook zijn inkomsten als verslaggever bij “Front” moest afstaan.

⁶⁰ Note sur le Titisme en Belgique: 12 juni 1950. pp. 1- 3. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van Albert De Coninck aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 30 oktober 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁶¹ Verslag van Bob Wolstijn aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 15 september 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁶² Note succinte sur activité Titiste en Belgique pendant les 6 derniers mois: 12 januari 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Nota van Jean Bertrand aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 6 april 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Nota van Jean Taillard aan de nationale Kaderverantwoordelijke: 8 september 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁶³ Gotovitch heeft enkel de uitsluiting van Demany aangehaald, maar heeft niet vermeld dat Demany eerst zelf uit de rangen van de partij trad. Rapport sur les mandats: elections législatives de 26 juin 1949. p. 3. Archief van het Centraal Comité. DACOB-CARCOB. GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944*. pp. 503-504.

⁶⁴ Nota van Jean Terfve aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 15 januari 1951. Archief van de PCC: Dossier Demany (0458). DACOB-CARCOB

Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Jean Terfve: 19 januari 1951. Archief van de PCC: Dossier Demany (0458). DACOB-CARCOB

Aangezien het uittreden van Demany, automatisch inhield dat hij uit de rangen van de partij zou worden gesloten, heeft men, naar alle waarschijnlijkheid, geopteerd om hem te liëren aan de “strijd tegen het Titisme” die op dat ogenblik volop aan de gang was. Op die manier beschikte men immers over een uiterst krachtig uitsluitingsvertoog. Dit werd bovendien gekoppeld aan “het voorbeeld” dat de partijleiding naar eigen zeggen moest “stellen”:

*“Quelles sont les qualités qu’on est en droit d’exiger du Parti et de ses militants. Ils aideront également nos camarades à déjouer les manoeuvres de nos adversaires et à sauvegarder une des qualités essentielles du parti : l’intégrité, le désintéressement et le dévouement des membres.”*⁶⁵

Aangezien zijn uitsluiting de partij in diskrediet kon brengen, werd hem een gebrek aan “toewijding” verweten. Dat Demany bovendien kritiek uitte op het autocratische bestuur van Lalmand, werd door de partij geïnterpreteerd als een “zoveelste bewijs” van zijn rol als “agent van de reactie”.⁶⁶ Vergeten we daarenboven niet, dat Julien Lahaut in 1950 vermoord werd, wat de woorden van de partijleiding extra kracht bijzette. Eigenlijk gaat het hier echter om een onrechtstreekse uitsluiting, zoals dat trouwens opvallend het genoeg het geval was bij een heel aantal ophefmakende uitsluitingen in de periode 1950-1952.

4.3.6. De uitsluitingen en wederopnames in de periode 1948-1954

De uitsluiting van senator Alice Degeer

Eén van de meest ophefmakende uitsluitingen in de periode 1947-1948, was ongetwijfeld die van senator Alice Degeer in oktober 1948. Eigenlijk gaat het hier om een affaire die reeds van in 1946 aansleepte. Alice Degeer werd immers beschuldigd van het achterhouden van een deel van haar parlementaire vergoeding. Vanaf 1948 werd haar ook een gebrek aan “verantwoordelijkheidszin” aangewreven. Haar parlementaire activiteiten bleven, volgens de partijleiding, immers “ondermaats”. Daarom werd haar, na het uittreden uit de regering, gevraagd om haar mandaat ter beschikking van de partij te stellen, wat ze echter uitdrukkelijk weigerde. In 1948 werd het dossier tenslotte doorgespeeld aan de CCC, die zich conform de nieuwe richtlijnen bezighield, met wat men "ruzies en private aangelegenheden" zou kunnen noemen. Degeer was namelijk in een echtelijke ruzie verwickeld, en was de maîtresse van haar echtgenoot op straat te lijf gegaan, en had bovendien klacht neergelegd bij de politie. Deze elementen werden tegen haar in het verweer gebracht en uiteindelijk werd ze, onder het mom van “indisciplinair” gedrag, uit de rangen van de partij gesloten. Naar eigen zeggen, was dit een bewuste zet van de partijleiding om haar uit te schakelen. Als één van de weinige KPB-vrouwen met een parlementair mandaat, was ze namelijk een doorn in het oog van de partijleiding geworden.⁶⁷ We hebben reeds aangetoond dat de communistische kaderpolitiek, binnen haar discursieve praktijken, voortaan de nadruk legde op de "actieve leden".

⁶⁵ Note sur le cas Demany: juni 1950. p. 1. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB.

⁶⁶ Ibidem. pp. 2-3.

⁶⁷ “Ik ben het slachtoffer van mannen en niet van mijn partij” schreef ze aan de Nationale Kaderverantwoordelijke. Brief van Degeer aande Nationale Kaderverantwoordelijke: 16 december 1946. Archief van de PCC: Dossier Degeer (3001). DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het NS: 15 januari 1947. Archief van de PCC: Dossier Degeer (3001). DACOB-CARCOB. Nota van de

Militanten, die bijvoorbeeld herhaaldelijk afwezig bleven op bijeenkomsten van het CC, kwamen zondermeer in aanmerking voor een uitsluiting, aangezien ze hun zogenaamde "verantwoordelijkheden" niet ter harte namen.⁶⁸ Dit sluit uiteraard niet uit dat dergelijke vertogen ingezet werden bij interne afrekeningen, zoals waarschijnlijk het geval is geweest met Alice Degeer.

De "uitsluiting" van Jean Brachet en de "groep der surrealistes"

Bovenstaande vaststellingen doen vragen rijzen rond een aantal beruchte uitsluitingen in deze periode. We doelen dan ondermeer op de uitsluiting van de bioloog Jean Brachet en de zogenaamde "groep van de surrealistes". We zullen beiden aan elkaar linken, en op die manier een bescheiden poging ondernemen, om een ander verklaringsmodel te ontwikkelen voor hun respectievelijke uitsluitingen. Opvallend genoeg heeft men in de Belgische historiografie nooit aandacht besteed aan de verhouding tussen beide –onrechtstreekse– uitsluitingen. Er bestaat wel een hypothese rond de uitsluitingen van intellectuelen in "de naoorlogse periode":

*"Men heeft zich in het verleden vaak gebogen over het probleem van de relatie tussen intellectuelen en communisme; een definitief antwoord blijft uit. In het naoorlogse was die verhouding bijzonder ambigu. Prestigieuze intellectuelen worden met trots naar voren geschoven maar tegelijk met wantrouwen door de partij bejegend."*⁶⁹

Eva Schandevyl maakt echter geen onderscheid tussen de verschillende fases binnen die "naoorlogse periode". Enerzijds was er de regeringsdeelname, en anderzijds de periode waarin werd afgestapt van de discursieve praktijken rond de "eenheid", zoals die sinds de Volksfrontpolitiek -en tot aan het uittreden uit de regering in maart '47- hadden gefunctioneerd (het "isolement"). De verhouding van de intellectuelen tot de partijleiding, was in beide perioden compleet verschillend. Het eerste congres van het "Comité de Vigilance des Intellectuels Antifascistes" (CVIA) (oktober 1935) kan aanzien worden als de eerste aanzet voor een actieve Volksfrontpolitiek in België. De CVIA was namelijk de wegverbreider en de grootste pleitbezorger voor de Volksfrontgedachte in België.⁷⁰ Tal van intellectuelen traden onder invloed van de Volksfrontpolitiek, dan ook toe tot de partij, maar de Volksfrontpolitiek bleef ook nadien nog, in gemuteerde vorm voortbestaan, althans tot het uittreden uit de regering in '47. We moeten dus uiterst voorzichtig zijn met "monolithische analyses":

"Naar sociale afkomst, habitus en op basis van hun intellectueel kapitaal en positie in het academische veld, maakten onze intellectuelen toch vooral deel uit van de zogenaamde "maatschappelijk dominante fracties".

Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 2 september 1948. Archief van de PCC: Dossier Degeer (3001). DACOB-CARCOB.

⁶⁸ Brief van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Bob Dubois: 5 april 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Brief van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Bob Dubois: 14 april 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Brief van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Bob Dubois: 17 april 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁶⁹ SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 77, 1999, p. 1042

⁷⁰ GOTOVITCH (J.). *Histoire du parti communiste de Belgique*. pp. 20-25.

Deze intellectuelen die tot “de partij van de arbeidersklasse” waren toegetreden, ervoeren de contradicties die inherent waren aan hun positie: vrijwillig onderwierpen zij zich aan de imperatieven –die sommigen zelf uitvaardigden- van de partij.”

Deze stellingname gaat niet op voor de periode 1935-1947, maar eventueel wél voor de periode nadien. Tussen 1935 en 1947, profileerde de partij zich immers, zowel naar binnen als naar buiten toe, als een partij die “het volk moest verenigen”. We zouden er zelfs enigszins cynisch aan kunnen toevoegen, dat ze nadien, als regeringspartij, zélf deel uitmaakte van de “maatschappelijk dominante fracties”. Ze stelde zich uitdrukkelijk op het standpunt van de “nationale onafhankelijkheid” en verklaarde “de productieslag tot revolutionaire daad” (zie voorgaande hoofdstukken).

We zien eigenlijk meer heil in de stellingname van Kotek, die het met betrekking tot de uitsluitingen van een aantal vooraanstaande KPB-intellectuelen, heeft over, “een strategische zet van de partijleiding om zich op korte termijn af te snijden van de rest van de nationale gemeenschap om zo een soort communistische tegen-maatschappij te vormen, die een handig instrument was binnen het voeren van de Koude Oorlog.” De fameuze “Lyssenko-affaire” (het debat tussen de zogenaamde “bourgeoiswetenschap en de proletarische wetenschap”), was in die optiek zelfs een “test”, die de getrouwheid van bepaalde KP-intellectuelen moest meten.⁷¹ De notie van de “anti-staat” is niet oninteressant, aangezien de KPB zich vanaf 1947-1948 inderdaad stelselmatig op haar eigen gelederen begon te richten, op de “eenheid” van de arbeidende klasse, die onlosmakelijk verbonden was, met de zogenaamde “eenheid van de voorhoedepartij”. De notie van de "voorhoedepartij" werd bijvoorbeeld uitdrukkelijk beklemtoond op het Xde congres in 1951.⁷²

Men werkte dus aan een eigen communistische subjectiviteit, die geen uitstaans meer wou hebben met de “burgerlijke maatschappij”. In die zin verklaarde de KPB in 1952 het lidmaatschap van een vrijmetselaarsloge bijvoorbeeld incompatibel met het lidmaatschap van de KPB. Vanaf 1952 werden de militanten bij hun aanwerving ook expliciet geïnterpelleerd over hun eventuele banden met “de loge”.⁷³ Er werd wel een uitzondering gemaakt voor diegenen die onder zogenaamde “politieke controle” stonden, zoals Jean Terfve, de rechterhand van Edgar Lalmand.⁷⁴ Lalmand zou later, weliswaar in besloten kring, hebben verklaard, dat ook hier een einde aan moest komen. Deze harde opstelling is op zich niet zo verbazingwekkend, aangezien het IVde congres van de Komintern deze incompatibiliteit al had uitgesproken, maar ze werd sindsdien nooit echt toegepast in België. Pas in de sfeer van het Titisme en het Trotskisme, werd de Vrijmetselarij stelselmatig aan het Titisme en het zionisme gelinkt.⁷⁵

⁷¹ J. Kotek en D. Kotek zoals geciteerd in: SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). p. 1043

⁷² RENARD (C.). *PCB et la république dans les années '50*. Cahiers Marxistes, nov-dec 1993, nr. 192, p. 115.

⁷³ Verslag van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het politiek Bureau. DACOB-CARCOB.

⁷⁴ Notulen van de vergadering van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het politiek Bureau. DACOB-CARCOB

⁷⁵ VAN PRAAG (P.). *Communiste et franc-maçon (au royaume de Belgique)*. Cahiers Marxistes. 1994, Feb.-Mar., pp.108-110, Brief van Bergeys aan Baudry: 5 november 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Nota van Gerard van Moerkerke aan de Commissie der Kaders: 19 oktober 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Brief van de Leon Timmermans aan de Commissie der Kaders: 6 april 1945. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Brief van de Commissie der kaders aan Dr. Duchaine: 1 december 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Brief van Lucette Bouffieux aan de Commissie der kaders: 3 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Brief van Timmermans aan de Commissie der Kaders: 30 april 1945. Nota van de Commissie der Kaders aan het Nationaal-Secretariaat: 5 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB,

In diezelfde context hoort ook het "republikeinse standpunt" van de KPVB thuis. Vanaf 1949 stelde de KPVB zich immers resoluut op het standpunt van de "Belgische republiek". Vanaf 1950 moest het door alle basismilitanten verspreid worden, hoewel een aantal onder hen deze stellingname onhaalbaar achtten in het kader van de Koningskwestie. Men sprak namelijk over "de historische veroordeling van de constitutionele monarchie", zonder rekening te houden met de eisen van de "brede beweging" die o.i.v. de Koningskwestie ontstaan was en gemobiliseerd werd.⁷⁶ In de periode 1950-1951 werden er ook hallucinante debatten gevoerd rond de linguïstische stellingen van Josef Stalin.⁷⁷ De KPVB begon zich met andere woorden inderdaad als een heuse anti-staat te gedragen, met een aparte culturele en wetenschappelijke partijlijn. Dit mag ons echter niet in de verleiding brengen om vrij simplistische analyses te formuleren dienaangaande. De KPVB schikte zich volgens ons bijvoorbeeld niet probleemloos naar de richtlijnen vanuit Moskou of Parijs. Het zogenaamde "Jdanov-rapport", dat de doctrine van "de twee kampen" verspreidde, namelijk "de decadente Westerse wereld" versus "de wereld van het socialisme", hield weliswaar een veroordeling van de "bourgeois-cultuur" in, maar dit mondde in de praktijk niet noodzakelijk uit in het klakkeloos overnemen van Sovjet-Russische schema's, zoals ondermeer door Schandevyl wordt voorgestaan.⁷⁸

Laten we bijvoorbeeld eens aandacht besteden aan de zogenaamd "weinig talrijke kunstenaars in de KPVB".⁷⁹ We kunnen onze stellingname namelijk het best beargumenteren, via de "affaire" rond de zogenaamde "groep van de surrealisten". Ze past immers niet binnen de klassieke schema's omtrent de naoorlogse politiek van de KPVB. De "groep van de surrealisten" bestond eigenlijk uit een uiterst heterogeen gezelschap. De meest invloedrijke tendens was ongetwijfeld die rond Christian Dotremont. In 1945 werd hij lid van de KPVB en schreef hij ondermeer een aantal artikels rond kunst en esthetiek voor de Drapeau Rouge. Via Dotremont vond ook een andere vooraanstaande surrealist zijn weg naar de KPVB, namelijk René Magritte. Magritte behield, in tegenstelling tot Dotremont, echter steeds een zekere onafhankelijkheid ten aanzien van de partij en nam dus eerder een afwachtende houding aan. Zijn scepticisme werd ondermeer versterkt door de kritiek die hij vanwege het Nationaal-Secretariaat te verduren kreeg, naar aanleiding van de publicatie van zijn antiklerikaal en antimonarchistisch pamflet (voor 1949). Terfve verwierp immers, geheel in de toenmalige lijn van de partij, elke vorm van antiklerikalisme en antimonarchisme en bestempelde een dergelijke stellingname zelfs als ronduit "idiot". Op dat ogenblik begon Magritte zich steeds nadrukkelijker van Dotremont te distantieren. Dotremont ondernam weliswaar nog een wanhoopspoging, door in 1946 te verklaren dat de surrealisten regelrecht moesten ingaan tegen wat hij de "huidige lijn" van de KPVB noemde, maar de breuk bleek toen reeds definitief. Magritte verklaarde immers kort daarop aan Ernest Burnelle, dat hij zich niet langer solidair kon verklaren met de "groep Dotremont". Dotremont en Magritte onderhielden op dat ogenblik echter ook nauwe contacten met de surrealisten binnen de PCF, maar die kwamen vanaf 1947 steeds meer in de verdrukking, toen de PCF steeds nadrukkelijker begon te pleiten voor het sociaal-realisme en dit geheel naar Russisch model (Jdanov-rapport). Men postuleerde de zogenaamd "communistische kunst" immers tegenover de "burgerlijke kunst", net zoals men een "communistische wetenschap" tegenover een "proletarische wetenschap" zou plaatsen tijdens de "Lyssenko affaire".

Notulen van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB, Verslag van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB,

⁷⁶ RENARD (C.). *PCB et la république dans les années '50*. pp. 110-114. Nota van het Politiek Bureau: 5 november 1950. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB

⁷⁷ Nota van de PCC aan het Nationaal-Secretariaat: 8 oktober 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁷⁸ SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). pp. 1035-1037

⁷⁹ Ibidem. pp. 1047-1048.

Vreemd genoeg, liep het in België zo'n vaart niet, en kon Dotremont in 1947 probleemloos het zogenaamde "manifest van het revolutionair surrealisme" uitgeven. De surrealisten kregen daarbij zelfs de volledige steun van Jean Terfve en Bob Claessens. Deze publiekelijke steun werd herbevestigd, toen de surrealist Vandespiegele in '48 zijn opwachting mocht maken in het Centraal Comité. Vanaf 1948, bekleedde Dotremont ongetwijfeld een vooraanstaande rol bij het vastleggen van de culturele lijn van de KPB. Magritte daarentegen, begon zich steeds nadrukkelijker te verzetten tegen een aantal partijstandpunten en stapte bijvoorbeeld furieus op tijdens een partijbijeenkomst waarop Bob Claessens, in naam van de "nationale culturele identiteit", de lof zong van de "folklore". Magritte eiste op een bepaald ogenblik zelfs dat de KPB de surrealisten expliciet en publiekelijk om een revolutionaire inhoud zouden vragen. Een van de eerste uitsluitingen had echter hoegenaamd geen betrekking op de houding van de partijleiding ten aanzien van de surrealisten. Vandespiegele stapte in maart 1948 immers zelf op naar aanleiding van een aanslepend geschil betreffende zijn statuut als gewapende partizaan tijdens het Verzet. Aangezien hij zijn lidkaart teruggestuurd had naar de partij werd zijn uitsluiting immers onafwendbaar. Desondanks nam Borremans voorafgaandelijk nog contact met hem op in de hoop om hem nog op andere gedachten te brengen, evenwel zonder enig resultaat. Borremans beklemtoonde daarbij de "vooraanstaande rol" van Vandespiegel binnen de "groep van de surrealisten" en dus "binnen de partij".⁸⁰ Rond deze periode richtte Dotremont echter, samen met enkele anderen, de Cobrabeweging op. De Cobrabeweging vormde op de eerste plaats een breuk met de Franse revolutionaire surrealisten, maar vertegenwoordigde allermindst een breuk met hun gezamenlijke communistische achtergrond. Daar zou vanaf de oprichting van een communistisch literair tijdschrift, in de lente van 1949, echter verandering in komen. Vanaf dat ogenblik eiste Dotremont tegenover de partij een zekere autonomie op voor het tijdschrift. Jean Terfve daarentegen wou de redactie net sterker aan de partijleiding binden. Op de tweede nationale conferentie van communistische kunstenaars en schrijvers, die in november 1949 te Antwerpen gehouden werd, laat de trendbreuk zich uiterst sterk gevoelen. Jean Terfve eist er voor de partij immers het recht op om de lijn van de kunstenaars te bepalen. Deze opvatting werd zelfs door een aantal communistische kunstenaars gevolgd, waaronder Sommeville. De groep Magritte en de groep Dotremont werden dus beide door Terfve terecht gewezen. Dotremont ging vrijwel onmiddellijk in het verweer, en noemde elke opvatting die het surrealisme aan het trotskisme en het titisme wenste te linken ronduit "sectair" en "antirevolutionair". Hij zette zich echter tegelijkertijd af tegen Magritte, die op dat ogenblik reeds amper of nauwelijks interesse meer had voor de partij. In '51 stierf de surrealistische groep in de KPB eigenlijk een stille dood en vanaf 1952 was het Paul Libois die de culturele koers van de partij verder zou bepalen. De "Revolutionaire surrealisten dropen dus teleurgesteld af, waarvoor ze formeel uitgesloten werden."⁸¹ Een "eigen communistische subjectiviteit" was dus niet incompatibel met ernstige afwijkingen van het traditionele schema rond de "proletarische kunst", namelijk het zogenaamde "sociaal realisme", dat bijvoorbeeld wel door de PCF werd doorgedrukt. De surrealisten genoten integendeel gedurende lange tijd de volledige steun van de partijleiding. De surrealisten verdwenen op de eerste plaats omdat ze zich deels aan de controle van de partij wensten te onttrekken, waardoor ze als het ware "faalden" voor de "test" naar hun "partijtrouw". In die zin kunnen we de "Lyssenko affaire" evenmin loskoppelen van de bredere context waarbinnen ze functioneerde, namelijk de vorming van de zogenaamde "anti-staat".

⁸⁰ Brief van Borremans aan Adam: 2 maart 1948. Archief van de PCC: Dossier Vandespiegel (2204). DACOB-CARCOB

⁸¹ ARON (P.). Radiographie de la catastrophe: Christian Dotremont et le surréalisme révolutionnaire. In: DRAGUET (M.), (Ed.). *Christian Dotremont: les développements de l'oeil*. Brussel, Hazzan-ULB, 2004, pp. 60-65

Waarschijnlijk werd de bioloog Brachet dus eveneens getest op zijn partijtrouw en toen bleek dat hij het “partijstandpunt” weigerde te onderschrijven, en publiekelijk in het verweer te brengen tegen de “burgerlijke wetenschap”, werd hij persona non grata in de rangen van de KPB. Hij werd echter evenmin uitgesloten. Via de Commissie der Kaders werd namelijk een “minnelijke schikking” getroffen, waardoor hij de partij langs een achterdeur kon verlaten.⁸² Deze “affaires” vormden echter allerminst de hoofdmoot in de periode 1948-1954. Om daar zicht op te krijgen, zullen we ons nu buigen over, het reeds aangehaalde, Xde congres van 1951.

De oprichting van de PCC op het Xde congres van 1951

De uittrede CCC legde aan het Xde congres het werkingsverslag, van haar activiteiten sinds het IXde congres, voor. Dit werkingsverslag bevestigt de ontwikkelingen die we in het bovenstaande hoofdstuk hebben toegelicht. Het aantal dossiers dat de CCC te behandelen kreeg, had in hoofdzaak een “privaat” karakter:

“Er mag evenwel verklaard worden, dat het over het algemeen de klassevijand er niet in geslaagd is de ideologische eenheid, de politieke eenheid en de organisatorische geslotenheid onzer partij in iets aan te tasten. Dit is voorzeker een merkbaar succes voor onze partij. Dit verklaart ook waardoor het komt dat de CCC zich in hoofdzaak had bezig te houden met persoonlijke gevallen.”⁸³

Deze “persoonlijke gevallen” waren zagezegd niet het werk van “rechtstreekse ondermijners”, maar te wijten aan het “lage ideologische peil van de partij”.⁸⁴ De uitsluitingen waren bovendien geen doel op zich, maar maakten deel uit van de bredere kaderpolitiek:

“Het is noodzakelijk de partijleden, tegen dewelke sancties werden getroffen, meer te helpen zich te herstellen en zodoende in hen ten spoedigste wederom volwaardige militanten te hebben. Tenslotte dient nog te worden opgemerkt dat het noodzakelijk is de uit de rangen der partij uitgesloten in hun verdere activiteiten te volgen en na te gaan, alsook te helpen om hun terugopname in de partij te bevorderen.”⁸⁵

De CCC formuleerde echter ook een kritiek van de “gevoerde procedure”. Uit de “traagheid” waarmee bepaalde dossiers werden behandeld, diende men naar eigen zeggen, “de juiste lessen te trekken”.⁸⁶ Op basis van dit verslag werd de CCC formeel ontbonden en werd ze uiteindelijk vervangen door de Politieke Controlecommissie en de Financiële Controlecommissie. Om de impact daarvan op het takenpakket van de Commissie der Kaders te kunnen inschatten, dienen we ons te wenden tot een verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het Politiek Bureau. De PCC werd volgens dit verslag belast met de selectie van de partijkaders, met de controle op het “politieke” en “morele” gedrag van de militanten, en tenslotte ook met de strijd tegen de “provocateurs”. Dit hield voor de Commissie der Kaders een aantal ingrijpende veranderingen in. Ze leek nu op het eerste zicht een exacte kopie van de PCC. Ze kreeg namelijk eveneens de bevoegdheid over de “waakzaamheid” en over de selectie van de partijkaders.

⁸² BLUME (J.). *Drôle d'agenda*. Bruxelles, Fondation Joseph Jacquemotte, 1985, vol II, pp. 100-101.

⁸³ Verslag van de CCC aan het Xde congres van 1951. p. 2. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB,

⁸⁴ Ibidem. p. 3.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem. p. 5

Daarbij is het wel opvallend dat de Kaderverantwoordelijken in de secties en federaties, zich bij hun werk moesten laten leiden, door “persoonlijke contacten” en niet zozeer door “dossierkennis”. Die dossierkennis moest zelfs voortspuiten uit de “persoonlijke contacten” tussen de Kaderverantwoordelijken en de respectievelijke militanten. Het is uiteindelijk slechts die “dossierkennis”, die verzameld zou moeten worden door de PCC. We zien hier met andere woorden een typisch voorbeeld van het klassieke “top-bottom-systeem”. Het is in die optiek niet oninteressant, dat tal van dossiers voortaan zagezegd “aan de basis” zouden moeten worden opgelost en nadien formeel moesten worden bevestigd aan de PCC.⁸⁷ Op basis van deze richtlijnen begrijpen we dan ook, hoe het komt dat we vanaf 1951 stelselmatig de naam van de PCC zien opduiken. De uitsluitingsdossiers werden haar immers doorgespeeld via de Federaties, waar de Federale Kaderverantwoordelijken de touwtjes stevig in handen hadden. De PCC bracht dus, aan ondermeer het Politiek bureau, formeel verslag uit over deze activiteiten. Aan deze bevoegdheden werd na 1951 weinig of niets gewijzigd. De bevoegdheidsverdeling van 1951 werd zowel in 1953 verschillende malen bevestigd door het Politiek Bureau.⁸⁸ Wat inhoud betreft, onderging de kaderpolitiek van de KPB, tussen 1951 en 1954 weinig of geen veranderingen.

De uitsluitingen m.b.t. privé-aangelegenheden en het vertoog rond de provocateurs

Anderzijds zien we wel een spectaculaire stijging van het aantal uitsluitingen, m.b.t. “de privé-sfeer”. Tussen 1935 en 1947 bestond het verschil tussen een leven als partijmilitant en een privéleven evenmin, maar om de doodeenvoudige reden, dat het “privé-leven” zagezegd ernstige repercussies kon hebben op het niveau van de “eenheid tussen de brede democratische stromingen”, het kon tussen 1944 en 1947 dus een “smet” werpen op de KPB als “trouwe regeringspartij”. Vanaf 1947-1948 kwam hier verandering in, aangezien het zwaartepunt van de discursieve praktijken rond “de eenheid”, bij de “klasseneenheid” kwam te liggen, bij de rol van de KPB als zogenaamde “voorhoedepartij”. De partijbasis kwam, binnen die nieuwe benadering van de communistische kaderpolitiek, opnieuw centraal te staan. In die context verwijzen we opnieuw naar nadruk die gelegd werd op de onderlinge verstandhouding tussen de basismilitanten. Niets kon deze verstandhouding, naar eigen zeggen meer verstoren, dan het plegen van overspel met een andere militant. Het zijn inderdaad vooral dossiers van deze aard die voor de periode 1950-1952 teruggevonden kunnen worden.⁸⁹

Anderzijds lagen ook de financiële moeilijkheden van een aantal militanten uiterst gevoelig. Militanten met financiële schulden kregen een soort afbetalingsplan voorgeschoteld en in afwachting van het uitdelgen van hun schuld, werden ze uit de rangen van de partij gesloten. In de meeste gevallen ging het om leningen die tussen de militanten onderling waren afgesloten en daardoor voor “onderlinge onenigheid aan de basis konden zorgen”.

⁸⁷ Rapport van de Nationale Kaderverantwoordelijke over de werking van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau: 27 oktober 1951. pp. 1- 14. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB,

⁸⁸ Notulen van het PB: 9 augustus 1952. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB, Notulen van het PB: 7 februari 1952. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB. Notulen van de vergadering van Edgar Lalmand met de PCC: 26 februari 1953. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁸⁹ Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het Politiek Bureau: 18 september 1951. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB, Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het Politiek Bureau: 10 augustus 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Verslag van het Politiek Bureau: 23 maart 1952. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB. Nota van Cenraal-Comité over Crevecoeur en Brunfaut: 15 maart 1952. Archief van het CC. DACOB-CARCOB Nota van de PCC aan het Politiek Bureau: 16 februari 1952. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

Hetzelfde gold trouwens voor financieel gesjoemel aan de basis.⁹⁰ Anderzijds functioneerde het vertoog rond de provocateurs nagenoeg volledig op het niveau van de infiltratie van agenten van de staatsveiligheid. Zo werd Jacques Nemery ontmaskerd als spion voor de staatsveiligheid en uit de rangen van de partij gesloten. Dergelijke infiltraties gebeurden meestal via de nevenorganisaties van de partij, wat de partij opnieuw bevestigde in haar stellingname dat men vooral in deze instellingen uiterst “waakzaam” moest zijn.⁹¹ In die optiek vestigde men nogmaals de aandacht op de betekenis van de Kaderpolitiek:

“Nous atteindrons deux buts:

- 1) Démasquer les provocateurs.
- 2) Etre mieux en courant des possibilités et aptitudes des camarades, ce qui permettra de les former et de faire monter dans le parti des cadres solides.”⁹²

De partij richtte rond deze periode ook een Nationale Dienst voor de Veiligheid in, die ondermeer de bewaking van het centrale partijbureau voor haar rekening moest nemen.⁹³ Tal van andere dossiers bewijzen de enorme toename van het aantal wederopnames in deze periode.⁹⁴ Het is daarbij opvallend dat nogal wat wederopnames gebeurden zonder dat de militant in kwestie een aanvraag tot wederopname had ingediend.⁹⁵ In die zin sprak men over de “grote verantwoordelijkheid van de partij”:

*“Il est bien certain, que réadmettre Coppé dans les rangs du part, C’EST L’UTILISER MIEUX qu’on l’a fait dans le passé, et avoir un contact régulier avec lui.”*⁹⁶

De tijdspanne tussen de uitsluiting en de wederopname werd daardoor ook telkens korter.⁹⁷ Nu rest ons alleen nog de vraag welke ontwikkelingen de Kaderpolitiek onderging o.i.v. van het zogenaamde “destalinisatiecongres” van 1954.

⁹⁰ Nota van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau: 27 maart 1952. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB. Nota van het Politiek Bureau aan de Commissie der Kaders: 4 april 1950. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB, Nota van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau: 27 mei 1952. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB, Rapport over Maurice Moerman: 2 november 1953. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁹¹ Nota van de Politieke Controlecommissie aan het Nationaal Secretariaat: 2 april 1952. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB Nota van de Politieke Controlecommissie aan het Nationaal Secretariaat: 9de april 1952. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB Krantenknipsels uit de Drapeau Rouge van 21 mei 1952. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁹² Nota van de Commissie der Kaders aan de politieke secretarissen van de federaties: 1 februari 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁹³ Nota van Jean Terfve aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 17 januari 1952. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

⁹⁴ “De affaire Nichels” Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 24 juni 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, “De affaire Fauviaux” Verslag van de Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 7 juli 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, “De affaire Sinoy” Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 29 juli 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB,

⁹⁵ Nota van de CCC over de “affaire Brichaut”: 17 mei 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van de CCC over de “affaire Putzeys”: 20 juli 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de Federale Kaderverantwoordelijke van Luik: 13 oktober 1949.

⁹⁶ Nota van de Federale Kaderverantwoordelijke van de Federatie Brussel aan de CCC: 4 mei 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁹⁷ Nota over de uitsluitingen en wederopnames in de partij tussen 1952 en 1953: 29 december 1953. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB,

Hoofdstuk 5: Van Vilvoorde '54 tot Hongarije '56

5.1. Het XIde Congres van 1954

De relatieve ontgooijing van de internationale verhoudingen, wordt omstreeks 1953 vooral gesymboliseerd door de respectievelijke machtswissels in de Verenigde Staten en de USSR (Truman-Eisenhower en Stalin-Chroetsjov). Van fundamenteel belang was wellicht de stabilisatie van de wereldeconomie, die impliceerde immers ook een versoepeling in het “kampdenken”, waardoor ook andere (maatschappelijke) tegenstellingen opnieuw stringent op de voorgrond konden treden. In België, werd in 1954 de derde opeenvolgende, homogene CVP-regering, opgevolgd door de socialistisch-liberale regering Van Acker. De KPB leed daarentegen haar derde zware verkiezingsnederlaag op rij. Lalmand reageerde aanvankelijk vrij nuchter en stelde dat, “België nu eenmaal tot die landen behoort, waar er nooit ruimte zal zijn voor een sterke communistische partij.” De KPB was in zijn ogen dus structureel veroordeeld tot een stelselmatige achteruitgang. Nadien legde hij, in het verlengde van de toenmalige partijlijn, ook een deel van de verantwoordelijkheid bij de basis van de partij. Deze verklaringsmodellen waren allerminst naar de zin van een aantal vooraanstaande militanten, en met name diegenen die afkomstig waren uit de belangrijke Luikse federatie. In mei 1954 traden enkelen onder hen, waaronder René Beelen, toe tot het Politiek Bureau. Daar riepen ze een bijzondere samenkomst van het CC bijeen, waar men uiteindelijk nog datzelfde jaar, een vervroegd congres afdwong, dat uiteindelijk in Vilvoorde gehouden werd. Geheel binnen de stalinistische traditie, ging Lalmand in Vilvoorde over, tot het formuleren van een openlijke autokritiek. Hij hekelde met name de personencultus, en de beperkte inbreng van het CC bij de ontwikkeling van de partijdirectieven.

Het is niet oninteressant om na te gaan, hoe het vertoog luidde, dat door het XIde congres in het verweer werd gebracht tegen de toenmalige leiding. “De massa der proletariërs”, was in tegenstelling tot “bepaalde elementen uit andere klassen”, zogezegd nog niet tot de rangen van de partij toegetroten, waardoor de partij zowel in “reformistisch opportunisme” als in “gauchistisch sectarisme” was vervallen. Zowel het vertoog rond het “opportunisme”, als het vertoog rond het “sectarisme” werden dus tegen de toenmalige leiding in het verweer gebracht. Deze discursieve praktijken rond de “eenheid”, werden ook handig ingezet tegen de syndicale politiek van de partijleiding. De syndicale politiek zou te weinig, “een zaak van de basis geweest zijn”, wat de “eenheid van actie” met de socialistische basismilitanten, in de weg zou hebben gestaan. De nieuwe partijleiding, die verkozen werd op het XIde congres, zou voortaan het ABVV erkennen als “de enige organisatie waarin de arbeiders hun eisen konden verwezenlijken.” De notie van de “voorhoedepartij” werd m.a.w. zondermeer geschrapt. Tot slot, werd ook de “gebrekkige werking van het democratisch-centralisme” met de vinger gewezen, aangezien het, het “autoritarisme” van de partijleiding in de hand zou hebben gewerkt. De “nieuwe politieke lijn” werd voortaan geïncarneerd door René Beelen, Ernest Burnelle en Gerard Van Moerkerke.¹

¹ MEYNEN (A.), VAN GEYT (L.). Op. Cit. pp. 111-127, KENNEZ (P.). *A history of the Soviet Union from the beginning to the end*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999, pp. 184-190, VERAGHTERT (K.). *Op. Cit.* In : *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989*. VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.). (Eds.). Tielt, Lannoo, 1997, pp. 70-82, Interview met Louis Van geyt door Widukind De Ridder: 8 februari 2004. (Audio-CD), PEIREN (L.). *De kommunistische partij van België tussen 1958 en 1965: een partijanalyse*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1988, pp. 40-47.

Maar was het wel een "nieuwe politiek lijn"? Schandevyl heeft nagenoeg als enige gewezen op het dubbelzinnige karakter van het zogenaamde "destalinisatie-congres" van 1954. In de praktijk veranderde er na 1954 immers weinig.² Alvorens daar zelf een uitspraak over te doen, zullen we kort de ontwikkelingen, binnen de communistische kaderpolitiek, in de aanloop naar het XIde congres analyseren.

5.2. De communistische kaderpolitiek in de aanloop naar het XIde congres

De rol van de PCC werd op het Xde congres heropgewaardeerd, maar achter de schermen, hield de Commissie der Kaders de touwtjes nog steeds stevig in handen. Jean Borremans stond vanaf 1951 immers zowel aan het hoofd van de Commissie der Kaders als aan het hoofd van de PCC. Hij kon zijn beslissingen als Nationaal Kaderverantwoordelijke dus gewoon doordrukken op de vergaderingen van de PCC. Zijn Federale Kaderverantwoordelijken konden op hun beurt de besluitvorming op het niveau van de federaties beïnvloeden. In de aanloop naar het XIde congres werden er echter hevige debatten gevoerd omtrent de rol van de PCC binnen de communistische kaderpolitiek. Uiteindelijk leidde dit zelfs tot het opdoeken van de Commissie der Kaders. De Commissie der Kaders werd eigenlijk al formeel opgedoekt in 1952, maar in de praktijk bleef ze toen gewoon voortbestaan.³

De houding van de partij tegenover de uitsluitingen, bleef anderzijds wel ongewijzigd. Het "louteringsproces" en de "begeleiding" stonden nog steeds centraal, waardoor een uitsluiting slechts in laatste instantie werd uitgesproken, zoals blijkt uit de "affaire Debie". Alfons Debie schreef in januari 1954 een omstandig memorandum, waarin hij zijn onvrede uitte, rond het reilen en zeilen in de partij. Hij verzond het memorandum aan alle leden van de Antwerpse federatie, en zelfs aan de leiding van de PCF en Malenkov (!). Aangezien de pers, en met name de Volksgazet en het Handelsblad, lucht hadden gekregen van de zaak, werd Debie door de Antwerpse federatie geschorst. De PCC was, bij monde van Jean Borremans, vooral verontwaardigd over de manier waarop de federatie met Debie in discussie was gegaan. Debie was volgens de PCC immers "wat mentaal verward" (hij had zijn memorandum naar één van de absolute leiders van de USSR gestuurd!), waardoor een discussie met hem doodgewoon "onzinnig" was. Men had integendeel, een aantal elementen uit zijn discours moeten isoleren. Op die manier had men "zijn geloofwaardigheid" immers kunnen ondergraven. Aangezien dit niet gebeurd was, had de PCC naar eigen zeggen, geen andere keuze dan Debie uit de rangen van de partij te sluiten. Zijn uitsluiting werd zelfs in de Rode Vaan gepubliceerd en in verband gebracht met "een poging tot het verbreken van de eenheid binnen de partij."⁴ Dit bevestigt met andere woorden de ontwikkelingen zoals we ze voor de periode 1947-1953 geanalyseerd hebben. Trad er dan geen enkele wijziging op met betrekking tot de communistische kaderpolitiek? Allerm minst, in februari 1954 schreef Borremans een omstandig verslag, waarin hij pleitte voor de onmiddellijke opheffing van de commissie der Kaders. Het belang en de functie van de Federale Kaderverantwoordelijken werd door hem zondermeer in twijfel getrokken. Zij hadden zagezegd "volledig gefaald" en daardoor, de kaderpolitiek van de partij "ernstig bemoeilijkt".

² SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). p. 1036.

³ Verslag van de PCC aan het Politiek Bureau: 25 juni 1954. Archief van de PCC aan het Politiek Bureau.

DACOB-CARCOB.

⁴ Ibidem. p. 2

Daarom stelde hij voor, om de verantwoordelijkheid met betrekking tot de benoeming van de diverse kaders van de partij, over te hevelen naar de politieke secretarissen van de diverse federaties. Zij zouden voortaan, op het terrein, de diverse militanten op de voet volgen en de gegevens dienaangaande doorsturen naar het centrale partijhoofdkwartier. De "waakzaamheid" zou eveneens de bevoegdheid van de PCC worden. Alleen op die manier, zou de kaderpolitiek, zagezegd de "verantwoordelijkheid van de gehele partij kunnen worden." Om die zogenaamde "overgangperiode" te overbruggen, zou de kaderpolitiek zagezegd "voorlopig", onder de bevoegdheid van de centrale partijorganen, en met name het politiek Bureau, vallen. Op die manier zou dan zagezegd, de "proletarisering" van de partijkaders, "eindelijk" vorm kunnen krijgen.⁵ Edgar Lalmand reageerde geestdriftig op dit verslag, en verklaarde dat de "politieke affaires", de partij als "organisatie" aanbelangden. De Commissie der kaders werd dus officieel opgeheven, hoewel Jean Borremans nog steeds de plak bleef zwaaien in de PCC.⁶ De PCC ging in juni van datzelfde jaar over tot een heuse autokritiek, waarin werd "toegegeven", dat de PCC zich vanaf 1951 teveel had beziggehouden met "persoonlijke kwesties". Anderzijds stelde de PCC zich de vraag of de "noodzakelijke hervormingen", nog vóór het XIde congres, zouden worden doorgevoerd.⁷ Het bleek een retorische vraag. De PCC bleef immers bevoegd voor de "persoonlijke conflicten", met uitzondering van die conflicten, waarbij leden van het CC betrokken waren, die bevoegdheid ressorteerde rechtstreeks onder het Politiek Bureau.⁸

Desalniettemin, werd vanuit het Politiek Bureau toch een poging ondernomen om de PCC te "versterken". Dit gebeurde eigenlijk met het oog op het Nationaal Congres in december. Het politiek Bureau wou namelijk over "voldoende gegevens" beschikken, om te kunnen bepalen welke leden van het CC in aanmerking kwamen voor een "herverkiezing". Het was niemand minder dan René Beelen, één van de zogenaamde tenoren van het XIde congres, die opriep om de PCC te laten samenvallen met de "commissie van de vijf". De "Commissie van de vijf" verving eigenlijk de voormalige Commissie der kaders, maar zou voor haar informatie wel nog éénmaal beroep doen op haar afgevaardigden op het niveau van de Federaties.⁹ Ze zou dus samen met de PCC instaan voor het voorconstrueren van de lijsten, die op het congres zouden worden ingediend. Beelen werd zelf aangesteld als "verantwoordelijke" voor de "autobiografieën", die de uittredende leden van het CC zouden moeten opstellen. Ernest Burnelle stelde in die optiek ook 7 nieuwe leden voor de PCC voor.¹⁰ Beelen voerde wel nog aan, dat de commissie de leiding zou, "helpen bij het formuleren van haar autokritiek met betrekking tot de Communistische kaderpolitiek". Nadien veranderde de Commissie van naam en werd ze de "commission spéciale des cadres".¹¹ Het werkingsverslag dat ze rond het XIde congres voorlegde aan het Politiek Bureau, vormt een interessante inleiding op de ontwikkelingen binnen de communistische kaderpolitiek sinds het XIde congres. In de aanloop naar het XIde congres werd de partij echter ook nog opgeschrikt door de zogenaamde "affaire Somerhausen".

⁵ Rapport van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het Politiek Bureau: 10 februari 1954. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB.

⁶ Verslag van het Politiek Bureau: 20 februari 1954. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB.

⁷ Verslag van de Politieke Controlecommissie aan het PB: 21 juni 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁸ Verslag van de Politieke Controlecommissie aan het PB: 25 juni 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁹ Verslag van de PCC: 15 juli 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

¹⁰ "Aanvullend verslag" van het Politiek Bureau: 25 juni 1954. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

¹¹ Verslag van de Commission spéciale des cadres: 26 november. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van het Politiek Bureau: 25 juni 1954. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

5.2.1. De “affaire Somerhausen”

De “affaire Somerhausen” was onlosmakelijk verbonden, met wat zich uiteindelijk op het XIde congres zou voltrekken, namelijk het definitieve einde van de “leiding Lalmand”. Op de Brabantse Conferentie van 12 tot 20 juni 1954 deed Somerhausen, immers een opmerkelijke uitspraak over de gebeurtenissen tijdens de eedaflegging van Boudewijn in 1950. Volgens hem was het alleen Julien Lahaut geweest, die was opgestaan en “Vive la république!” had geroepen. De overige communistische parlementairen hadden op dat ogenblik zelfs blijk gegeven van een “totale passiviteit”, die het bewijs leverde van hun “lafheid” en hun gebrek aan “solidariteit”.¹² Voor alle duidelijkheid, hadden destijds weldegelijk alle communistische parlementairen “Vive la république!” geroepen, en was Julien Lahaut zelfs niet de eerste die riep.¹³ De partijleiding, interpreteerde deze uitspraken van Somerhausen dan ook als een doelbewuste, strategische zet om, in de aanloop naar het congres, de partijleiding te beschadigen:

*“Présentés comme ils le furent, les faits conduisaient inmanquablement à faire accuser d’esprit de capitulation et de lâcheté la quasi totalité des membres de la fraction parlementaire et d’atteindre par ce moyen les membres de la direction du partie.”*¹⁴

Op die manier bedreigde Somerhausen, zogezegd “de eenheid” in de partij en dit op een ogenblik waarin de partij, naar eigen zeggen, “een moeilijke periode” doormaakte. Somerhausen werd dan ook zondermeer uit de rangen van de partij gesloten.¹⁵ Daarmee was de zaak echter nog niet helemaal gesloten. De PCC kreeg de opdracht om de zaak verder uit te diepen en vergaarde daarom tal van biografische gegevens over Somerhausen.¹⁶ Uiteindelijk werd het dossier doorgeschoven naar de PCC, die op het Congres van Vilvoorde zou verkozen worden.¹⁷ Nadien stierf de “affaire” een stille dood.

5.3. De Communistische kaderpolitiek na het XIde congres

De communistische kaderpolitiek onderging in de aanloop naar het XIde congres reeds een aantal koerswijzigingen, die zich echter vooral op het organisatorische niveau situeerden. Op het XIde congres werden deze ontwikkelingen dus eigenlijk louter geformaliseerd. Het werkingsverslag van de “Bijzondere Commissie der Kaders”, vormde anderzijds een blauwdruk voor de inhoudelijke “vernieuwing”, zoals die na het congres concreet gestalte zou krijgen. Het verslag bevatte bijvoorbeeld opvallend veel verwijzingen naar Dimitrov, destijds één van de architecten van de Volksfrontpolitiek.¹⁸

¹² Verslag van de PCC: 15 juli 1954. pp. 1-6. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van de PCC: 5 augustus 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB,

¹³ Interview met Louis Van Geyt door Widukind De Ridder: 8 februari 2004. Audio-CD

¹⁴ Resolutie van het Politiek Bureau over de “affaire Somerhausen”: s.d. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Nota van Jean Terfve aan de PCC: 6 oktober 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Verslag van de PCC: 14 oktober 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Verslag van de PCC: 4 november 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB,

¹⁷ Verslag van de dossiers die door de PCC werden doorverwezen naar eind december 1954: 2 december 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB

¹⁸ GOTOVITCH (J.), NARINSKI (M.), DREYFUS (M.) (Eds.). *Komintern : l'histoire et les hommes. Dictionnaire biographique de l'Internationale communiste*. Paris, Ed. de l'Atelier, 2001, pp. 41-46.

In de aanloop naar het Congres had de Commissie tal van biografische en autobiografische gegevens verzameld over de uittreedende kaders van de partij. Ze had zich daarbij laten leiden door de zogenaamde “criteria van Dimitrov”:

- 1) *Le dévouement des camarades à la cause de la classe ouvrière, leur fidélité au parti vérifiée dans les batailles, dans les prisons, devant les tribunaux face à face avec l'ennemi de classe.*
- 2) *Leur liaison avec les masses...et leur esprit d'abnégation dans la lutte.*
- 3) *Leur capacité de s'orienter dans toutes les situations et de ne pas craindre de prendre la responsabilité des décisions.*
- 4) *L'esprit de discipline et de la trempe bolchevik.*

In deze criteria klinkt uiteraard het vertoog rond « de eenheid » door, zoals het gefunctioneerd had in de periode 1935-1947. De Commissie klaagde dan ook het “gebrek” aan biografische en autobiografische gegevens aan. De persoonsdossiers waren “onvolledig” en bevatten meestal “niet meer” dan de notulen van de vergaderingen van de PCC:

“L' état des dossiers reflète qu'il n'y a pas eu de véritable politique de cadres.”¹⁹

Deze kritiek werd na het congres verder uitgewerkt in een lijvige brochure, met de veelzeggende titel , « Prolèmes de la vie du Parti ». In de inleiding werd opnieuw de notie van de “voorhoedepartij” geschrapt en vervangen door “de partij van het hele volk”. Om die rol optimaal te kunnen vervullen, moest de partij zagezegd opnieuw aanknopen bij de “marxistisch-leninistische principes” van:

- 1) Het democratisch-centralisme
- 2) De kritiek en de autokritiek
- 3) De notie van het collectieve leiderschap.

Het democratisch-centralisme werd in verband gebracht met de zogenaamde “kern” van de partij als:

“Un parti fidèle aux intérêts des masses labourieuses, de la paix entre les peuples, de la solidarité de entre les prolétaires de tous les pays, de l'amour de la patrie et non des puissances d' argent qui la dominant...”

In die zin moest de partijdiscipline niet “gevreesd”, maar “bemind” worden. De partijdiscipline en de “eenheid” waren immers de eerste vereiste om uit te groeien, tot een “grote nationale politieke kracht”.²⁰ De discursieve praktijken rond “de eenheid” werden daardoor opnieuw ingevuld zoals tijdens de periode 1935-1947. Maar wat betekende dit nu eigenlijk in de praktijk? De Commissie der Kaders was reeds voor het congres verdwenen en werd in de praktijk opgevolgd door de schimmige “Bijzondere Commissie der Kaders”, waarvan we na het congres evenwel geen enkel spoor konden terugvinden.

¹⁹ Rapport van de Bijzondere Commissie der kaders aan het Politiek Bureau en het Centraal Comité: 26 november 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

²⁰ Après le XIe Congrès du Parti Communiste de Belgique: Problèmes de la vie du parti. pp. 3-16. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB.

De nieuwe PCC kwam daarentegen, voor de eerste maal samen op 23 december 1954. Op die eerste vergadering werd de oude Joseph Thonet benoemd als hoofd van de PCC.²¹ De volgende bijeenkomst werd meteen duidelijk waar de bevoegdheden van de PCC zich zoal zouden situeren. De PCC diende immers over de "gezondheid" en de "veiligheid" van de partij te waken. Ze moest de partij "opvoeden" en dit op basis van de "wet" van de "kritiek" en de "autokritiek". Op die manier zouden de militanten immers, ook wat de "waakzaamheid" betreft, op hun zogenaamde "verantwoordelijkheden" gewezen worden. We willen hier niet nogmaals in herhaling vallen, dus veronderstellen we dat de lezer zelf wel de verbanden zal leggen tussen deze periode en de periode 1935-1947. De PCC moest zich ook inlaten met de "affaires" die betrekking hadden op de Nationale partijorganen. De sancties die op het niveau van de secties en federaties werden getroffen, vielen anderzijds slechts onder haar bevoegdheid in geval van een "beroepsprocedure". Voorts zou ze vooral een "ondersteunende rol" moeten spelen, en de diverse echelons "begeleiden" in alle aangelegenheden die betrekking hadden op de "waakzaamheid". Dit is niet zo onbelangrijk, als het misschien op het eerste zicht lijkt, aangezien de "waakzaamheid" daardoor opnieuw op het intersubjectieve niveau werd gesitueerd.

Dit alles werd bovendien geciteerd in het kader van de discursieve praktijken rond de "eenheid". Het democratisch-centralisme, werd expliciet in het verweer gebracht tegen alles wat de "eenheid" kon ondermijnen. De "eenheid" kon op die manier slechts gegarandeerd worden doorheen de praktijk van de kritiek en de autokritiek. Doordat de partijleiding deze "wetten" had genegeerd, was ze zogezegd afgedreven in de richting van het autoritarisme. De discursieve cirkel was aan het einde van 1954 dus opnieuw rond.²² Het grote verschil met de periode 1935-1947, is anderzijds wel de afwezigheid van de Commissie der Kaders, destijds het symbool van de Communistische kaderpolitiek. Het hoeft ons dan ook niet te verbazen dat men in februari 1955, in de schoot van de PCC, opnieuw een Commissie der Kaders oprichtte. Aan het hoofd van de Commissie der Kaders stond, na het uitvallen van Thonet, Léona Motquin, die vanaf dat ogenblik ook aan het hoofd van de PCC kwam te staan. De Commissie der Kaders zou zich vooral moeten bezighouden met het opstellen van dossiers en fiches rond de leden van het Centraal Comité.²³

De Commissie der Kaders beschikte destijds echter ook over tal van afgevaardigden in de diverse federaties. Deze praktijk keerde eveneens terug, zij het in gemuteerde vorm. Militanten van buiten de federaties werden immers aangeduid, om de federatie in kwestie te "volgen". De militant in kwestie zou zich aan de hele federatie voorstellen op een speciaal daarvoor bijeengeroepen vergadering, maar voorafgaandelijk:

*"Schijnt het ons nuttig dat de aangeduide kameraad voorafgaandelijk een onderhoud zou hebben met het Federaal Secretariaat met het oog de modaliteiten van de verbinding van de afgevaardigde van de PCC met uwe federatie op punt te stellen."*²⁴

²¹ "Verslag van de eerste bijeenkomst van de PCC na het XIde congres": 23 december 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

²² "Verslag van de eerste discussies rond de bevoegdheden van de PCC": 30 december 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

²³ Verslag van het Politiek Bureau: 4 februari 1955. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB.

Verslag van het Politiek Bureau: 15 april 1955. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB, Verslag van de PCC: 18 januari 1955. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

²⁴ Nota van Joseph Thonet aan alle Politieke secretarissen op het niveau van de diverse federaties. 14 februari 1955. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

De Commissie der Kaders, die in de schoot van de PCC functioneerde, beschikte dus opnieuw over "verbindingsagenten" op het niveau van de federaties. Die zouden haar zeker van pas komen bij de uitvoering van een geheel nieuwe bevoegdheid, die haar eveneens in februari 1955 werd toegewezen, namelijk de waakzaamheid over de "fysieke gezondheid" van alle partijmilitanten.

De notie van de "gezondheid van de partij", werd nu dus zeer letterlijk opgevat. In de praktijk was het echter niet de bedoeling, om zondermeer alle militanten aan een uitgebreid medisch onderzoek te onderwerpen. Slechts bepaalde militanten zouden in de praktijk verplicht worden om zo'n onderzoek te ondergaan. Meestal gebeurde dit bij artsen die de partij gunstig gezind waren, of er natuurlijk zelf lid van waren.²⁵ We weten dat DACOB-CARCOB een aantal archiefdozen van een speciale "medische controlecommissie" bijhoudt, voor de periode rond 1960, maar we weten niet zeker of beide organen met elkaar verband houden. We kunnen slechts vermoeden dat dergelijke medische tests een optimaal disciplineringsmechanisme waren, aangezien ze zelfs de "fysieke integriteit" van het individu niet ongemoeid lieten. Ook de seksuele geaardheid van bepaalde militanten kon trouwens aanleiding geven tot een uitsluiting.²⁶

De partij stond rond 1955 in elk geval uiterst wantrouwig tegenover haar eigen militanten:

"Nous subissons un peu la grande théorie de l'opportunisme de gauche, tenue par certains camarades intellectuels, avant et au congrès. Il existe encore une forte tendance au sectarisme. Les positions politiques du congrès sont insuffisamment comprises. Quand on nous traite de "suivistes" c'est souvent parce que nos copains partent de leur point de vue sectaire, qui est faux. Certes nous devons avoir des positions d'avant-garde, mais pas des positions sectaires et inadmissibles pour les masses."²⁷

Anderzijds hebben we weinig of geen gegevens gevonden omtrent eventuele uitsluitingen of wederopnames. De diverse verslagen die we hier besproken hebben, behandelen haast uitsluitend "kleine sancties", zoals "een blaam", wegens bijvoorbeeld financieel wanbeheer. Dit brengt ons echter ook bij een interessante bijzonderheid met betrekking tot de partijarchieven uit deze periode.

Die zijn zowel wat het Politiek Bureau, als het CC betreft uiterst fragmentarisch en zeker wat het jaar 1956 betreft. Desalniettemin beschikken we over een aantal bronnen, die een aantal van onze bevindingen bevestigen. De uitsluitingen sinds het XIde congres bleven, volgens het verslag van de PCC aan het XIIde congres, beperkt tot welgeteld twee uitsluitingen. De twee uitsluitingen die door de PCC werden uitgesproken, waren die van Lenoir en Yergagnan. Zij werden respectievelijk, wegens het achterhouden van partijgelden, en wegens oplichting, uit de rangen van de partij gezet. Er werden in diezelfde periode, ook welgeteld vier militanten opnieuw tot de rangen van de partij toegelaten.²⁸ Daarnaast waren er uiteraard de uitsluitingen, die door de diverse federaties werden uitgesproken, maar die hadden per definitie een "privaat" karakter. Zo is er het werkingsverslag van de PCC, dat door de PCC werd opgesteld met het oog op het XIIde congres van 1957. Dat verslag maakt nagenoeg uitsluitend melding van dossiers met een "financieel karakter".

²⁵ "Schema bestemd voor de leden van de PCC": 14 februari 1955. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

²⁶ Nota van de Antwerpse Federatie aan de PCC: 16 november 1955. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

²⁷ Notulen van het Politiek Bureau: 8 april 1955. Archief van het Politiek Bureau. DACOB-CARCOB

²⁸ Verslag van de PCC aan het XIIde congres: s.d. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

Het ging dan bijvoorbeeld om militanten die het geld van hun krantenverkoop achterhielden. Ook het aantal dossiers met een zogenaamd "moreel karakter" waren relatief talrijk. Onder die "morele gevallen", dienen we eigenlijk "affaires" met een "privaat" karakter te verstaan. De PCC beklemtoonde wat dat betreft uitdrukkelijk:

*"Quelqu'un d'amoral dans sa vie privée, ne peut pas être un bon communiste."*²⁹

Er waren met andere woorden, blijkbaar geen dossiers met een noemenswaardig "politiek" karakter. Meestal ging het om kleine sancties, bijvoorbeeld met betrekking tot "financiële problemen" op het niveau van de federaties of om kleine diefstallen.³⁰ Het is in die optiek opvallend, dat het dossier rond het zogenaamde, "grootschalig fractiewerk in Vlaanderen", opnieuw vanonder het stof werd gehaald:

"Nous devons montrer le rôle positif de la CCP. Pour le reexamen des cas anciens, la commission des cadres est en train de revoir un dossier important relatif à la fraction Degryse (1946). Il serait bon de réétudier cette question, il s'agit de l'appréciation d'un moment historique de notre parti."

De PCC vond het dus noodzakelijk, om de zogenaamde, "positieve rol" van de PCC in de verft te zetten. Op die manier zou het "vertrouwen" van de partij in de PCC immers "toenemen".³¹

Rond 1956, verliest een onderzoek naar de communistische kaderpolitiek, en de uitsluitingen in het bijzonder, eigenlijk elke relevantie. In 1956 werd de neergang van de partij, en de verdere leegloop op alle niveaus, immers bevestigd door de gebeurtenissen die volgden op het XXste congres van de KPSU, waar Chroetsjov de misdaden van Stalin aankloeg, maar een paar maanden later niet te beroerd bleek, om de opstand in Hongarije, bloedig te laten neerslaan. Deze gebeurtenissen werden door talloze militanten aangegrepen, als hét ultieme argument, om de partij definitief te verlaten. De meest bekende onder hen zijn ongetwijfeld Aloïs Gerlo en Bert Van Hoorick. Beiden werden uiteraard formeel uitgesloten.³² De PCC werd in 1956 zelfs vooral geïnterpelleerd over de overstap van talloze leden van het Politiek Bureau en het Centraal Comité, naar de BSP.³³ In zekere zin, kwam in 1956 dus een einde aan de Communistische Kaderpolitiek. Voortaan zou de partij dermate verder uitdunnen, dat ze nooit meer dan 15.000 leden meer zou tellen. Het is dan ook zeer de vraag of we op dat ogenblik nog over een Communistische Kaderpolitiek kunnen spreken?³⁴

²⁹ "Voorbereiding van het rapport voor het congres.": 13 december 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³⁰ Verslag van de PCC: 4 mei 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB, Verslag van de PCC: 12 juli 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³¹ Verslag van de PCC: 26 juli 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³² GERLO (A.). *Noch hoveling noch gunsteling: een levensverhaal*. Kapellen, DNB/Uitgeverij Pelckmans, 1989, pp. 136-139.

³³ Verslag van de PCC aan het Politiek Bureau: 23 augustus 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³⁴ GOTOVITCH (J.). *Histoire du parti communiste de Belgique*. p. 36.

Conclusie

Welke conclusies kunnen we nu eigenlijk trekken uit de analyses die we in deze verhandeling naar voren hebben gebracht? We hebben de communistische kaderpolitiek uitdrukkelijk in verband gebracht met de modaliteiten van het democratisch-centralisme. Het democratisch-centralisme werd uitgewerkt door Lenin, en lag in het verlengde van de arbeidswaardeleer van Karl Marx. Volgens Karl Marx emanerde de "revolutionaire partij" echter rechtstreeks uit de arbeidende massa's, en viel ze er dus gewoon mee samen. Daartegenover postuleerde Lenin de notie van de "voorhoedepartij". De economische ontwikkelingen gaven immers aanleiding tot de uitbouw van een heus repressieapparaat, waartegen de arbeidende klasse, volgens Lenin, slechts met een "ijzeren discipline", het hoofd kon bieden. Lenin's organisatietheorie was destijds dus duidelijk verbonden met een theorie van de revolutie. In de praktijk kwam het democratisch-centralisme neer op een "top-bottom-politiek", waarbinnen de hogere echelons hun richtlijnen lieten doordrukken op de lagere partijniveaus. Het organogram zoals het beschreven stond in de partijstatuten, en zoals het werd overgenomen binnen de Belgische historiografie, functioneerde dus omgekeerd. We hebben doorheen onze verhandeling echter verduidelijkt, waarom we het democratisch-centralisme voorbij haar organogram willen denken. Het democratisch-centralisme was op de eerste plaats een theorie, of een psychologie van "de eenheid". Het democratisch-centralisme stond in die zin gelijk aan de discursieve praktijken rond de "eenheid". Het was de zogenaamde "noodzaak tot eenheid", die de verschillende organisatorische praktijken legitimeerde of aflijnde. De discursieve praktijken rond de "eenheid" werden dus, afhankelijk van de context waarbinnen ze werden ingezet, anders ingevuld. We hebben ons dus niet gefocust op de specifieke praktische modaliteiten van de communistische kaderpolitiek, en hun plaats binnen het zogenaamde organogram. We zouden het democratisch-centralisme op die manier immers reduceren tot een louter organisatorische praktijk, die de complexe context waarbinnen ze werd ingezet, zondermeer negeerde. Door ons te focussen op de discursieve praktijken rond de eenheid, beschikten we als het ware over een handig werkinstrument om de communistische kaderpolitiek te analyseren. Vanuit de multi-inzetbaarheid van het democratisch-centralisme, kregen we dus inzicht in de diverse transitie binnen de KPB.

Monolithische "eenheid" werd immers nooit bereikt, de KPB was geen steriele instelling, die gekenmerkt werd door een strakke continuïteit. Integendeel, doorheen de periode 1935-1956, maakte ze tal van transitie door, die slechts in laatste instantie een sterke continuïteit vertoonden. Indien men uitsluitend aandacht zou besteden aan de partijstandpunten in deze periode, krijgt men onherroepelijk een vertekend beeld van de manier waarop de KPB zich door haar regeringsdeelname en de Koude Oorlog worstelde. Er bestond namelijk een continuïteit op het niveau van de discursieve praktijken rond "de eenheid". De vermeende noodzaak tot "eenheid", kon dus op uiteenlopende manieren ingevuld worden. Meer nog, het was langs de discursieve praktijken rond de "eenheid", dat het democratisch-centralisme zich constant kon regenereren, mede omdat ze begeleid werden door interne machtswissels.

Discursieve praktijken, rekruteren echter subjecten uit de individuen. Het communistische subjectiveringsproces, was volgens ons dus ondenkbaar buiten de context van het democratisch-centralisme. Daarom hebben we gaandeweg ook afstand genomen van de stellingen van Panebianco, omtrent het zogenaamde "institutionaliseringproces", omdat het ons onherroepelijk in de richting van een louter normatieve benadering van het democratisch-centralisme zou hebben gedreven. Deze normatieve benadering werd logischerwijs ook vermeden m.b.t. "de communistische militant". Daarom hebben we bewust, het hiërarchische onderscheid tussen "leden-militanten en kaders", vermeden. De notie van de "verantwoordelijkheid", die aanvankelijk vooral met de "kaders" in verband werd gebracht, raakte immers gaandeweg verspreid binnen alle geledingen van de partij. In die zin vonden we het interessanter, om te kijken naar de anti-pool van de "communistische militant", namelijk de "uitgeslotene". Uitsluitingen speelden echter een uiterst complexe rol binnen het interne functioneren van de KPB, deze complexiteit werd in de mate van het mogelijke voor het voetlicht gebracht, door de uitsluitingen te situeren binnen de context van de bredere communistische kaderpolitiek. De wederopnames, de benoemingen, de autokritiek, de "tests", de samenstelling van de lijsten, maakten allemaal deel uit van deze kaderpolitiek. Het aantal studies dat zich over de communistische partijlijn tijdens de Koude Oorlog heeft gebogen, zijn veelvuldig, maar ze herleiden de ontwikkelingen binnen de KPB tot louter exogene factoren, en gaan voorbij aan de interne complexiteit waarmee ze gepaard konden gaan. Daardoor traden tal van historici als het ware toe tot het organogram, reproduceerden zij zelf onbewust de discursieve praktijken rond de "eenheid". Zo werd de politieke lijn van de KPB kritiekloos als "sektair" gebrandmerkt. Wij hebben daarentegen net geprobeerd om de KPB als het ware "door te denken", en vonden een aantal in- en uitgangen, in wat we al eerder de communistische subjectiviteit hebben genoemd, en meerbepaald haar productie en reproductie doorheen de discursieve praktijken rond "de eenheid", zoals ze binnen de communistische kaderpolitiek functioneerde. Het democratisch-centralisme en de uitsluitingen verhielden zich namelijk op een complexe manier tot een aantal specifieke partijorganen.

Daarom zijn we van start gegaan in 1921, bij het ontstaan van de Centrale Controlecommissie. De CCC hield zich op de eerste plaats bezig met tal van geschillen tussen de leden onderling. De meer "verticale verschillen", ressorteerden daarentegen rechtstreeks onder de bevoegdheid van het Nationaal-Secretariaat. Wat deze periode betreft, kunnen we nog niet echt spreken over het bestaan van een communistische kaderpolitiek. De eerste stappen in die richting werden ten tijde van de "klasse-tegen-klasse-politiek" gezet. Rond deze periode kwamen we voor het eerst, de discursieve praktijken rond "de eenheid", op het spoor. De arbeidende klasse moest zagezegd "verenigd" worden, maar daartoe dienden ook de diverse communistische partijen gekenmerkt te worden door een strakke partijeenheid. Die moest de communistische subjectiviteit namelijk duidelijk onderscheiden van de sociaal-democratische tegenstrevers. De sociaal-democraten werden immers genadeloos gelijkgeschakeld met het oprukkende fascisme. De CCC kreeg voortaan dus ook bevoegdheden op het niveau van "de waakzaamheid", ze moest over de "eenheid" van de partij waken. Er bleken echter onvoldoende gegevens voorhanden te zijn over deze interessante periode, waardoor we helaas, niet dieper konden ingaan op de concrete werkzaamheden van de CCC. We hebben anderzijds wel gewezen op de interne ontwikkelingen aan de top van de KPB. De oude leiding werd immers beschuldigd van "rechts opportunisme", en zondermeer aan de dijk gezet. De invoering van de "klasse-tegen-klasse-politiek" werd daardoor belichaamd door een geheel nieuwe leiding, bestaande uit jonge militanten, die afkomstig waren uit de communistische jeugdorganisaties.

Onder invloed van de gewijzigde internationale verhoudingen, die gemakkelijks halve gesymboliseerd kunnen worden door de machtsovername van Hitler, werd de "klasse-tegen-klasse-politiek" in 1935 echter verlaten. Met de invoering van de Volksfrontpolitiek, wou Stalin immers zijn onderhandelingspositie met een aantal westerse mogendheden veiligstellen. De diverse communistische partijen, moesten voortaan samen met de "brede democratische stromingen", "frontvormen" tegen het oprukkende fascisme. In België werd de invoering van de volksfrontpolitiek –net als in Frankrijk- voorbereid door een permanente vertegenwoordiger van de Komintern in België. Andor Bereï verving de nieuwe leiding eerst opnieuw door de oude leiding. Hij beschuldigde de nieuwe leiding meer bepaald van "sectarisme", waardoor hij ze de volle verantwoordelijkheid voor de achteruitgang van de partij, in de schoenen kon schuiven. De KPB moest voortaan "de massa's" proberen te bereiken. Daarom kreeg de CCC expliciet de opdracht, om een aantal uitsluitingen retroactief op te heffen. Men zou dus kunnen spreken van een soort "externe en interne openheid" binnen de KPB, ware het niet, dat de invoering van de Volksfrontpolitiek vergezeld werd door de oprichting van de Commissie der Kaders.

De Commissie der Kaders hield zich ondermeer onledig met de selectie, vorming en controle van de kaders van de partij. Een partij, die "het volk" zogenaamd moest "verenigen", moest immers zelf een toonbeeld van "eenheid" zijn. Daardoor stond de Commissie der kaders vooral symbool voor de invoering van een heuse communistische kaderpolitiek. Die kaderpolitiek functioneerde dus via de discursieve praktijken rond "de eenheid", namelijk het vertoog rond het "sectarisme", en het vertoog rond de "provocateurs". Het vertoog rond het "sektarisme", moest het de partij mogelijk maken om binnen "de democratische stromingen" actief te recruteren. Anderzijds disciplineerde het de bestaande militanten, door bepaalde handelingen of geventileerde opinies af te doen als een uiting van "het sektarisme" van de oude partijleiding. Het vertoog rond de "provocateurs", functioneerde binnen diezelfde context. De "provocateurs" waren immers al diegenen die, ongeacht hun intenties, zogenaamd "tweedracht" zaaiden binnen de partij, en daardoor ook de bindingen van de KPB met de "brede democratische stromingen" verstoorden. Aangezien er geen intentieproces gemaakt werd, was elke militant zondermeer een potentiële "provocateur". Dit verhoogde dus de "noodzaak tot waakzaamheid", waardoor de militanten in de praktijk elkaar disciplineerden. Zij moesten namelijk bepaalde gegevens over andere militanten doorspelen naar de centrale partijorganen. Hoewel we daar geen gegevens over gevonden hebben, veronderstellen we dat de Commissie der Kaders hier een cruciale rol in speelde. Waarschijnlijk communiceerde de CCC slechts formeel het uiteindelijke "vonnis" naar de federaties en secties toe. Dit kunnen we veronderstellen op basis van de ontwikkelingen die zich tijdens en na de bezetting hebben afgespeeld.

De Volksfrontpolitiek werd in 1939 formeel verlaten, maar de KPB verdedigde op dat ogenblik nog steeds de zogenaamde "nationale onafhankelijkheid", maar dan niet langer alleen tegen het oprukkende fascisme, maar ook tegen de Westerse mogendheden. Vanaf de Duitse inval in de USSR, stelde de KPB zich daarentegen weer op het klassieke standpunt van de Volksfrontpolitiek. Het Onafhankelijkheidsfront, dat nagenoeg volledig onder haar auspiciën stond, zocht immers opnieuw aansluiting bij de "brede democratische stromingen". Via haar belangrijke rol binnen het verzet, in combinatie met het prestige van de USSR, zou de partij er nadien in slagen om uit te groeien tot een heuse massapartij van niet minder 100.000 leden. Na het opdoeken van de Komintern in 1943, riep Stalin alle communistische partijen bovendien op, om toe treden tot de eerste naoorlogse regeringen. De regeringsdeelname van de KPB lag echter ook al besloten in de politieke lijn die ze via het Onafhankelijkheidsfront had uitgedragen.

De KPB leverde tussen 1944 en 1947 dan ook tal van ministers, aan de elkaar snel afwisselende naoorlogse regeringen. De KPB werd dus actief betrokken bij de Wederopbouw van België. Ook op syndicaal vlak werd de KPB geïntegreerd binnen een harde paritaire logica, de communistische eenheidssyndicaten waren in 1945 immers betrokken bij de oprichting van het ABVV. Op het niveau van de communistische kaderpolitiek bestond er tussen de voor- en naoorlogse periode dan ook een sterke continuïteit. De Commissie der Kaders verhiel zich in deze periode dus nog steeds op een uiterst dubbelzinnige manier tot de CCC. Eigenlijk oefende de Commissie der Kaders, via enerzijds haar afgevaardigden in de CCC, en anderzijds via haar federale Kaderverantwoordelijken, een dwingende invloed uit over de CCC. De rol en betekenis van de CCC, werd daardoor eigenlijk herleid tot een louter administratieve functie.

De Communistische Kaderpolitiek hield zich, via haar Federale Kaderverantwoordelijken, bezig met een aantal disciplinaire bevoegdheden, maar ook met de selectie van de partijkaders. Binnen de Communistische Kaderpolitiek stond immers ook de toetreding tot tal van massaorganisaties centraal, en trachtte men ook tal van “externe elementen” met de partij te verbinden. De discursieve praktijken rond de “eenheid” werden op de eerste plaats ingevuld in functie van de zogenaamde, “eenheid binnen de democratische stromingen”. Deze “eenheid”, kon ondermeer bedreigd worden door een aantal gebeurtenissen die zich tijdens de oorlog hadden afgespeeld. Binnen die context hebben we de rol van de autokritiek binnen de communistische kaderpolitiek uitgeklaard. De vooroorlogse leiding (die met de Gestapo had onderhandeld) deed na het formuleren van haar autokritiek, definitief afstand van haar vooroorlogse prerogatieven. Daardoor kon niet alleen Edgar Lalmand zijn positie aan het hoofd van de partij versterken, maar consolideerde Lucette Bouffieux tevens haar positie als Nationaal Kaderverantwoordelijke. De autokritiek ging echter ook gepaard met een “louteringsproces”. Door haar “schuld” te “belijden”, gaf de voormalige leiding immers te kennen, dat ze zich wenste te laten interpellieren door de nieuwe leiding, waardoor ze vanaf 1947 opnieuw carrière kon maken binnen de partij.

Het “gedrag tijdens de bezetting”, gaf met name vorm aan de communistische kaderpolitiek in de onmiddellijke naoorlogse periode. De “eenheid”, moest immers ten allen tijde gevrijwaard blijven. Daarom waakte de KPB over haar aura als, “partij van het verzet” en werden al diegenen, die het blazoen van de partij konden besmeuren, zondermeer uit de rangen van de partij gesloten. De zogenaamde “externe openheid”, ging daardoor meer dan ooit gepaard met talloze uitsluitingen. Of bepaalde activiteiten tijdens de bezetting, al dan niet bewezen konden worden, was echter van ondergeschikt belang. Geruchten en krantenartikels wierpen immers hoe dan ook een “smet” op de partij. De vooroorlogse leiding werd echter niet uit de rangen van de partij gesloten, aangezien men op die manier onnodig veel ruchtbaarheid zou hebben gegeven aan de “affaire”. Daarom werd de vooroorlogse leiding net via de autokritiek opnieuw aan de partijleiding gebonden. De autokritiek reguleerde immers als het ware de verhoudingen tussen de basis en de top van de partij, en gaf zo vorm aan de horizontale en verticale mobiliteit binnen de partij. De notie van de “loutering” was binnen de autokritiek namelijk van cruciaal belang. Indien een bepaalde militant zijn autokritiek formuleerde, kon hij samen met de “kameraden” van zijn respectievelijke federatie, constant geïnterpelleerd worden naar zijn “communistische subjectiviteit”. Binnen de discursieve praktijken rond de “eenheid”, speelde het vertoog rond “de waakzaamheid” dus duidelijk een belangrijke rol. De “waakzaamheid”, situeerde zich immers nog steeds op het primaire intersubjectieve niveau. Alle militanten moesten immers “waken” over “de eenheid”. Dit impliceerde eveneens dat er absoluut geen onderscheid bestond tussen een leven binnen en buiten de partij.

De militanten beschikten met andere woorden niet over niet-gesubjectieve kernen, ze werden als één lichaam gesubjectieerd. Handelingen die de “eenheid tussen de democratische krachten”, konden bemoeilijken, werden zondermeer herleid tot het zogenaamde “sektarisme”. Aangezien de “waakzaamheid” op het primaire intersubjectieve niveau werd gesitueerd, kon dit anderzijds tot allerhande “misbruiken” leiden. Bepaalde militanten konden van de situatie immers “misbruik” maken, door andere militanten zondermeer te beschuldigen van “handelingen die de eenheid bedreigden”. Tegen dergelijke praktijken werd het vertoog rond “de laster” in het verweer gebracht. Indien bepaalde beschuldigingen, nog niet geleid hadden tot een gerechtelijk onderzoek, en ze niet formeel bewezen konden worden, kon dit voor diegene die de beschuldigingen had geuit, leiden tot een uitsluiting. Dan werd hij immers beschuldigd van “laster”, die ingegeven werd door een “sektaire houding”. Zijn beschuldigingen bedreigden immers zagezegd, “de eenheid”. Daarom vinden we het zo belangrijk, om nogmaals te benadrukken, dat onze invalshoek weldegelijk interessante openingen biedt, aangezien ze de “schuldvraag” niet overneemt, maar ze net probeert te problematiseren. Het is immers duidelijk dat een zoektocht naar de “objectieve gegevens”, deze complexe context zondermeer zou veronachtzamen.

Daarom besteden we in deze conclusie ook geen aandacht aan de expliciete uitsluitingsdossiers die we in deze verhandeling hebben geanalyseerd. De afzonderlijke dossiers hebben we immers ondergeschikt gemaakt aan een bredere analyse van de plaats van de uitsluitingen binnen het democratisch-centralisme. Tal van rapporten en verslagen stonden daardoor eveneens centraal, en die hielpen ons de diverse uitsluitingen uit hun analytische isolement te lichten. Daardoor konden we ook de interessante ontwikkelingen na het uittreden uit de regering, vanuit een andere invalshoek benaderen.

Omstreeks 1947 raakte de Koude Oorlog in een stroomversnelling, en trad de KPB definitief uit de regering. We kunnen wat dat betreft echter geen rigoureuze onderscheid maken tussen de binnen- en buitenlandse verhoudingen en ontwikkelingen. Het Belgische bestel had immers, met behulp van de communisten, de schokken opgevangen, waarmee ze na de bezetting werd geconfronteerd. De arbeidsverhoudingen werden opnieuw geconsolideerd en de Belgische economie bereikte omstreeks 1947 weer haar vooroorlogse peil. We hebben beargumenteerd welke rol de communistische ministers binnen deze ontwikkelingen hebben gespeeld. Anderzijds hebben we ook gewezen op het feit, dat de rol van de “eenheidstendens” binnen het ABVV, omstreeks 1947 was uitgespeeld. Het heropleven van de Koude Oorlog, kan trouwens evenmin losgekoppeld worden, van de geconsolideerde internationale verhoudingen, waardoor beide grootmachten zich opnieuw achter hun stellingen konden terugtrekken. Waarschijnlijk beseftte de KPB in 1947 dat haar rol was uitgespeeld, en trok ze daaruit haar conclusies. Vanaf dat ogenblik werd ze volledig ingeschakeld binnen de zich verscherpende internationale verhoudingen. Het zogenaamde “kampdenken”, impliceerde meer bepaald, dat ze zich zou herprofilieren. Dit gebeurde echter opnieuw op basis van de discursieve praktijken rond “de eenheid”, hoewel ze uiteraard op een andere manier werden ingevuld. Voortaan stond niet langer de “eenheid tussen de democratische krachten” centraal, maar wel de “eenheid” binnen de eigen partij, als “voorhoede van de arbeidende klasse”. De zogenaamde “klasseneenheid” moest dus voorafgegaan worden door een strakke partijeenheid. Deze interessante overgang hebben we uiterst subtiel geschetst aan de hand van de communistische kaderpolitiek, die namelijk instond voor de productie van deze “nieuwe” subjectiviteit. We hebben wat dat betreft wel opgemerkt, dat de KPB tot 1948 sleutelposities bekleedde binnen het ABVV en daardoor nog deels bleef functioneren via de discursieve praktijken uit de voorgaande periode.

Op het niveau van de uitsluitingen kunnen we nadien ook spreken van een interessante trendbreuk. Voor het eerst werden we immers geconfronteerd met talloze wederopnames in de partij, en daalde het aantal uitsluitingen zienderogen. Uiteraard stond het aantal uitsluitingen ook in verhouding tot het aantal leden van de partij, waardoor we haast de procentuele verhouding, tussen beide variabelen zouden moeten vergelijken, maar op basis van de verslagen die we voor deze periode konden terugvinden, hebben we deze bevindingen toch afdoende kunnen onderbouwen. We doelen dan met name op de verslagen en rapporten van het IXde en Xde congres in 1948 en '51.

Voortaan stond dus de “eenheid binnen de arbeidende klasse” centraal, en die arbeidende klasse, kon per definitie maar door één “voorhoedepartij” worden geleid, de Kommunistische Partij van België. De “eenheid” binnen de partij werd dus als allereerste voorwaarde, voor de “noodzakelijke klasseneenheid”, gepostuleerd. Die “eenheid” werd nu echter uitgedragen door andere vertogen, of liever door een andere invulling van de bestaande vertogen. Zo bleef het vertoog rond de “waakzaamheid” bestaan, maar werd die “waakzaamheid” niet langer op het intersubjectieve niveau gesitueerd. De “vijanden” van de partij bevonden zich immers niet langer “binnen” de partij, maar erbuiten en trachtten van daaruit de partij “binnen te dringen”. Daarom besteedde de partij uitgebreid aandacht aan de zogenaamde “strijd tegen het Titisme en Trotskisme”. Deze “strijd” kwam eigenlijk neer op een zorgvuldig in kaart brengen van de activiteiten van tal van Joegoslaven en Trotskisten. Uiteraard werd ook nagegaan of deze “elementen” contact probeerden op te nemen met bepaalde communistische militanten. Dit ressorteerde duidelijk het “gewenste effect”, aangezien tal van militanten, onmiddellijk zelf te kennen gaven, dat ze op een bepaalde manier in contact stonden, of konden staan, met Trotskistische en “Tititische elementen”. Anderzijds werd de “waakzaamheid” eigenlijk geïnstitutionaliseerd, ondermeer door een directe penetratie van de Commissie der kaders op het niveau van de secties en de cellen. Het aantal kaderverantwoordelijken werd immers fors opgevoerd, en zij moesten van aan de basis de kaders van de partij selecteren. De “leden” van de KPB waren voortaan, net als de “militanten”, partijkaders, aangezien zij allen “geactiveerd” moesten worden, en via de federale en lokale kaderverantwoordelijken, op hun “verantwoordelijkheden” werden gewezen. De partij was dus niet langer geïnteresseerd in wat men, “de aansluiting bij de massa’s” had genoemd, maar wel in de uitbouw van haar eigen gelederen. Door de penetratie aan de basis, nam het aantal uitsluitingen gevoelig af. De uitsluitingen stonden voortaan expliciet in functie van “de loutering”. Militanten dienden aanvankelijk zelf hun aanvraag tot wederopname in, maar na verloop van tijd, was het de partij zelf, die de militanten aanspoorde om hun aanvraag in te dienen. De CCC kreeg binnen deze “vernieuwde” kaderpolitiek een afzonderlijke functie, ze werd namelijk opnieuw bevoegd voor de “persoonlijke conflicten” aan de basis van de partij. Deze “conflicten” wonnen aan belang, aangezien ze volgens de partij, de “eenheid aan de basis” in gevaar brachten. Door deze taakverdeling, werden de persoonsdossiers in het centrale partijhoofdkwartier, echter minder strikt bijgehouden. Voor wat deze periode betreft konden we zelfs amper beroep doen op deze dossiers.

Dat die nieuwe communistische subjectiviteit verbonden was met het “kampdenken”, spreekt uiteraard voor zich. De posities werden scherper afgelijnd, de verschillen tussen, “het kamp van de vrede” en “het imperialistische kamp”, werden nadrukkelijk in de verf gezet. De kaderpolitiek richtte zich, door haar directe penetratie aan de basis, trouwens expliciet op een soort “proletarisering” van de kaders. De KPB vormde eigenlijk een “anti-staat”, en daarbinnen werd een nadrukkelijk onderscheid gemaakt tussen de “proletarische wetenschap” en de “bourgeoiswetenschap”, de “proletarische kunst” en de “burgerlijke, decadente kunst”. Althans dat is de hypothese die men op basis van het Jdanov-rapport zou kunnen formuleren.

In de praktijk, lagen de zaken echter iets complexer. De KPB volgde de PCF bijvoorbeeld niet in haar opstelling tegenover de zogenaamde “groep van de surrealisten”. De surrealisten binnen de PCF, werden verplicht zich te schikken naar het sociaal-realisme, daar waar de Belgische surrealisten op dat ogenblik alle ruimte kregen om het manifest van het “revolutionaire-surrealisme” uit te geven. Daardoor kwam het tussen Belgische en Franse surrealisten trouwens tot een breuk. In deze interessante context situeerde zich dan ook het ontstaan van de invloedrijke CoBrAbeweging (Copenhagen-Brussel-Amsterdam). De spanningen met de partijleiding, kwamen er pas vanaf 1949, toen Dotremont meer autonomie opeiste voor zijn literair tijdschrift. Op de “conferentie van communistische kunstenaars en schrijvers” te Antwerpen, werden de kunstenaars tenslotte “getest” op hun “partijtrouw”, en trokken ze daaruit zelf hun conclusies, waardoor ze louter formeel werden uitgesloten. Een gelijkaardig scenario ontvouwde zich m.b.t. de bioloog Jean Brachet, die eveneens getest werd op zijn “partijtrouw”, en de partij nadien langs een achterdeur verliet.

Ook de strenge houding van de KPB tegenover het lidmaatschap van een Loge, dient in deze context gezien te worden. Het lidmaatschap van de loge werd eigenlijk reeds door de Komintern incompatibel verklaard met het lidmaatschap van een communistische partij, maar in de praktijk werd deze richtlijn nooit doorgevoerd. Vanaf 1952 kwam daar echter verandering in, en wou men duidelijk afrekenen met de vrijmetselaars binnen de partij. Sommigen zoeken daar trouwens een bewuste strategie van Edgar Lalmand in, om Jean Terfve uit te schakelen. Ook het “republikeinse standpunt” van de KPB, moet binnen deze context begrepen worden. De communisten distantieerden zich uitdrukkelijk van ondermeer de sociaal-democraten, door niet alleen om de troonsafstand van Leopold III te vragen, maar gewoon het algehele verdwijnen van de monarchie in het vooruitzicht te stellen.

De rol van de CCC was in deze periode dus relatief beperkt, in de praktijk lag het zwaartepunt bij de Commissie der Kaders. De CCC was wel bevoegd voor de “persoonlijke conflicten”. Na het Xde congres in 1951 kwam daar echter geleidelijk aan verandering in. Dergelijke dossiers werden voortaan aan de basis van de partij opgelost. Daar waren de Kaderverantwoordelijken immers actief en werden de uitsluitingen formeel goedgekeurd door de Politieke Controlecommissie, die voortaan, samen met de Financiële Controlecommissie, de CCC verving. Jean Borremans stond op dat ogenblik trouwens zowel aan het hoofd van de Commissie der kaders, als aan het hoofd van de PCC. Vanaf dat ogenblik zagen we ook een toename van het aantal dossiers met een "privaat" karakter. Er bestond namelijk nog steeds geen onderscheid tussen een zogenaamd "privé-leven", en een leven als "communistisch militant". In tegenstelling tot de periode 1935-1947, werd dit verschil opgeheven in functie van de zogenaamde "eenheid" van de KPB als "voorhoedepartij", een notie die trouwens uitdrukkelijk herbevestigd werd op het congres van 1951. Bepaalde seksuele contacten tussen de militanten onderling, en dan vooral vormen van overspel, bedreigden zagezegd de "eenheid" aan de basis. Hetzelfde kan gezegd worden over zogenaamde "financiële affaires".

Vanaf 1953 trad er een relatieve ontdooing van de internationale verhoudingen in. De Koude Oorlog werd ook in België naar het politieke achterplan verschoven. De BSP kwam in 1954 samen met de liberalen aan de macht, maar de KPB verloor desondanks, voor de derde keer op rij de verkiezingen. Deze nieuwe context werd door bepaalde militanten aangegrepen om definitief af te rekenen met de leiding van Edgar Lalmand. De KPB schakelde zich in 1954 eigenlijk opnieuw in, in een soort derivaat van de Volksfrontpolitiek. De rol van de KPB als voorhoedepartij werd verworpen, en daartegenover postuleerde men een zogenaamde "terugkeer naar de massa's". De oude partijleiding werd zowel sektair als provocatorisch genoemd en zou daardoor de "eenheid aan de basis" onmogelijk hebben gemaakt.

Onder die "eenheid aan de basis" begreep men voortaan ondermeer de bindingen tussen de KPB en de syndicale vleugel van de BSP. Om de kaderpolitiek vanaf het XIde congres tot aan de Hongaarse opstand in 1956 te begrijpen, dient men zich echter te richten op de interne debatten die voorafgingen aan het Congres van Vilvoorde. We mogen immers niet vergeten dat de leiding die na het XIde congres aan de macht zou komen, eigenlijk reeds enkele maanden voordien, integraal werd opgenomen in het Politiek Bureau. Het bleek dan ook uitermate interessant, om na te gaan welke stellingnamen ze daar m.b.t. de communistische kaderpolitiek innam.

In de aanloop naar het XIde congres werd de Commissie der Kaders opgedoekt. Jean Borremans verklaarde dat de communistische kaderpolitiek "een puinhoop" was, en dat de federale kaderverantwoordelijken hun takenpakket niet naar behoren hadden vervuld. Haar bevoegdheden m.b.t. de selectie van de partijkaders moest daarom, op het niveau van de federaties, overgeheveld worden naar de respectievelijke politieke secretarissen. We mogen echter niet vergeten dat de Commissie der Kaders zich ook inliet met de samenstelling van de lijsten voor de verkiezing van het Centraal Comité. In de aanloop naar het XIde congres achtte Borremans het dan ook opportuun, om de bevoegdheden van de Commissie der Kaders "tijdelijk" over te hevelen naar het Politiek Bureau. Daarom werd de zogenaamde "commissie van de vijf" opgericht die zich, met het oog op het XIde congres uitsluitend zou bezighouden met de lijstsamenstelling. In die optiek deed ze bovendien beroep op de Federale Kaderverantwoordelijken. Ze werd daarin bijgestaan door de PCC, die aanzienlijk werd versterkt. Het resultaat was de fusie van de Commissie van de vijf met de PCC, tot de Bijzondere Kadercommissie. Beelen werd aangesteld als verantwoordelijke voor de autobiografische fiches, die de uittredende leden van het CC dienden op te stellen. Daartoe maakte hij ondermeer gebruik van de persoonsdossiers van de PCC, waarvoor hij opmerkte dat die de afgelopen jaren nauwelijks of niet waren bijgehouden. René Beelen vroeg daarom dat de Bijzondere Kadercommissie, de partijleiding zou helpen bij het formuleren van haar autokritiek. Op die manier drukte hij ook zijn stempel op het werkingsverslag van de "Bijzondere Kadercommissie", dat aan het XIde congres werd voorgelegd. Dat verslag stelde expliciet, dat men bij het behandelen van de autobiografische steekkaarten, gelet had op de "bindingen met de massa's" van de kandidaten in kwestie. Aan de hand van deze gegevens, kunnen we waarschijnlijk het fameuze "wegstemmen" van de leiding Lalmand verklaren. Beelen bepaalde namelijk voor een groot stuk zelf, welke mensen vanuit het CC, de leden van het Politiek Bureau zouden verkiezen.

Het verlag klaagde eveneens over de "gebrekkige werking" van de Communistische Kaderpolitiek. Na het congres kreeg de Communistische kaderpolitiek dan ook een nieuw elan. De PCC trok de bevoegdheden met betrekking tot de leden van het CC naar zich toe, maar liet de "persoonlijke kwesties" over aan de plaatselijke secties en federaties. Hoewel de Commissie der Kaders dus reeds voor het XIde congres werd opgedoekt, duurde het niet lang, alvorens ze opnieuw werd opgericht. De Commissie der Kaders werd zelfs opnieuw geleid door het hoofd van de PCC. De partij beschikte op het niveau van de federaties echter niet langer over federale kaderverantwoordelijken. Externe militanten werden in de diverse federaties gedropt en stonden rechtstreeks in contact met het Politiek Bureau. De Commissie der Kaders moest zich eigenlijk vooral bezighouden met het bijhouden en klasseren van de diverse persoonsdossiers. Om deze "nieuwe rol" van de Commissie der Kaders te kunnen begrijpen, dienen we uiteraard aandacht te besteden aan het belang dat de partijleiding hechtte aan de diverse persoonsdossiers.

Die persoonsdossiers werden expliciet in verband gebracht met de zogenaamde "wet van de autokritiek". Aangezien de oude leiding, de persoonsdossiers "verwaarloosd" had ze ook de "autokritiek" veronachtzaamd, wat haar had doen afglijden in "autoritarisme". De "eenheid aan de basis" kon immers slechts gerealiseerd worden, indien de diverse communistische militanten "verlost" werden van hun "sektaire neigingen". In die zin is het ook niet onbelangrijk, dat het vertoog rond de "waakzaamheid" expliciet op het intersubjectieve niveau werd gesitueerd. Het was dus de bedoeling om de militanten via de PCC "op te voeden" en dit kon alleen gebeuren via de "wet van de autokritiek". De militanten moesten hun "schuld" dus belijden, waarna ze "verlost" konden worden van hun "sektaire neigingen". De "autokritiek" bond de basis dus weer aan de leiding. De partij vond het "begeleiden" van de kaders, immers nog steeds belangrijker dan het uitsluiten van zogenaamd "vijandige elementen". De uitsluitingen bleven dus, geheel in de lijn van de ontwikkelingen, uiterst beperkt, net als de wederopnames, aangezien de uitsluitingen uit de voorgaande periode eveneens uitermate beperkt waren geweest. Hierbij dienen we echter wel nog de kanttekening te plaatsen, dat zowel de "oude" als de "nieuwe" leiding, het verschil tussen "een leven als militant" en een "privé-leven" ongemoeid lieten. De uitsluitingen uit de voorgaande periode, die een "privaat" karakter bezaten, werden dus niet opgeheven, aangezien die nog steeds de "partijeenheid" konden bedreigen.

Over de discursieve praktijken rond de "eenheid", kunnen we in deze periode dan ook kort zijn, ze sloten nagenoeg naadloos aan bij de periode 1935-1947.

We dienen ons echter de vraag te stellen, of de kaderpolitiek eigenlijk niet achter de feiten aanholde? De KPB bleef ook na 1954 immers zienderogen aftakelen. De PCC werd zelfs vooral geïnterpelleerd over de massale "overlopers", die van de KPB richting BSP trokken. Door het verdere verval, maakte de communistische kaderpolitiek nadien waarschijnlijk nog een aantal transities door, maar de KPB ontwikkelde nadien hoe dan ook geen politieke lijn meer die het tij kon doen keren. Dat ze daarbij al dan niet gebruik maakte van de discursieve praktijken rond de eenheid, is in die optiek misschien zelfs van secundair belang.

Desalniettemin hebben we in deze verhandeling een poging ondernomen om de uitsluitingen uit de KPB, uit hun analytisch isolement te lichten. We hebben ze expliciet gekaderd binnen de communistische kaderpolitiek, die we aan de hand van de discursieve praktijken rond de "eenheid" in verband konden brengen met het democratisch-centralisme. Het onderzoek naar de communistische kaderpolitiek onder de Koude Oorlog is daarmee echter nog niet afgerond, men zou bijvoorbeeld ook nog aandacht kunnen besteden aan de "Communistische Kaderschool". Een dergelijk onderzoek kan ongetwijfeld, de stellingen die we in deze verhandeling naar voren hebben gebracht, verder verfijnen.

Bronnen en Bibliografie

A: Onuitgegeven Bronnen

DACOB-CARCOB, Brussel.

- Archief van de Nationale Congressen van de KPB: 1921-1957
- Archief van het Politiek Bureau: 1944-1956
- Archief van het Centraal Comité: 1944-1956
- Archief van de Politieke Controlecommissie 1944-1956
- Fonds Terfve: 1944-1956

Mondelinge Bronnen

- Interview met Louis Van Geyt: 8 februari 2004 (zie bijlage).

B: Uitgegeven bronnen

Periodieken

- Le Drapeau Rouge 1944-1956, De Rode Vaan 1944-1956
- Gids voor de militant 1944-1956

C: Bibliografie

Werkinstrumenten

BEER (A.). *Inventaire des congrès nationale du P.C.B. (1919-1982)*. Bruxelles, commission nationale des archives, 1986, 40 p..

RIKIR (M.), RENARD (C.). *Catalogue des dossiers C.C.P.: Répertoire des dossiers personnels constitués par la Commission de contrôle politique du Parti communiste de Belgique pour les fédérations de Wallonie et les militants francophones de la fédération de Bruxelles*. Bruxelles, Editions du CARCoB, 1999, 158 p..

VAN DEN EECKHOUT (P.) en VANTHEMSCHE (G.). (red.). *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de en 20ste eeuw*. Brussel, VUB press, 1999, 1439 p..

Memoires en Biografieën:

BLUME (J.). *Drôle d'agenda*. Bruxelles, Fondation Joseph Jacquemotte, 1985, 2. vol.

GERLO (A.). *Noch hoveling noch gunsteling: een levensverhaal*. Kapellen, DNB/Uitgeverij Pelckmans, 1989, 250 p..

GRIPPA (J.). *Chronique vécu d'une époque: 1930-1947*. Berchem, EPO, 383 p..

VAN HOORICK (B.). *In tegenstroom: 1919-1956*. Gent, Masereelfonds, 1982, 291 p..

Onuitgegeven Licentiaatsverhandelingen

BOTTERMAN (X.). *Histoire du mouvement communiste à Verviers (1919-1940)*. Luik, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1998, 196 p.

BUELINCKX (J.). *Radicaal-links in België en de val van de Muur. Hoe overleefden de KP, de SAP en de PVDA de val van het 'reëel bestaande socialisme'?* Gent, UG onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2002,

CASIMIR (J.). *Contribution à l'histoire du P.C.B. de 1945 à 1954. Les communistes belges dans la tourmente : de la participation au gouvernement Van Acker au congrès de Vilvorde*. Bruxelles, ULB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001, 151 p.

COCAIKO (S.). *Les liaisons du Parti Communiste de Belgique avec Moscou, la FGTB et le front de l'indépendance dans les premières années de la guerre froide*. Brussel, onuitgegeven scriptie, 2001, 39 p.

DE CONINCK (S.). *Jef Turf: politieke identiteit van een communist*. Gent, RUG onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001. 259 p.

DELWIT (P.), DEWAELE (J.-M.). *Les intellectuels communistes et le stalinisme de 1947 à 1953 en France et en Belgique*. Bruxelles, ULB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1985.

DE MEIRLEIR (D.). *Het Sino-Sovjetkonflikt en de dissidentie in de federatie Brussel van de KP: 1956-1963*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1988, 210 p.

DEREYMAEKER (Y.). *De invloed van de koude oorlog op de Belgische kommunistische beweging in de periode (1944-1948)*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1982. 214 p.

GREEVE (R.). *Le Parti Communiste de Belgique et la question militaire : (1944-1984)*. Bruxelles, ULB onuitgegeven licentiaatsverhandeling. 1988, 186 p.

LAUSBERG (S.). *Contribution à l'étude du Parti Communiste Belge. La politique extérieure du PCB de 1946 à 1949*. Bruxelles, ULB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1983. 189 p.

LE BRUYN (M.). *De ontwikkeling en aktie van de de communistische partij van België van 1927 tot 1933: bijdrage tot de studie van het stalinistisch fenomeen*. Leuven, KUL onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1977, 188 p.

LIEBMAN (M.). *Origine et signification idéologiques de la scission communiste dans le Parti Ouvrier Belge (1921): étude dans un context international*. Bruxelles, ULB, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1963, 3 delen.

MASSCHAELE (T.). *De activiteiten en standpunten van de Communistische partij van België met betrekking tot Belgisch Congo (1945-30 juni 1960)*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2002, 336 p.

NAIF (N.). *Le parti communiste de Belgique et l' Eurocommunisme. Crises et débats autour d'une voie belge au socialisme (1954-1982)*. Bruxelles, ULB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2002, 252 p.

PEIREN (L.). *De kommunistische partij van België tussen 1958 en 1965: een partijanalyse*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1988, 485 p.

PUYPE (M.). *Het Vlaamse kommunistische dagblad De Rode Vaan van 1944 tot 1959: een historisch-kritische benadering*. Gent, RUG onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1981. 246 p.

SCHANDEVYL (E.). *Bijdrage tot de studie van het intellectuele veld: Belgische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). Een theoretische, geografisch-comparatieve en empirische studie*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1997, 374 p.

SCHANDEVYL (E.). *Tussen revolutie en conformisme: linkse intellectuelen in België tijdens het interbellum en de vroege Koude Oorlog: een onderzoek naar hun engagementen, netwerken en denkbeelden*. Brussel, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 2003, 2 v.

VAN DE MOORTEL (V.). *Bijdrage tot de geschiedenis en problematiek van de kommunistische partij van België. Haar houding inzake enkele controversen binnen de internationale kommunistische beweging*. Gent, RUG onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1981, 487 p.

VAN LINT (I.). *De Kommunistische partij van België: een politieke analyse (1947-1958)*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1985, 240 p.

VEKEMAN (H.). *Een politieke biografie van Louis Van Geyt*. Gent, RUG onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1989, 151 p.

VOS (R.). *De deelname van de KPb aan de regering*. Brussel, VUB onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1969, 109 p.

Monografieën en Tijdschriftartikels

ACHTERHUIS (H.). *De erfenis van de utopie*. Amsterdam, Ambo, 1998, 444 p.

ALTHUSSER (L.). *De toekomst duurt lang*. Amsterdam, Prometheus, 1993, 365 p.

ALTHUSSER (L.). *Ce qui ne peut plus durer dans le parti communiste*. Paris, Maspero, 1978

ALTHUSSER (L.). Ideologie en ideologische staatsapparaten. In: *Te Elfder Ure*, 24, 1978, pp. 58-104.

ANTHONY (P.D.). *The ideology of work*. London, Tavistock, 1977, 340 p.

- ARON (P.). Radiographie de la catastrophe: Christian Dotremont et le surréalisme révolutionnaire. In: DRAGUET (M.), (Ed.). *Christian Dotremont: les développements de l'oeil*. Brussel, Hazzan-ULB, 2004, pp. 59-66
- ARON (P.). Le serpent de mer: le surréalisme et la révolution en Belgique. In : *Cahiers Marxistes*, 154, oct 1987, pp. 17-33
- BECKER (J.-J.). Marxisme et communisme dans l'histoire récente. In : *Questions à l'histoire des temps présents*. CHAVEAU (A.), TÉTARD (P.). Bruxelles, Complexe, 1992, pp. 65-77.
- BENSUSSAN (A.), LABICA (G.). *Dictionnaire critique du marxisme*. Paris, PUF, 1999, 1240 p.
- BLAU (P.M.). A Formal Theory of Differentiation in Organizations. In: *American Sociological Review*, 35, 1970, pp. 201-18.
- BOARELLI (M.). Autobiographies de militants communistes italiens: 1945-1956. In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp. 203-213.
- BOURDERON (R.), GERBAUD (D.). *Les communistes. Les secrets, les rites, les mécanismes et les 120 dirigeants du plus puissant parti de France*. Paris, Albin Michel, 1981, 283 p.
- BOURDIEU (P.). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam Van Gennep, 1989, 352 p.
- BOXHOORN (A.). *The Cold War and the rift in governments of national unity: Belgium, France and Italy in the spring of 1947: a comparison*. Amsterdam, Historisch seminarium, 1993, 276 p..
- CHILCOTE (R.H.). *The Brazilian Party : conflict and integration (1922-1972)*. New York, Oxford University Press, 1974, 361 p.
- COSYNS-VERHAEGEN (R.). *25 ans d'impact communiste en Belgique*. Bruxelles, Les Ours, 1967, 179 p.
- COURTOIS (S.), WERTH (N.), PANNE (J.-L.). *Zwartboek van het communisme: misdaden, terreur, onderdrukking*. Amsterdam, Arbeiderspers, 1997, 1083 p.
- COURTOIS (S.). *Rigueur et passion: melanges offerts en hommage a Annie Kriegel*. Paris, L'age de l'homme, 1994, 461 p.
- COURTOIS (S.), LAZAR (M.). *Histoire du Parti communiste français*. Paris, Presses Universitaires de France, 1995, 439 p.
- DALED (P.). Une définition des termes : la laïcisation du militant au XIXe siècle et au début du Xxe siècle. In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp. 7-12

DE BEULE (N.). *Het Belgisch trotskisme: 1925-1940*. Gent, Jan Dhont-stichting-Masereelfonds, 1980, 276 p.

DEBROUWERE (J.). *Waarom valt Icarus? Het communistisch netwerk*. Leuven, Davidsfonds, 1992, 205 p.

DELEUZE (G.), GUATTARI (F.). *Capitalisme et schizophrénie: mille plateaux*. Paris, Editions de Minuit, 1997, 645 p.

DEPRAETERE (H.), DIERICKX (J.), HENDRICKX (B.). *La guerre froide en Belgique: la répression envers le PCB et le FI*. Berchem, EPO, 1986, 254 p.

DE WAELE (J.-M.). Un cas de peur du rouge chez les rouges? Les réactions dans le parti communiste de Belgique face à la scission grippiste. In : *La peur du rouge*. DELWIT (P.), GOTOVITCH (J.). (Eds.). Bruxelles, Éditions de l'ULB, 1996, pp. 137-145.

DE WAELE (J.-M.). L'Aiguillon et le repoussoir. Le parti communiste de Belgique et le PSB. In : *Les socialistes et le pouvoir : gouverner ou réformer*. DELWIT (P.), LE PAIGE (H.). (Eds.). Bruxelles, Labor, 1998, pp. 193- 220.

DELWIT (P.), DE WAELE (J.-M.), GOTOVITCH (J.). *L'Europe des communistes*. Bruxelles, Complexe, 1992, 354 p.

DELWIT (P.). L'anticommunisme comme instrument de mobilisation du parti socialiste belge de 1945 à 1954. In : *La peur du rouge*. DELWIT (P.), GOTOVITCH (J.). (Eds.). Bruxelles, Éditions de l'ULB, 1996, pp. 127-136.

DESANTI (D.). *Les Staliniens: une expérience politique: 1944-1956*. Paris, Fayard, 1975, 383 p.

DESOLRE (G.). Le militant et le traître : la réalité à travers la littérature. In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp. 65-71

DREYFUS (M.). *PCF : crises et dissidences de 1920 à nos jours*. Bruxelles, Complexe, 1990, 285 p.

DREYFUS (M.), PENNETIER (C.), VIET-DEPAULE (N.). *La part des militants*. Paris, Ed. de l'atelier, 1996, 354 p.

DUVERGER (M.). *Political parties: their organization and activity in the modern state*. London, Methuen, 1972, 439 p.

ENGELS (F.). *De heer Eugen Dührings omwenteling in de wetenschap*. Moskou, Uitgeverij voor literatuur in vreemde talen, 494 p.

FITZPATRICK (S.) (Ed.). *Stalinism : new directions*. London, Routledge, 2000, 377 p..

FITZPATRICK (S.) GELLATELY (R.). *Introduction to the practices of denunciation in modern European history*. In: *The Journal of Modern History*. 68, 1998, pp. 747-767.

- FOUCAULT (M.). *The archeology of knowledge*. New York, Pantheon, 1972, 245 p.
- FOUCAULT (M.). *The history of sexuality: an introduction*. Harmondsworth, Penguin, 1981, 168 p.
- FOUCAULT (M.). Questions of method. In: BURCHELL (G.), GORDON (C.), MILLER (P.). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Chicago, U.C.P., 1991, pp. 73-85.
- FOURIER (C.). *Le nouveau monde industriel ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées*. Paris, Flammarion, 1973, 568 p.
- GEARY (D.). Max Weber, Karl Kautsky, and German Social Democracy. In: MOMMSEN (W.J.), OSTERHAMMEL (J.). *Max Weber and his contemporaries*. London, Allen and Unwin, 1987, pp. 355-366.
- FURET (F.). *Het verleden van een illusie: essay over het communistische gedachtengoed in de twintigste eeuw*. Amsterdam, Meulenhof, 1996, 735 p.
- GAUS (H.), GOBYN (R.). *De fifties in België*. Brussel, ASLK, 1988, 328 p.
- GEARY (D.). Max Weber, Karl Kautsky, and German Social Democracy. In: MOMMSEN (W.J.), OSTERHAMMEL (J.). *Max Weber and his contemporaries*. London, Allen and Unwin, 1987, pp. 345-387
- GÉRARD-LIBOIS (J.), LEWIN (R.). *La Belgique entre dans la guerre froide et l'Europe, (1947-1953)*. BRUXELLES, CRISP, 1992, 255 p.
- GERTH (H.H.), MILLS (C.W.). (eds.). *From Max Weber: Essays in Sociology*. Londen, Routledge, 1985, 490 p.
- GOFFMAN (E.). *Totale instituties*. Rotterdam, Universitaire Pers, 1977, 111 p.
- GOTOVITCH (J.), VAN DOORSELAER (R.), LIEBMAN (M.). *Een geschiedenis van het Belgisch communisme (1921-1945)*. Gent, Masereelfonds, 1980, 154 p.
- GOTOVITCH (J.). *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944 : un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*. Bruxelles, Labor, 1992, 616 p.
- GOTOVITCH (J.). *Histoire du parti communiste de Belgique*. Bruxelles, CRISP, 64 p.
- GOTOVITCH (J.), NARINSKI (M.), DREYFUS (M.) (Eds.). *Komintern : l'histoire et les hommes. Dictionnaire biographique de l'Internationale communiste*. Paris, Ed. de l'Atelier, 2001, 663 p.
- GROPPO (B.), PUDAL (B.). Historiographies des français et italien. In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, pp. 67-81.
- GRIPPA (J.). *Chronique vécu d'une époque: 1930-1947*. Berchem, EPO, 383 p..

HEIRWEGH (J.-J.). *Quelques textes de Pierre Joye*. Bruxelles, Fondation Joseph Jacquemotte, 1984, 148 p.

HEMMERIJCKX (R.). *Van Verzet tot Koude Oorlog 1940-1949: machtsstrijd om het ABVV*. Brussel, VUB press, 2003, 444 p.

HOBBSAWM (E.). *Age of extremes: the short twentieth century, 1914-1991*. London, Joseph, 1995, 627 p.

HOTTERBEECH (M.). The price of delayed adaption: The communist party of Belgium. In: WALLER (M.), FENNEMA (M.). (Eds.). WALLER (M.), FENNEMA (M.). (Eds.). *Communist Parties in Western Europe: decline or adaption?* Oxford, Basil Blackwell, 1988, pp. 179-192.

HUBER (P.). Kontroll und Repressionsmechanismen in der Zentrale der Komintern. In: *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*. 30, 1994, 1, pp. 1-28.

KENNEZ (P.). *A history of the Soviet Union from the beginning to the end*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999, 317 p.

KINNEL (S.). *Communism in the world since 1945 : an annotated bibliography*. London, ABC Clio, 1987, 415 p.

KOTEK (D.), KOTEK (J.). *L'affaire Lyssenko, 1948*. Bruxelles, Ed. Complexe, 1986, 238 p.

KRIEGEL (A.), HALPERIN (E.P.). *The French communists: profile of a people*. London, University of Chicago Press, 1972, 408 p.

KRIEGEL (A.). *Le système communiste mondial*. Paris, PUF, 1984, 271 p.

KRIEGEL (A.). *Les grands procès dans les systèmes communistes. Les grands procès dans les systèmes communistes*. Paris, Gallimard, 1972, 189 p.

KRIEGEL (A.), COURTOIS (S.). *Eugen Fried : le grand secret du P.C.F.* Paris, Seuil, 1997, 448 p.

KRIEGEL (A.). *Les communistes Français dans leur premier demi-siècle : (1920-1970)*. Paris, Éditions du seuil, 1985, 400 p.

KROPOTKIN (P.). *The conquest of bread*. New York-London, G. P. Putnam's Sons, 1906, 283 p.

LAMMERS (C.J.), MIJS (A.A.) VAN NOORT (W.J.). *Organisaties vergelijkenderwijs: ontwikkeling en relevantie van het sociologisch denken over organisaties*. Utrecht, Het Spectrum, 2001, 734 p.

LAVABRE (M.-C.), LAZAR (M.). Se rassembler à sa ressemblance, lecture de quelques récits autobiographiques (1981-1983). In : *Communisme*, 4, 1983, pp. 114-120.

- LAZAR (M.). Unité et crises des PC Ouest-européennes. In : *Communisme*, 1992, nr. 29-31. pp. 29-43.
- LAZITCH (B.). *Le rapport Kroutchev et son histoire*. Paris, Seuil, 1976, 190 p.
- LE BLANC (P.). *Lenin and the Revolutionary Party*. New Jersey, Humanities press, 1993, 417 p.
- LEMAITRE (J.). Albert Marteaux au ministère de la santé public. *Cahiers Marxistes*. 1999, 7-8, pp. 253-283
- LENIN (V.I.). *Wat te doen? Brandende kwesties van onze beweging*. Amsterdam, Pegasus, 1976, 234 p.
- LUYKX (TH.). *Politieke geschiedenis van België: van 1789 tot heden*. Amsterdam, Elsevier, 1969, 603 p.
- MANDEL (E.). Lenin und das Problem des proletarischen Klassenbewusstseins. In: MATTICK (P.), RABEHL (B.), TYNJANOW (J.), MANDEL (E.) (Eds.). *Lenin, Revolution und Politik*. Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1970, pp. 149-205.
- MARCH (J.), SIMON (H.), GUETZKOW (H.). *Organisations*. New York, Wiley, 1958, 262 p.
- MARCOU (L.). *Le Kominform: le communisme de guerre froide*. Paris, Presses de la fondation nationale des sciences politiques, 1977, 343 p.
- MARCOU (L.). *L'internationale après Staline*. Paris, Grasset, 1979, 316 p.
- MARCOU (L.). *Le mouvement communiste international depuis 1945*. Paris, PUF, 1990, 127 p.
- MARIJNEN (A.). Sous le microscope bolchevik : le contrôle biographique au sein du PCI. In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp.189-201.
- MARX (K.), ENGELS (F.). *Het communistisch manifest*. Amsterdam, Pegasus, 1968, 111 p.
- MARX (K.), ENGELS (F.). *The German Ideology*, Moskou, Progress, 1964. 711 p.
- McINNES (N.). *The communist parties of Western Europe*. Oxford, Oxford University Press, 1975, 209 p.
- McLELLAN (D.). *Marxism after Marx: an introduction*. London, Macmillan, 1979, 355 p.
- MEYNEN (A.), VAN GEYT (L.). *Van Praag 1948 tot Vilvoorde 1954 : politiek-biografische gesprekken met Louis Van Geyt*. Brussel, IMAVO, 2001, 197 p.
- MICHELS (R.). *Les partis politiques: essai sur les tendances oligarchiques*. Paris, Flammarion, 1971, 309 p.

MISCHI (J.). Le contrôle biographique à l'échelon fédéral « Le Bourbonnais » (1944-1962). In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp. 157-188.

MOMMEN (A.). *De Belgische Werkliedenpartij: ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*. Gent, Masereelfonds, 1980, 260 p.

MOULAERT (J.). *Le mouvement anarchiste en Belgique: 1870-1914*. Ottignies, Quorum, 1996, 415 p.

NEGRI (A.), HARDT (M.). *Empire*. Harvard, Harvard University Press, 2000, 505 p.

NEWMAN (S.). Spectres of Stirner: a contemporary critique of ideology. In: *Journal of Political Ideologies*. 6, 3, 2002, pp. 309-330.

OLLEVIER (I.). *De laatste communisten: hun passies, hun idealen*. Leuven, Van Halewyck, 1997, 320 p.

OWEN (R.). *A new view of society Or, Essays on the Principle of the Formation of the Human Character, and the Application of the Principle to Practice*. London, Dent, 1971, 298p.

PANEBIANCO (A.). *Political parties : organisation and power*. Cambridge, Cambridge University Press, 1988, 318 p.

PANNETIER (C.). *Les exclusions hors du Parti communiste français*. Thèse en sciences politiques, Université de Picardie, 1987, 3 vol. 1144 p.

PEIREN (L.). De Communistische Partij van België gedurende de Koude Oorlog 1944- 1968. In: *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989*. VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.). (Eds.). Tiel, Lannoo, 1997, pp. 191-201.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). For intérieur et remise de soi : l'autobiographie communiste d'institution (1931-1939) : l'étude du cas de Paul Esnault. In : *Le for intérieur*. Paris, PUF, 1995, pp. 325-339.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). Ecrire son autobiographie : les autobiographies communistes d'institution (1931-1939). In : *Genèses*, 23, 1996, pp. 53-75.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). La 'vérification' : l'encadrement biographique communiste dans l'entre-deux-guerres. In : *Genèses*, 23, 1996, pp. 145-163.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). Deux générations de militants communistes français (1931-1951) en proie à des procès d'épurations internes. In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp.115-133.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). La politique d'encadrement : l'exemple français. In : DREYFUS (M.), GROppo (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, pp. 359-368.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). La volonté d'emprise : Le référentiel biographique stalinien et ses usages dans l'univers communiste (éléments de problématique). In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp.

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). L'évolution des méthodes d'analyse du militant ouvrier, archétype du militant. In : In : GOTOVITCH (J.), MORELLI (A.). *Militantisme et militants*, Bruxelles, EVO, 2000, pp. 13-26

PENNETIER (C.), PUDAL (B.). Le questionnement biographique communiste en France (1931-1974). In : PENNETIER (C.), PUDAL (B.) (Eds.). *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*. Paris, Belin, 2002, pp. 119-157.

PUDAL (B.). *Prendre parti : pour une sociologie historique du PCF*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1989, 327 p.

PUDAL (B.). Les dirigeants communistes, du 'Fils du peuple' à l'instituteur des masses'. In : *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 71/72, mars 1988, p. 47-70.

PUDAL (B.). Symbolic Censorship and Control of Appropriations : the French Communist Party facing "Heretical" Texts during the Cold War. In: *Books, Libraries, Reading and Publishing in the Cold War*. ANGHELESCU (H.G.B.), POULAIN (M.), (Eds). The Center of the Book, Library of Congress, 2002, 298 p..

RENARD (C.). *PCB et la république dans les années '50*. Cahiers Marxistes, nov-déc 1993, nr. 192, pp. 1-120.

Brood en Rozen : Tijdschrift voor de geschiedenis van de sociale bewegingen. 1997, 4 (Communisme in België).

SALLES (R.). *Structure, implantation et influence du Parti Communiste de Grande-Bretagne dans une perspective historique*. Service de reproduction des thèses université de Lille III, Lille, 1981, 865 p.

SARTORI (G.). *Parties and party systems: a framework for analysis*. Cambridge, Cambridge University Press, 1976, 370 p.

SCHANDEVYL (E.). Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956). In: *Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jrg. 77, nr. 4, 1999, pp. 1003-1049.

SELZNICK (P.). *Leadership in Administration: a sociological interpretation*. New York, Harper & Row, 1957, 245 p.

STEENHAUT (W.), LUYTEN (D.). Een nieuw archiefcentrum in Vlaanderen: het Documentatie en Archiefcentrum van de Communistische Beweging. In: *Brood en Rozen*, 4, 1997, pp. 101-105.

STIRNER (M.). *Der Einzige und sein Eigentum*. Reklam, Stuttgart, 1972, 461 p.

STREIFF (G.). *Procès stalinien à Saint-Germain-des-Prés*. Syllpse, Paris, 1999, 140 p.

STUDER (B.). Totalitarisme et stalinisme. In: DREYFUS (M.), GROPPPO (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, pp. 27-65.

THOMPSON (E.P.). *The poverty of Theory and other essays*. London, Merlin, 1978, 404 p.
TROTSKY (L.). *Nos taches politiques: organiser un parti révolutionnaire clandestin*. Paris, Denoël/Gonthier, 1970, 218 p.

UNFRIED (B.), STUDER (B.). *Der stalinistische Parteikader: Identitätsstiftende Praktiken und Diskurse in der Sowjetunion der dreißiger Jahre*. Köln, Böhlau Verlag, 2001, 326 p.

VANDEN BERGHE (Y.). *De Koude Oorlog, 1917-1991*. Leuven, Acco, 2002, 391 p.

VANDER VELPEN (J.). *De CCC, de staat en het terrorisme*. Berchem, EPO, 1987, 194 p.

VAN DOORSLAER (R.). *De kommunistische partij van België en het Sovjet-Duits niet-aanvalspakt*. Brussel, Masereelfonds, 1975, 272 p.

VAN DOORSLAER (R.), VERHOEYEN (E.). *De moord op Lahaut: het communisme als binnenlandse vijand*. Leuven, Kritik, 1985, 233 p.

VAN PRAAG (P.). Communiste et franc-maçon (au royaume de Belgique). *Cahiers Marxistes*. 1994, Feb.-Mar., pp. 107-117

VANSCHOENBEEK (G.). *Novecento in Gent: de wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. Antwerpen, Hadewijch, 1995, 271 p.

VANSCHOENBEEK (G.). De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen. In: *BTNG*, 1992, 3-4, pp. 573-575

VANTHEMSCHE (G.). Les mots et les actes: 100 ans de pratique réformiste en Belgique. In: LE PAIGE (H.), DELWIT (P.) (Eds.). *Les socialistes et le pouvoir: Gouverner pour réformer?* Bruxelles, Labor, 1998, pp. 57-102.

VERAGHTERT (K.). De naoorlogse economie en het marshallplan: 1944-1960. In: *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989*. VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.) (Eds.). Tielt, Lannoo, 1997, pp. 68-84.

VERDÈS-LEROUX (J.). *Au service du parti: le parti communiste, les intellectuels et la culture (1944-1956)*. Paris, Fayard-Minuit, 1983, 585 p.

VERELST (J.), MARÉCHAL (G.). De politieke controlecommissie van de communistische partij van België. Haar opdrachten, organisatie en archief. Een verkenning. In: *Opstellen voor een inspirerende non-conformist. Een huldeboek voor Werner Vandenabeele (1926-2001)*. Lokeren, 2002, pp. 264-275.

WALLER (M.). Democratic centralism: the costs of discipline. In: WALLER (M.), FENNEMA (M.). (Eds.). *Communist Parties in Western Europe: decline or adaptation?* Oxford, Basil Blackwell, 1988, pp. 7-25.

WEBER (H.). Zehn Jahre Historische Kommunismusforschung: Leistungen, Defizite, Perspektiven. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 50, 2002, 4, pp. 611-635.

WEBER (H.), STARITZ (D.). *Kommunisten verfolgen Kommunisten. Stalinistischer Terror und "Säuberungen" in den kommunistischen Parteien Europas seit den dreißiger Jahren*. Berlin, Akademie-Verlag, 1993, 247 p.

WERTH (N.). *Etre communiste en USSR sous Staline*. Paris, Gallimard, 1981, 281 p.

WITTE (E.). Tussen restauratie en vernieuwing: een introductie op de Belgische politieke evolutie tussen 1944-1950. In: WITTE (E.), BURGELMAN (J.), STOUTHUYSEN (P.). *Tussen restauratie en vernieuwing: aspecten van de naoorlogse Belgische politiek (1944-1950)*. Brussel, VUBpress, 1990, 352 p.

WITTE (E.). Het maatschappelijk-politieke leven in België 1945-1980. In: MANNING (A.F.), BALTHAZAR (H.), DE VRIES (J.), eds. *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. Deel 15, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1982, pp. 204-268.

WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.), MEYNEN (A.). *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Brussel, VUB press, 1997, 478 p.

WOLIKOW (S.). Internationalistes et internationalismes communistes. In: DREYFUS (M.), GROPPPO (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, pp. 341-358.

WOLIKOW (S.). Aux origines de la galaxie communiste : l'internationale. In : DREYFUS (M.), GROPPPO (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, pp. 199-216.

WOLIKOW (S.), TODOROV (A.). L'expansion communiste d'après-guerre. In : DREYFUS (M.), GROPPPO (B.), INGERFLOM (C.), LEW (R.), PENNETIER (C.), PUDAL (B.), WOLIKOW (S.) (Eds.). *Le siècle des communismes*. Paris, Editions de l'Atelier, 2000, 219-231

Bijlage

Interview met Louis Van Geyt door Widukind De Ridder: 8 februari 2004.

Running Time: 54 min.

Deze Audio-CD kan onmiddellijk in om het even welke stereo-installatie gestoken worden, en dus ook in elke CD-ROM drive.